A-17733

H. Leberecht

VALGUS KOORDIS

HANS LEBERECHT

VALGUS KOORDIS

A-17733 II

HANS LEBERECHT

Valgus Koordis

JUTUSTUS

RK
„ILUKIRJANDUS JA KUNST"
TALLINN 1949

ESIMENE PEATÜKK

Vao talu avaras köögis lõpetati äsja tugev hommikueine. Johannes Vao kolm sihvakat tütart, tõusnud söögilauast, asusid otsekohe oma tööde-toimetuste juurde. Noorim, viieteistkümne-aastane Linda hakkas pesema kambrite põrandaid, — oli laupäev.

Johannese elukaaslane Liina, tugeva kehaehitusega naine, rahmeldas köögis. Kõik, mida puudutasid tema suured, valged, küünarnukkideni paljad käed, sattus nagu marulisse keerisesse. Pahinal langes vesi malmkatlasse, kus keedeti sigadele kartuleid; leegist haaratud haokubu põles praginal pliidi all; sööginõud lendasid kolinal sooja veega täidetud pesukaussi; jahutolmu pilv kerkis puust taignaküna kohale, — täna hakati Vao talus leiba küpsetama... Liina läigatas vett tsementpõrandale, mida raskete talupojasaabaste rautatud tallad olid tublisti kriimustanud, ja nühkis põranda minuti jooksul kuivaks.

Ainult peremees Johannes Vao ise, keskmist kasvu, jässakas, lühikesele härjakaelale kindlalt toetuva suure peaga talupoeg, jäi istuma söögilaua äärde. Ta istus rahulikult, lasknud laiad õlad ette vajuda, pisut kühmutõmbununa, jälgides laisa ning heatahtliku tähelepanuga naise kiireid toimetusi; vaatles sogase vee niret, mis voolas Liina käes laias kaares liikuva luua alt tema jalgade ette, kuid jalgu eemale ei tõmmanud. Selle järgi,

kuidas Johannes pikatoimeliselt ja mingi erilise järjekindlusega asetas enda ette plekist karbi omakasvatatud tubakaga ning välgumihkli ja pani suhu tublisti põlenud, vaskse rõngakese abil ühendatud suulisega piibu, mõistis Liina, et Johannes ei kavatse end niipea oma kohalt liigutada.

„Tatriku Peeter viib oma täkku — sepale kindlasti . . ." ütles Liina äkki kilaval häälel, aknast teele välja vaadates.

„Hm . . . sepale?" vastas mees mõtlikult. „Niisugust plaani tal küll nagu ei olnud . . ."

„Rautama," tegi naine kindla otsuse. „Praegu on sepal tööd vähe. Tatrik kasutab juhust."

Liina hääles ei võinud Johannesele märkamatuks jääda varjatud pilge, mis käis kahtlemata tema pihta, kuid ta laskis ainult sinise suitsupilvekese õhku ega liigutanud kulmugi. Ta jäi rahulikuks. Ja mis siis eriti oligi rahutust tunda inimesel, kes oma talutöödega mitte karvavõrdki naabritest maha polnud jäänud, mõnes asjas aga oli neist ettegi jõudnud. Eks tal ole vili juba pekstud, ja kesagi küntud suvivilja jaoks? Isegi kartulid on tal ilusasti kuhja pandud. Tõsi küll, ta oleks võinud ju metsa sõita koormat-teist hagu tooma, või tollesama sepa juurde minna, et rautada reejalaseid, mille suhtes oli juba kokkugi lepitud; oleks võinud lõpuks leida veel mingisugust muudki tööd, aga kas maksab seda just täna teha, laupäevasel päeval, kui õues tibab peenikest vihma ning toas on nii soe ja mugav, ja lust on vaadata, kuidas töö tütarde ja naise kätes keeb. Inimesel on tarvis mõnikord ka rahulikult istuda, mõtelda ja suitsu teha . . . Selleks tubakas ongi maha pandud, et temast mõnu tunda. Tema, Johannes, elas kiirustamata,

ja kas see on siis paha? Ta on suure, tööka ning tugeva perekonna pea, tema salvedes jätkub leiba lõikusest lõikuseni. Kes võib ütelda, et vana Johannese sõna ei hinnata Koordi külas? Tema sõnast peetakse väga palju lugu. Parimaks lugupidamise tõenduseks on see, et Johannes Vao on valitud maakorralduskomisjoni liikmeks, — ta on mõningal määral riigijuhtimisega tegelev isik...

Vihm läheb mööda, ja siis ta läheb sepa juurde, aga hagu on kõige parem koju vedada reeteega. Hea on elada kiirustamata, ettevaatlikult, sada korda läbi mõeldes, kuidas ja millal on kõige parem lammast tappa, et jõuaks talt rohkem villa ja tallekesi saada, ja et seejuures liha kõva ei oleks...

Nii mõtles Johannes Vao, suitsetades rahulikult lurisevat piipu, kui Liina oma kilava häälega tema sujuvalt hargneva mõtteniidi katki rebis.

„Saamu tuleb... Meie poole."

„Hm!..." tähendas Johannes huvitundva varjundiga hääles, ennast oma kohal kergelt nihutades.

Naabertalust, mille märg tsinkplekist katus läikis ähmaselt kuuskede all, tuli põllupeenart mööda inimene, tolknevate kõrvadega jänesenahkne talimüts peas. Midagi imelikku ning erutatut oli tema kõnnakus, selles, kuidas ta lühikeste sammudega tippides tõstis jalga jala ette ja hoidis pead õieli otsekui midagi kuulatades.

„Kurvesti Annaga on midagi..." ütles Liina ja ohkas. „Õnnetu saatus... Pojad on jumal teab kus. Ja kus see Kurvest ise praegu on, miks tema pole tagasi tulnud?"

„Noh... tagasi tulnud..." Johannes muigas pisut põlastavalt naise lapsikuse üle. „Või tal vähe patte hinge peal on..."

Johannes heitis käega, pomisedes:

„Ei tema tule tagasi, kui ka elus oleks. Teda olevat nähtud, nagu räägitakse, viimast korda Saaremaal, kuid ilma täkuta, ilma vankrita ja kolita."

„Vanast Kurvestist ja tema poegadest minul kahju ei ole," ütles Liina ägedalt. „Ma mõtlen Saamu pärast, — kuhu tema peab minema, kui õde sureb? Ja talust on kahju. Sa vaata, mis sünnib: ilmusid mingisugused sugulased, tassisid lehmad ja sead laiali . . ."

„Tassivad jah," nõustus Johannes meelsasti, noogutades peaga, „see on arusaadav: Anna on haige, ja Saamu — mis temal sellest . . . ega see pole tema rikkus. Ma nägin seal nende juures vankrit, — uus vanker, aga seisab ilmaasjata. Ma veel mõtlesin: meie oma on vana — vaja uus osta . . . Ja saad näha, et vanker ka veel kellelegi meeldima hakkab . . ."

Johannes vaatas naisele halvakspanevalt otsa, sülitas meelepahaga piibupigi suust välja ja lõpetas oma mõtte otsustavalt:

„Noh, seda asja ma veel vaatan . . ."

Vahepeal oli inimene lähedale jõudnud. Põllupeenar lõppes, ta seisatas viivu ja hakkas siis veel aeglasemalt astuma mööda kõnnumaad.

„Ta pööras liiga palju paremale," erutus Liina, „ta satub meie tiiki . . ."

Hetke pärast karjus ta kriiskav hääl ukselävelt:

„Hoia, Saamu, vasakule, rohkem vasakule! Kuuri poole . . . Siia, Saamu!"

Saamu astus ettevaatlikult lävele. Ja nüüd, kui ta valkjad silmad tema kõrgele tõstetud, teraselt kuulatava ilmega näos hetkeks tuhmilt läigatasid, võis näha, et ta on pime.

Saamu juures tundus igas asjas korralikkust, alates hästi puhtaks pestud särgi kraest ja lõpetades hoolikalt kinninööritud pasteldega.

„Tere," ütles Saamu kõrge tenorihäälega. „Ega teie juures võõraid pole?" Ja laskis pimedail silmadel areldi ning küsivalt ringi käia.

„Ei ole kedagi, meie peremehega kahekesi," ütles Liina, juhtides Saamut laua juurde.

Selle järgi, millise südamlikkusega pererahvas Saamu istuma pani, oli näha, et teda siin nagu meelepärast külalist vastu võeti.

Kuid seekord ei saadud Saamult kuulda tema tavalisi naljatlusi. Nii nagu ta istus, nii ka vaikis, asetades jänesenahkse mütsi kombekalt põlvedele ja näppides mütsikarvu oma pikkade, liikuvate, raudkõvade küüntega sõrmedega.

„Kas kodus on kõik korras, Saamu?" küsis Liina.

„Ei, ei ole korras, ei ole," sõnas Saamu vaikselt. „Näe, sellepärast ma tulingi... Johannes ja sina, Liina, ma tulin täna palvega, et teie tüdrukud meie valge ruuna ette rakendaksid ja linna tohtri järele sõidaksid. Kelle juurde mul ikka minna, mõtlesin, lähen Johannese ja Liina juurde, palun neid..."

Johannes hakkas piipu toppima ja tegi seda nii hoolega, et tal polnud aega vastatagi.

„Kas Annal on halvem?" lõpetas Liina vaikimise.

„Anna... ajab nüüd teda ära juba," ütles Saamu mõtlikult ja häält madaldades.

„Keda ta ajab?" küsis Liina hirmunult.

„Käega endast eemale — näe, sedasi..."

Kallutades pea veidi selga, tegi Saamu ükskõikse, osavõtmatu näo, tõstis käe aeglaselt silmade ette ja surus

seejärel pingutades endast eemale, otsekui näo ümber mähitud nähtamatut ämblikuvõrku puruks rebides. See pidi vististi väga tõetruu olema, sest kõik jäid vaikseks ja Liina ajas silmad pärani.

Tundes endal küsivaid pilke, selgitas Saamu:

„Seina kaabib käega ... Tarvis tohtri järele sõita."

„Täna?" küsis Johannes pahuralt ja vaatas kõõrdi akna poole.

„Täna jah," vastas Liina otsustavalt Saamu asemel, ja Saamu kordas vaikselt nagu kaja:

„Täna jah, parem oleks ..."

„Noh, mis siis ikka, kui sihuke asi on, eks meie Vilma sõida, — kapsaid sisse teha tal aega küll," otsustas Johannes. „Vilma tuleb praegu kohe sinuga kaasa, paneb teie vana ruunakese ette ja toob tohtri kohale."

Ent otsekohe mõtles Johannes ümber. Mõte Kurvesti talu õuel vedelevast heast uuest vankrist, mis talle rahu ei andnud, tegi Johannese suuremeelseks.

„Aga ei, pea kinni, Vilma on naisterahvas, ta ei saa hakkama niisuguse asjaga. Siin on rutuline asi, ja pealegi tuleb tohtrile auku pähe rääkida ... Ja teie ruun Antu on vana ka, ta ei jõua õhtukski tagasi. Ma sõidan ise ja oma hobuse panen ette, ainult vankri võtame teie oma. Ja ongi loril lõpp! Ma tulen sinuga kaasa."

Ja Johannes hakkas end teele seadma, et Saamuga kaasa minna ja rakendada oma hobune Kurvesti vankri ette.

Oli juba pärastlõuna, kui Johannes Vao peatas vihmast läikiva hobuse Kurvesti talu õues ja doktor Tõnisberg, väheldast kasvu elatanud mees, vanamoodne laia äärega kaabu peas, sulges vihmavarju, mille all ta oli sõitnud kogu tee. Ta hüppas kaunis kergelt vankrist maha ja suundus energiliselt kalossidega poriloike

mööda latsutades ukse poole, kus seisis Saamu kummardusi tehes.

See oli kuulus doktor Tõnisberg, elurõõmus, tugev ja terve mees. Aeg ei olnud tema murdumatule tervisele suutnud midagi teha. Paljud eakad talupojad, nende hulgas ka Johannes, mäletasid, et juba siis tekkis tal halle juukseid meelekohtadesse, kui nemad alles piimahabemega noorukid olid. Ja praegu, kus Johannesel endal olid tihedad, karmid juuksed hõbetama löönud, kõlas arsti hääl endist viisi energiliselt ning reipalt, ja puna kattis üleni tema tugevaid põski. Puna Tõnisbergi põskedel näis kõige rohkem sisendavat ümbruskonna talupoegadesse austust arsti võimete ja tema teaduse vastu.

„Tere, Saamu, tervist, noh, ka sina ei lähe vanemaks, ja-jah . . .“ kõlas arsti hääl köögis heatahtlikult ning valjusti ja näis otsekui minema peletavat siin asunud vaikuse: hall kass kargas tooli pealt maha ning puges peitu, ja teravakõrvaline valge špits hüppas oma kohalt püsti ning hakkas heledalt haukuma.

„Noh, kus on haige, kus on Anna Kurvest? Vaatame järele, ja-jah . . . Siia?“ ja juba ta avaski kambrisse viiva ukse.

Johannes, võtnud ära kõmmeldunud present-vihmakuue, millest otsekohe tilkus põrandale veeloik, kuid jättes palitu selga, — sest tuli veel sõita arsti ära viima, — võttis istet laua äärde ja hakkas tubakat välja tirima.

Ta kuulis Tõnisbergi häält, mis kõmises tubades.

„Noh, kus on minu Anna, kus on minu kaunike, — vaatame järele, mis siis temaga lahti on . . . Ma olen teid kuulnud, olen kuulnud, muidugi mäletan . . . Te laulsite vana Schützi juures kooris Mardi rahvamajas. Ja-jaa . . .

Teil oli, mitte et suurepärane, teil oli ingli hääl, ja-jaa . . . Aga praegu tunnen ma teid vaevalt ära, vaevalt-vaevalt . . . Noh, kuulame järele, kuulame järele . . ."

Arsti valjud laused muutusid vähehaaval ebaselgeks pominaks, talle vastas nõrk naisehääl. Seda kuuldes vangutas Johannes pead.

Kallates pesukausi kohal arsti väikestele valgetele karvadega kaetud kätele vett, kuulatas Saamu pinguldatult tema sõnu, kuid arst kõneles kõige igapäevasemaid ning tähtsusetumaid sõnu, ja nende järgi oli raske midagi mõista.

„Teil on veel suvest saadik kärbseid säilinud," kohmas ta valjusti, olles kuulnud nagu muuseas üksiku kärbse pirisevat lendu, ise käsi seebivahuga hõõrudes ja vett laiali pritsides.

Tõnisberg kirjutas retsepte mitu tükki. Pannud viimase alla oma allkirja-kõveriku, ütles ta madaldatud häälel manitsevalt ning etteheitvalt Saamule:

„Mu sõber, on olemas inimesi, kes võtavad endalt elu ühe korraga, ja on sääraseid, kes . . . aastate viisi . . ."

Mõistmata arsti sõnu, kuid tundes, et need käivad tema õe Anna kohta, küsis Saamu:

„Mis tal haige on?"

„Mis? Mitte midagi ja kõik . . . Süda on muidugi nõrk . . . Ma kirjutasin välja kõik, mis on vaja, ja-jah . . ."

Seejärel tõusis arst püsti ja hakkas riietuma. Eeskojas, kui Tõnisberg sammus juba vankri poole, võttis Johannes Saamul käisest kinni, arstile tagant järele torisedes: „Oodake, doktor . . ." ja hakkas pominal rääkima:

„Näe, ma vaatan juba ammu . . . Teil on, ütleme, kaks vankrit . . . Ja milleks teil kahte? Teie asi on sihuke, et

ei tea, mis homme-ülehomme saab, aga mul tuleb niikuinii osta. Aga miks ma peaksin laadalt võtma, kui me kord naabrid oleme?"

„Vankrid pole minu omad," ütles Saamu ükskõikselt.

„Just, just... mitte sinu, vaid Kurvesti omad. Aga kus on Kurvest? Füit!..." vilistas Johannes rõõmsalt, Saamut oma võimsa rinnaga peaaegu vastu eeskoja laudseina surudes ning talle kuumalt näkku hingates. „Pole olemas Kurvesti!... Sa räägi Annale. Mine tea, mis temaga võib juhtuda, kõik tassitakse laiali. Aga meie oleme ometi naabrid. Ja ma võin ju natuke maksta, või jälle jahuga, ütleme..."

„Ma räägin..." lubas Saamu niisama ükskõikselt.

Õues vankri juurest kuuldus arsti kannatamatut köhatlemist.

„Mis sinul sellest... sina pole millegagi seotud," jätkas Johannes sosistamist, lohiseval sammul õue mööda Saamu järel astudes, „ainult puupaljas hing puhta särgi sees. Vanker on Kurvesti oma, kuid Kurvest — füit! See vanker aga on varandus."

Saamu tänas laulval häälel arsti, kes nende, lihtsate inimeste pärast oli linnast sellise pika teekonna ette võtnud. Ärgu doktor pahandagu, Saamu pani talle vankrisse tüki seapekki ja kotikese valget jahu presendi alla, näe, siiasamasse... Oleks tahtnud panna veel mune, aga viimasel ajal ta ei leidvat neid millegipärast enam, — kas kanad peidavad neid või — tuhkur... Ärgu doktor pahaseks saagu...

„No-noh, see on ülearune," kortsutas Tõnisberg kulmu. Kobamisi kaunikesti suurt kotiriidesse mähitud lihakamakat katsudes mõtles ta: „Eh, ta on ju siia tervelt poole siga sisse pakkinud..."

Seni kui Johannes hobuse juures askeldas, kordas arst Saamu õieliaetud karmi näo poole pöördudes kiiruga kõiki oma õpetusi ja pigistas ohates pimeda külma kätt.

„No-noh, pole viga, vana ... Ja-jah ..."

Vanker veeres kergelt krigisedes ja kohati kividel põrudes õuest välja.

„Sa räägi Annale!" hüüdis Johannes end ümber pöörates. „Aga vankri jätan ma niikauaks enda kätte."

Rataste kolin vaikis, ja oli kuulda, kuidas tuul nuhkis mööda hoonetenurki ja mühises maja piiravas haljastest kuuskedest hekis. Oktoobrikuu sombusest taevast piserdas peenikest vihma.

Saamu, lasknud käed külgedele rippu, seisatas veidi, kuulatades tuule vingumist, ja astus siis majja, kus pärast valjusti kõlanud arsti häält oli muutunud eriti vaikseks. Kiiresti saabus sügisene videvik.

Saamu jätkas oma katkestatud tööpäeva. Ta süütas laterna ja asetas selle pingile. Võiks arvata, et valgusel ei olnud pimeda jaoks mingit tähtsust, kuid see polnud nii. Saamu ei olnud täiesti pime. Ta „nägi läbi udu", nagu räägiti rahva seas. Elutu kaega varjatud silmad tajusid ähmaselt päevavalgust, nägid valgusekuma akendes ja lampi pimedail õhtuil, ning isegi aega võis ta määrata päikese järgi.

Tööd leidus majas palju, sest juba aasta aega oli ta olnud ainukeseks tööliseks Kurvesti talus, kunagi kõige rikkamas talus üle küla. Ja ehkki selle aasta jooksul oli majapidamine allamäge läinud ja suurem osa varandust märkamatult kadunud, oli siiski tööd liiga palju ühe inimese jaoks, liiatigi sellise jaoks nagu Saamu.

Ta tegi tule koldesse, tassis katlasse vett ning pani tulele, raius suures künas kartuleid lehmadele ja sigadele,

puistas jahu peale ning valas keeva veega üle. Teinud loomatoidu valmis, võttis ta laterna ja läks lauta.

Kriuksatades avanes lauda lai uks. Haigutav pimedus võttis Saamu vastu aganate ning õlgede lõhnaga ja tasase sahinaga. Tundes inimese lähedust, hirnahtas hobune kutsuvalt, pistis kirema kukk ja röhatas siga.

Kui keegi oleks siin laudas laterna väriseva tule valgel Saamut näinud, oleks ta kaua hämmastusega jälginud, kui ettevaatlikult ning osavalt ta lehmadele heinu sõime heitis, igaühe pehmet lodevat kaela sügades; kuidas ta sissetoodud sületäiest tuusti ristikheinu otsis ja vana Antu mokkade ette ulatas; sorides sõrmedega tema karedas tukas, tiris Saamu sealt välja mitu takerduvat takjanuppu. Kõiki oleks imestama pannud Saamu näole ilmunud lai, heasüdamlik naeratus, kui ta ruuna kõnetas:

„Noh, mis on, Antu, minu pulmahobune, mis me siis peale hakkame?"

Ja ta hakkas kaabitsaga siluma Antut. Tema näol oli leplik ning rahulik ilme, nagu ei elakski ta selles neetud talus, nagu ei olekski Anna raskesti haige ... Aga ta ju armastas Annat!

Mitte kedagi ei unustanud Saamu. Tammudes jalgadega õue katvas poris, tassis ta ämbritega rokka sigadele, söötis ja jootis lambaid. Siis lüpsis lehmad, kurnas köögis piima ja kallas seda tassikesse hallile kassile ja valgele špitsile Mikile. Kõik see võttis temalt mitu tublit tundi, ja oli juba täiesti pimedaks läinud, kui Saamu, koristanud köögi ja pesnud käed, kambrisse haige õe juurde astus ning laulval häälel pimedusse ütles:

„Ja nüüd tuleb ka valgus ..."

Ta süütas lambi väikesel laual voodi peatsis.

Pimedusest tungis esile naise kahvatu ning haige nägu.

Nüüd, kus haigus oli Anna täiesti kurnanud, oli raske tema vanust kindlaks määrata, kuid ta ei võinud veel vana olla ja pidi kunagi olema üsna nägus.

„Mulle pole valgust vaja," vastas Anna tasa, end liigutamata.

Valgus peegeldus ähmaselt poleeritud mööbli kumerustel. Selles kambris ei olnud viletsaid ega vaesusest kõnelevaid esemeid, kui mitte arvestada Saamu kulunuks kantud pintsakut ja pastlaid tema jalas; tema ise näis siin mitte omal kohal olevat, ehkki ei Anna ega see mööbel, nagu kogu talugi ei võinud ilma Saamuta läbi saada, — ei, ei võinud . . .

„Ma panin sulle sooja piima . . ." ütles Saamu.

„Ei ole tarvis . . ." kostis Anna nõrga häälega. Ta vastas pikkamisi, otsekui läbi raskuste.

Kuid teda kuulamata kattis Saamu juba peatsis asuvat lauakest; asetas lauale valge savikruusi piimaga, mett taldrikukese peal ja värsket saia. Seejärel tõi köögist, sellest hoolimata, et siin seisis diivan ja mitu pehmet tugitooli, kägiseva tabureti ja istus vaikides sellele voodi jalutsis.

Jäi vaikseks, ainult Saamu terav kuulmine võis kinni püüda elu meenutavaid helisid. Miski kriuksatas ei tea kus, — Saamu teadis, et katusel pöördus tuulelipp; tume põntsatus köögis — hall kass kargas hiire järele, ja nüüd kraapas keegi vastu aknaklaasi, ning Saamu mõistis, et tuulest õõtsutatud vahtraoksad puudutasid akent. Siis oli kambris endas kuulda kraapsatust meenutavat heli. Mõni aeg tagasi oli Anna hakanud tegema imelikke liigutusi, mida Saamu nii tõetruult oli jäljendanud Johannes Vao juures. Ta tõstis silmade juurde uskumatult kõhnunud käe, vaatles seda kaua, ja heitis siis käe pingutusega näost

eemale, otsekui ämblikuvõrku puruks käristades. Tagasi langedes ja seina riivates tekitas käsi kraapimist meenutava heli.

„Võta, söö," ütles Saamu vaikselt.

Taldrik klirises, Anna jõi pingutusega mõned lonksud ja pani kruusi vastikustundega tagasi.

Jälle vaikus. Jälle helid. Miski hakkas rütmiliselt koputlema, nagu oleks keegi arglikult palunud tuppa laskmist kümne ukse tagant, — Miki kraapis kirpe ja tema koon toksis vastu põrandat.

„Saamu," lausus Anna, ja Saamu tundis Anna hääles midagi uut ning temale üsna ebameeldivat. „Saamu, minu matusekleit on kapis, kartongis . . ."

Saamu avas suu, et vastata, kuid ei leidnud sõnu. Ta tahtis öelda, et arst kirjutas välja õiged rohud ja lubas Anna terveks ravida — kuulus doktor Tõnisberg —, ega Saamu siis ilmaasjata talle vankrisse umbes poolepuudast tükki seapekki pannud. Ent Saamu, kes oli kogu eluaeg harjunud sündmustele vaatama kogu nende alasti karmis tões, ei suutnud seda välja öelda. Pealegi veel oma lihasele õele, kes valmistus lahkuma sellest majast.

„Saamu," ütles Anna, „kuni ma veel elus olen, võtad sa endale Mardi musta drapp-palitu, see on täitsa tugev ja hea, ja tema pruunist nahast saapad võtad endale. Sa käid nendega kümme aastat."

See, mida Saamu kuulis, oli sedavõrd ootamatu ja kummaline, et ta ei uskunud oma kõrvu. Mõelda ainult, Kurvesti uhke drapp-palitu, mille riie oli pealtpoolt pehmem kui vana ruuna Antu sametised mokad, sellest palitust paremat pole kogu külas! Ja toredad pruunid säärikud kahekordsete, piiritusega läbiimmutatud nahast taldadega, kõvade säärtega! Küll ta näeks tore välja neis paruni

pidurõivais, tema, vana Saamu, — kogu küla saaks naerda tema üle . . .

Ja hetke pühalikkusele vaatamata kiskus ta suu vägisi naerule; ta varjas suu pihupesaga.

„Saamu," ütles Anna tasase häälega, „sa võtad need, mina käsin. Sa oled Mardile paarkümmend aastat tööd teinud — pime . . . pimedana . . ."

Tal jäi hing kinni.

„Noh-noh . . ." pomises Saamu rahustavalt, „noh-noh . . . ära vihasta . . ."

Jälle vaikus, seekord pikk. Anna ei märganud, et lamp oli suitsema hakanud, lambiklaas tahmunud, aga Saamu ei võinud seda ammugi märgata.

„Saamu," hakkas Anna nukralt kõnelema, „tead, me oleme halvasti elanud selles talus, — vaeselt . . . Mõtlesin — et on parem, aga näe, — ise näed . . ."

Saamu kortsutas laupa ja nihutas end rahutult. Ta ei taibanud õe mõttekäiku. Ta ei armastanud halisevaid kõnelusi. Istunud veel veidi aega, tõusis ta püsti.

„Kustuta lamp ära," ütles Anna juba nõrkeva häälega. „Piim võta ka kaasa."

Saamu koristas laua ja kustutas lambi.

TEINE PEATÜKK

. . . Ja Anna Kurvest jäi üksi oma mõtetega talu üle laskunud pilkaspimedas oktoobriöös. Ta lamas liikumatult, pikkade tundide kaupa pärani avatud silmadega pimedusse vaadates, ja mõtles ning mõtles kuni koiduvalgeni, kuni rahutu uni lühikeseks ajaks tema silmad sulges.

Ta oli haige juba ligi aasta aega, ja raske oli öelda, mis tal viga oli, — mingisugune üldine aeglane närbumine, täielik söögiisu ja vähimategi soovide puudumine, nõrkus ja aeg-ajalt südameatakid, millal ta hirmuga tundis, kuidas süda rinnus seisatab, hing kinni jääb ja silmade ees kõik kumedalt helisedes ringi ujub. Sellele lisaks veel unepuudus ja igavesti vastik kuivus suus.

Esimest korda oli ta voodisse heitnud närvivapustuse tõttu, mille kutsusid esile tormilised sündmused septembriööl aasta tagasi, kui läheduses käis lahing, kärgatasid paugud ja sakslased põgenesid paaniliselt. Nad võtsid tallist kaks hobust, ja kolmanda, hea täku rakendas Mart enda jaoks ette. Lõug rippu vajunud, toppis ta vabisevi käsi ähmiga kohvrisse kõik, mis ette juhtus: ülikonnad, lauakella, pesu, ja miskipärast kasuka, ehkki oli soe, ja kihutas minema sakslastele järele. Kõige kangem mees üle valla sõitis tol vapustaval ööl ära nagu varas, lahkumisel naisele öeldes:

„Sina vastutad minu ees, et kõik oleks terve."

See oli nii hirmus, otsekui oleksid varisenud kokku Kurvesti talu seinad, selle kindluse seinad, mille tugevusesse Anna oli hakanud uskuma lapsepõlves, kui ta palja jalu paterdas kõvaks tambitud külma muldpõrandat mööda oma isa, Kaarel Lombi majas. Rahvas kutsus isa sauna-Kaarliks, sest et ta elas saunas võõra maa peal ja töötas võõraste hobustega võõraste inimeste jaoks. Suurem osa talupoegi külast palkas sauna-Kaarli lapsi karjasteks.

Ka tema, Anna, käis kümme aastat karjas, kuni ta sai kaheksateistkümne-aastaseks. Niipalju kui tuligi neil aastail taluda nälga ja külma, need olid siiski võib-olla parimad tema elus. Nii näis Annale praegu. Kuid mitte nii ei mõelnud Anna tookord, unistades rikkusest.

Olnuks Kaarlil raha, oleks põrand nende toas olnud mitte mullast, vaid soe, laudadest.

Kui isakodus oleks olnud raha, oleksid arstid Tartu ülikoolilinnas kõrvaldanud kae venna Saamu silmadelt, kes juba seitsme-aastasena nägemist kaotama hakkas. Ja tema, Saamu, oleks saanud näha valgust.

Kui Peeter Sarapikul, tasasel ning edasipüüdlikul isakodu naabrimehel, oleks olnud vajalikul hetkel raha, ja mitte just eriti palju — tuhat marka —, ta oleks päästnud oma talu. Kuid tal ei olnud seda, ta laskis mööda maksutähtajad ja tema maja ning maa müüdi maha oksjonil, ta ise aga läks hulluks. „Suur on rikkuse jõud, kui tuhande marga hinnaga võib päästa inimese elu," oli mõelnud Anna.

Kui Anna oli üheksateistkümne-aastane, ilmnes, et tal on hea hääl. Teda kuulates oli kirikukoori juhataja vana köster Nordal pisarateni liigutatud ja lausus:

„Tõepoolest, sa võiksid kiriku orelivileks hakata..."

Ta hakkas laulma kirikukooris ja hiljem külakooliõpetaja Schützi juures rahvamaja laulukooris. Kaugeis küladeski sai Anna lauluarmastajate hulgas kuulsaks oma häälega.

Neil aastail puhkes Anna ilu õitsele. Kui imelik see ka polnud — karjase kehva leivapalukese najal sirgus kaunis neiu. Külapoisid muutusid simmaneil tema vastu väga tähelepanelikeks. Siis oli hakanud Annale silma heitma Mart Kurvest, kelle kätte pärast isa surma oli läinud kõige rikkam talu Koordis. Mart Kurvest ei meeldinud Annale. Oma räuskava hääle pärast ei meeldinud, liigse kärsituse ja pealetükkivuse pärast. Ükskõik kus, kellega või millest Mart ka ei kõnelnud, ta rääkis alati iseendast; samuti kui viljasaagi väljavaateid arutades pidas silmas nisu ainult oma põldudel.

Mart ei olnud iseendast ilus: kuidagi haraline, nagu hooletult kokkupandud puusepa-tollipulk; selle mulje tekitasid tema natuke väljapoole kõverad jalad, ja käed, mis olid tal alati kas vehklemas või pikalt välja sirutatud. Kuid . . . iga tema puhast tõugu lehm oli kallim kui sauna-Kaarli kogu majapidamine. Selliseid mehi nagu sauna-Kaarel töötas tema talus kolm ja peale selle kaks tüdrukut. Sellal kui Kaarel ei suutnud kuidagi katuse alla viia lauta, mida ta oli ammu juba ehitama asunud, ehitas Mart maja. Ja millise maja! Just sellesama, milles Anna praegu suremas on. Kui ta oli kahekümne-aastane, püstitati seinad esmasordilisest metsamaterjalist, katus ei kaetud mitte sindlitega ega ka katusekividega, vaid tsingitud plekiga, tubadesse ei tehtud mitte raudahjud ega ka mitte harilikest pottkividest, vaid valgeist ehtsaist Rootsi kahhelkividest. Maja on nelja toaga, on olemas ruumikas kelder, tuulemootor dünamoga, tugev ait ja laut, mis või-

vad seista sada aastat. Paarkümmend lehma laudas ja viis hobust tallis . . . See on juba maja, see on juba talu, see on juba rikkus! Kas see siis ei teinud tasa kõiki Mardi puudusi? Annale näis, et tegi . . .

Saabus hetk, millal Mart tugevasti tema kätt pigistades ja nohisema hakates ütles:

„Anna, kas me ei paneks oma leivad ühte kappi?"

Siis oli Anna kahvatanud, tõsiseks muutunud, kuid kätt ära polnud tõmmanud.

Mis leiba tema, kõige viletsama kehviku, sauna-Kaarli tütar, võis panna Kurvesti talu kappi kõrvuti Mardi kohevate nisuleibadega? — Ainult oma ilu ja nooruse . . . Kui tuhat marka oli küllalt, et päästa inimese elu, mis siis maksiski tema ilu võrreldes kõige rikkama talu hinnaga, kus peaaegu et iga asi oli tuhat marka? Pealegi võis Marti oma nõusse rääkida, et ta vaese venna Saamu majja võtaks. Leiduks ka temale soe nurgake Kurvesti talus. Kas ta ei teeks sellega heateo Saamust vennale?

Nii oli mõelnud Anna tollal.

Jumal ise näeb, et ta pole armastanud Mart Kurvesti, et ta pole suutnud end sundida teda armastama.

Tema räuskav hääl tungis Annale üdini, kes muutus hirmus tülpinuks Mardi lobisemisest ja mingist vananaiselikust kärsitusest. Ta muutus Annale vastikuks oma harjumustega. Talle meeldis, kui tal öösel selga kratsiti, ja kesköö1 ajas ta naise une pealt üles, sundides teda tooma endale voodisse suitsutatud kala või värskelt soolatud kurke, — ta oli õgard ja armastas öösiti närida midagi.

Mitte kõik ei läinud nii, nagu oli mõelnud ja tahtnud Anna. Ta sai endale head kleidid, kuid . . . laulmise laulukooris või ükskõik kus mujal keelas Mart tal ära.

„Pole neil lollidel vaja ühti sulle otsa jõllitada," oli ta öelnud, ja isegi õpetaja Schützi manitsused, kes ei taht-nud kaotada parimat lauljat kooris, ei andnud mingeid tulemusi.

„Naine peab olema rikas või vähemalt ilus," armastas Mart korrata, andes mõista, et ilule vaatab ta nagu kapi-talile. Milleks talle on tarvis naise ilu, kui ta ei või selle üle valitseda oma äranägemist mööda?

Sugugi libedasti ei läinud ka Saamuga. Tõsi küll, Mart võttis ta vastu, ent kuidagiviisi kujunes nii, et pime sugu-lane määrati magama suvel aita, talvel aga karjakööki. Ja oma elu elas ta rohkem õuel, laudas ning tallis, kus aitas sulaseil ja teenijal Martal hoolitseda loomade eest, või kitkus aias peenraid, umbrohtu kapsataimedest käsi-kaudu eraldades. Ning töötas hommikust õhtuni.

Annal sündis kaks poega: Gustav ja Robert. Ta oli silmitsenud lapsi ahnelt ning uurivalt, otsekui lootes neis näha midagi kaotatut, võib-olla iseennast. Ta uuris ilma-aegu... Selles talus kasvasid ja arenesid isegi lapsed mingisuguste oma seaduste järgi ega sarnanenud lastega tema isa, sauna-Kaarli majas, nagu oleks Kurvesti talu seintel olnud mingi salapärane võim inimeste hingede üle.

Vanemas pojas Robertis, kui too veel ei suutnud korra-likult seistagi oma kõverail jalgadel, aga juba vehkles lusikaga, et kassile vastu pead virutada, kui ta jonnakalt virises ja järelejätmatult pirises tervete päevade kaupa — juba siis nägi Anna temas Marti.

Kõige halvem oli see, et kõik see meeldis Mardile.

„Temas ärkab peremees," kõneles Mart heakskiitvalt.

Mida suuremaks kasvas ka noorem — Gustav, seda sagedamini lausus Anna enesele:

„Mart!"

Aastad möödusid, lapsed sirgusid. Noorem kandis gümnaasiumi vormimütsi, vanem uhkeldas ratsaväepolgu hõbepaeltega ehitud reamehe-mundris, teenides seal sundaega. Pojad mehistusid, muutusid palju lihvitumaiks ning siledamaiks kui isa, ent sellest ei muutunud veel mitte midagi. Nad olid Mardi lapsed Kurvesti talust.

Rahuldust ei toonud Annale ka töö, ehkki see oli nüüd tema elus ainukeseks rõõmuks. Talle näis ikkagi, et ta töötab mitte endale, vaid talule — peremehele, nagu Saamugi ja teised sulased majas. Mõnikord võttis tema üle võimust kahtlus: kas tema, Anna, ongi tõesti rikka talu perenaine ja mitte teenijatüdruk talus?

Ei, Mart Kurvesti rikkus polnud kõikvõimas, Annale ta lihtsat inimlikku õnne ei toonud.

Annale hakkasid varsti paistma vaevalt nähtavad mõrad Kurvesti talu tugevas vundamendis. Varsti muutusid need nähtavaiks mitte ainult Annale, vaid ka Mardile, ehkki temale nad ilmnesid, nagu näis, väga ootamatult, — nagu välk ja müristamine 1940. aasta juunikuu selgest taevast.

Võim vahetus.

Ümberringi külas muutus midagi järsult, midagi enneolematut tungis siia, otsekui oleks Koordi kitsas jõeke, mis voolas Kurvesti luhti mööda, seesama jõeke, mis isegi suurvee ajal ei tõusnud üle kallaste, — hakanud äkki üle ajama . . . Ajas üle kallaste ja uputas luha ning madalikud ja tormas võimsa vooluna, ähvardades maatasa teha selliste kindluste, nagu oli Mardi talu, vundamendid. See talu juba vappuski ähvardavate hoopide all . . .

Esimesed Tallinnas ilmunud nõukogude ajalehed kirjutasid must valgel, et kõige vaesemgi sulane võib maad saada.

„Oo, kas kuuled, räägitakse, et maad antakse?" erutus oma vaeses urkas igavene hädavares Semidor: virgus äkki, tiris pähe vana vildist kübaraloti ja jooksis Kuke poekese juurde ajalehe järele.

„Maad?" küsisid uudisest kuulda saades lootusrikkalt igavesed sulased Maasalu ja Taaksalu ning kümned teised nendesarnased Koordi vallas.

„Maad!?" Mart Kurvest kägardas pöörases vihas ajalehe kokku ja virutas põrandale. „Sada naela neile kirstu sisse, aga mitte maad!" karjus ta näost tumepunaseks muutudes.

Kuid mis tähendab Kurvesti kisa, kui talu enda alt põhi ära uhutakse?... Nelikümmend hektaari maad tema põldudest läks teistele vähese maaga talupoegadele vallas. Kõige rohkem vihastas Marti see, et maa äralõikajaks oli seesama maakonna maamõõtja, kes rohkem kui üks kord oli tema juures peatunud ja tema külalislahkust kasutanud. Ja kellele lõikas juurde? Noh, olgu peale kui veel mingisugusele näljarotile sulasele Maasalule, kes uue, nõukogude võimu ajal pead tõstis... Säärastest nagu Maasalu muud midagi ei võigi oodata... Kuid ei midagi niisugust, — lõigati juurde naabrimeestele Tatrikule ja Meistersonile, ja isegi see vagur Johannes Vao rebis temalt kaks hektaari luhaheinamaad.

„Kaabakad! Hundid!" vandus Mart. „Säh sulle naabrid, — kui mitu korda oleme ühest pudelist joonud!... Aga siin varitsevad nagu hurdakoerad nurga taga, et kintsu karata... Tüki liha kisuksid hea meelega küljest..."

Sellest ajast hakkasid tekkima lõhed Kurvesti talusse ja ta ei suutnud enam õiget viisi kosuda isegi siis, kui Koordi jõekene oli jälle, nagu näis, oma vanasse sängi tagasi läinud ja saksa sõdurid püüdsid temas ajaviiteks

vähke, kui ümberringi vaikisid sõnad vabadusest ja õnnest, õigusest maale ja vabale elule... Siis kandsid pojad Gustav ja Robert juba saksa „SS"-vägede alamväelaste rohelist mundrit, Mart ise aga ühendas uuesti oma maad, põllud ja luhad, võttes need ära Maasalult, Meistersonilt ja Tatrikult ning kõigilt teistelt, ja tema põldudel töötasid kolm sõjavangi.

Kuid Anna ei uskunud enam Kurvesti talu jõusse, sest et meest ennastki näris, nagu talle näis, iseäralik rahutus, ehkki ta räuskas vihaselt ja käis vintpüssiga isegi mingisuguseil haaranguil.

Kuid mida rohkem Mart räuskas, seda sügavamale rappa ta vajus. Siis voolas veri. Mart laskis oma põllul maha sõjavangi.

„Põgenemiskatse eest," selgitas ta omaküla rahvale. Kas oli seda katset? Kõik see jäi selgusetuks: külas räägiti igasuguseid jutte, ja rohkem kaldus sinnapoole, et tapmise põhjuseks oli sõjavangide tööga rahulolematu Mardi raevukas ning äge loomus.

Nädal aega hiljem põgenes teine sõjavang tõepoolest Mardi juurest. Pärast seda hakkas Kurvest, kartes kättemaksu, ööseks lukutama kõiki uksi. Aga siiski ta viis tapetud ning puhtaks kaabitud sea komandandile ja palus uusi sõjavange. Sest keegi pidi ju Mardi põldudel tööd tegema. Mart mässis end täielikult sisse...

Seejärel tuli sõnum, et noorem poeg Gustav on Narva all rindel surma saanud. Mart võttis teate vastu kuidagi imestamapanevalt rahulikult, nagu oleks õnnetust ette aimanud. Ta oli oodanud kättemaksu...

Mõrad aga suurenesid kuni selle ööni, millal saabus lõpp.

Kuidas ta ütles lahkumisel?

„Sina vastutad minu ees, et kõik terve oleks . . ."

Nähtavasti oli Anna halb valvur olnud . . . Kaotanud usu Kurvesti talu jõusse, muutus ta ükskõikseks tema saatuse vastu.

Tulid päevavalgele mingid mehepoolsed sugulased, kellede olemasolu Anna polnud isegi aimanud, meenutasid mingisuguseid vanu võlgu. Viisid ära mitu lehma sööma peale, — „Saamul on ju nüüd üksipäini raske majapidamist juhtida . . ."

Aegamööda Anna harjus sellega.

Ning naabridki, kelle aususes Anna kunagi varem ei kahelnud, tassisid rahuliku südamega Mardi varandust laiali. Inimesed ei muutunud sellepärast halvemaks tema silmis. Nii olid Koordis teinud kõik, kes tahtsid rikastuda, — sellest sai Anna aru. Nii olid ka Kurvestid hankinud oma rikkuse — võimu, millesse Anna oli kunagi pühalikult uskunud.

Nii oli toiminud ka Anna ise. Kas ta päevilistele töö eest tasudes polnud püüdnud esimese sordi jahu asemele, nagu oli kokku lepitud, anda teise sordi jahu või siis kaela määrida koguni kopitunud jahu, aga sea- ja lambaliha katsunud neile valida õhema ning lahjema ja et rohkem konte oleks? . . .

Elades veerand sajandit koos Mart Kurvestiga, lakkas ta viimaks nägemast Saamust venna elu viletsust, ei näinud enam tema nurisemata tehtud tööd ja isegi torises ning kärkis tema peale, kui ta ei jõudnud küllalt kähku käia oma ämbritega. Elu Kurvesti talus muutis Anna, ilma et ta ise seda oleks märganud, mehe — Mart Kurvesti sarnaseks.

Ja alles nüüd, kus haigus pures Annat ja oli hilja midagi parandada, sest ta valmistus ära minema sellest

majast, märkas ta äkki terava valuga esmakordselt paljude-paljude aastate järel viletsaid pastlaid venna jalas ja küünarnukkidest katkenud pintsakut, mida tõesti oleks aeg kerjusele anda, — märkas, kuidas ta oli vanaks jäänud — Saamu, küüru vajunud. Ja seda nähes mõistis ta hirmuga, et tema on süüdi; võib-olla mitte vähem süüdi Saamu saatuses kui Mart Kurvest ise. Südames oli ta taht-nud vennale head, aga tegelikkuses oli aidanud muuta teda eluaegseks sulaseks. Nagu ahjust võetud hõõguv süsi peopesal, nii põletas see teadmine tema hinge. Sellepärast jättiski see naabrite askeldamine tema talu ja varanduse ümber Anna nüüd ükskõikseks ... Teised mõtted valdasid ja vaevasid teda.

Südant rõhuvate mälestustega soris ta oma minevikus. Niimoodi pöörab mõnest kehvast talust pärit elatanud vanatüdruk kõigist kirstudest pahupidi välja oma varanduse ning raputab sellelt maha tolmu: ta on korjanud kogu eluaja, ent ühtegi tarvilikku asja nende hulgas ei leidu; mitte millelgi pole silmal peatuma jääda, kõik on koltunud, kõik on armetu, mitte kellelegi tarvilik, vilets ning kõlbmatu.

Kus on siis see püha aaretekirst, mis õigustaks läbielatud elu?

Kuidas, kuidas see ometi on juhtunud, et tema, kaunis Anna, kes oli võimeline valmistama rõõmu inimestele, pole mitte kellelegi toonud armastust ega rõõmu, ei ole ise seda tundnud, ja mitte keegi ei armasta teda?

Ähmasest pimedusest kerkib Anna silmade ette vana koorijuhi Schützi kortsus roosatav nägu. Rahvamaja halvasti valgustatud saalis lõhnab petrooleumi järele. On mingisugune pidu, — kui palju tütarlaste punavaid ümmargusi nägusid, sinistes piduülikondades noormehi

kõige kaugemaist taludest! Kui palju neid täna on saali mahtunud!

Anna jälgib hirmunud silmadega õpetaja taktikepikest. Nüüd tõstis ta kepikese! Kellegi hõbedane hääl paisus pidulikult üle teiste häälte, põrkas helisedes vastu aknaid, nagu vabadusse püüdlev linnuke. Kas tõesti Anna? Jah, muidugi, see on tema hääl; ta näeb rõõmu vana Schützi vaimustatud silmades, kiitust inimeste nägudel, kes on saalis kõik pingiridade vahedki täitnud.

Imelik laul — vanaaegne rahvalaul, loodud parunite võimutsemise aegu; kerge naljatlev meloodia, kuid nukrad sõnad:

Meil on üks midrijalind,
tiivad tal tinutud,
varbad tal vasetud.
See tegi palju meil paha
meie õunaaias,
sõi ära sõstramarjad,
kõige nägusamad näälislilled.

Koor laulis vallatlevalt ning ähvardavalt:

Lendas ta metsa —
kellel paelad, püüdku ta kinni.

Ja Anna, säravate silmadega, otsekui valmis olles kinni püüdma midrilindu, selgesti eraldudes koori hulgast oma kõlava ja tugeva sopraniga, laulis täie hingega:

Kellel võrgud, võtku ta kinni!

Siis ju armastati Annat! Kuid ta läks ära vana Schützi koorist, läks eemale inimestest ja hukutas iseenda.

KOLMAS PEATÜKK

Kaunis on tagasitulek kalliks saanud kodumajja katkestatud töö juurde. Kuid mitte vähem rõõmustav pole tagasitulek kodukohta, kui te sõidate seda maja püstitama — ehitama teda algusest peale, alates esimesest trepiastmest kuni viimse korstnakivini.

Olgugi et teil praegu pole mitte midagi, isegi paremat särki, mida pühapäeval selga panna, ja seljakotti on laotud ainult kõige hädavajalikumad asjad. Kuid miks see teid ei häirigi, millest tuleb selline muretus ja rõõm südames, otsekui oleksite te kõigist kõige õnnelikum inimene maailmas?

Te olete kolmekümnekahe-aastane, te olete parimais meheaastais, te tulete Suurest Isamaasõjast tagasi võitjana. Elu on õpetanud teid uskuma oma jõusse.

Tallinna kitsarööpalise raudtee jaamas tol külmal detsembriõhtul pööras vaevalt mõni reisija tähelepanu lüheldasele, tugeva kehaehitusega, üle kolmekümnesele, paguniteta sõjaväevormi kandvale mehele, kui ta rahvast täis olevasse kitsasse vagunisse astus. Visanud seljakoti pakiriiulile, palus ta luba istuda kirjusse villasesse rätikusse mässitud tüseda talunaise kõrvale.

Kui mees võttis peast sõduri läkiläki, millel oli selgesti märgatav äsja eemaldatud viisnurkse märgi jälg, ja kiirustamata haakis lahti sineli, muutus ta kuidagi üllatavalt

sarnaseks vagunis istuvate talupoegadega. Samasugune karedavõitu, tugevate joontega nägu tagasihoidliku uuriva pilguga, kulmud ja tihedad juuksed tublisti heledamad tuulest karedaks ning punaseks muutunud põsenukkidest ja ninast. Istus ta samuti talupoegade moodi, kindlalt, veidi kühmu tõmbununa, ja isegi suitsu pani põlema nii nagu nemad, tikutulukest pihupesadega ettevaatlikult varjates, ehkki siin polnud ei lund ega tuult tüliks.

Vähesed panid meest tähele, ent tema vaatles kõiki ahnelt heledate, otsekui inimestest täiskiilutud vagunis lahtisulanud ja soojenenud silmadega.

Paul Runge, demobiliseeritu dokumendid taskus, pöördus tagasi oma kodukohta.

Pahvides korstnast välja paksu pruuni põlevkivisuitsu, ronis väike vedur aeglaselt jaamast jaama, kogu jõudu pingutades ületas visalt teetõuse, ja veeredes kiiruga allamäge raputas kaubavagunitega sarnanevais kitsais vaguneis istuvaid inimesi nagu trammis.

Jaamades seisis rong kaua, nii kaua, et ühes peatuses jõudis võimsa kasvuga talupoeg, poolkasukas seljas ja üle kõrvade tõmmatud karvane läkiläki peas, käia läbi kõik vagunid ning kiirustamata igast avatud uksest sisse vahtides vagunite lämmatavasse soojusesse ikka üht ja sedasama küsimust hüüda:

„Kas Luku Jukut pole siin?"

Jõudnud vedurini, sõnas ta küsivalt vedurijuhile, kes oli välja suitsetama tulnud:

„Juku Lukk ei sõitnudki . . ."

Selle peale vastas vedurijuht:

„Jah, polnud nagu näha teda jaamas, tuleb vist homme . . ."

Paul Runge, kes jälgis seda kõike kõrvalt, naeratas. Tal hakkas kodune tunne. Selles polnud midagi imelikku, et vedurijuht tundis Juku Lukku samuti nagu karvases läkiläkis hiiglastki. Siin tundsid vedurijuhid reisijaid, kes tulid peale pooljaamades. Ja ruuduliste villaste rättidega külanaised, kes rongilt tulijaile saanidega, hästi toidetud hobused ees, vastu olid sõitnud, tundsid vedurijuhte näo järgi.

Need vaipadega kaetud saanides istuvad eided, kes sugulastele vastu tulid, olid Rungele niisama tuttavad, nagu olid tuttavad väikesed korralikud jaamad ja kauged külade tuled, mis koduselt ning sõbralikult vilkusid metsatukkade vahel keset sinavaid talviseid välju.

Kodukoht...

Paul Runge pinginaaber, lõbus kõhukas talumees, kes higistas kogu aeg oma lambanahkses vestis, kiskus kõvasti täistuubitud seljakoti sisemusest välja pudeli ja laskis selle meesterühmas ringi käia. Ta pakkus pudelit pidulikult kõigepealt Paulile.

„Pika sõidu peale," ütles ta heasüdamlikult.

Paul võttis lonksu ja tema tuju muutus veelgi paremaks.

Keegi jutustas Paulile tundmatu metsavahi Juhan Kilgi seiklustest. Kunagi paistnud metsavahile, et ta oli karukoopa peale sattunud: padrikus lumehangest kerkinud aurupilveke. Teatanud sellest vabrikusse direktorihärrale, kangele jahimehele. Too maksnud sada krooni riigikassasse karu tapmise õiguse eest. Ja Kilgi Juhan juhtinud jahimehe koos tema kambameeste-joomasõpradega karu nahka püüdma. Kuid lume all ei hinganud mitte karu, vaid auras oja... Jahimehed hakanud pahameele pärast jooma. Aga siis oli direktorihärra padrikus raginat kuul-

nud, märganud seal karu ja pannud paugu. Seal aga polnudki karu, vaid Juhan Kilk, kes oli läinud oma asjatoimetusele. Vabrikandihärra vabandanud Kilgi ees tüli tegemise pärast ja kinkinud talle ühe krooni.

„Metsavahi püksid maksid kliki ajal siiski sada korda vähem kui karunahk . . .“ pilgutas kavalalt silmi jutustaja, kulupäine vanamees liikuva näo ja pilkavalt vidukil silmadega.

Seejärel alustas vagunis keegi laulu:

Vändra metsas Pärnumaal,
juhhaidii, juhhaidaa,
lasti vana karu maha,
juhhaidii-aidaa . . .

Naabrid lõid kaasa ja nendega koos Paul Runge. Siis lauldi „Viljandi paadimeest“ ja „Kusta, Kusta, anna piitsa oma valgel' hobusel'!“. Ühes suuremas jaamas tõi keegi veel pudeli viina. Ja igaüks, kes sellest oli lonksu võtnud, jutustas midagi lõbusat ning naljakat elust, nagu ühes heas reisiseltskonnas peabki olema. Ent kui asjasse süveneda, siis tasus iga jutustatud tühise nalja üle järelegi mõtelda, sest naljaka taha oli varjatud ka kurba, nagu seda sageli eluski juhtub.

Sõideti öö läbi. Vahepeal olid paljud maha läinud, kuid vagunisse tuli uusi reisijaid, ja kuna siin oli palju omavahel tuttavaid, siis reisiseltskond kokku ei sulanud.

Koitis juba, kui rong peatus jaamas, kus Paul Runge pidi rongilt lahkuma. Ta haakis sineli kinni ja pani mütsi pähe.

„Kas sinu talu on siin?“ küsis tema naaber.

„Jah . . .“ vastas Paul Runge kogeldes.

Tal ei olnud vastas vaibaga kaetud saani selle ette rakendatud sileda, täissöönud täkuga — sest polnud olemas kedagi, kes oleks võinud talle vastu tulla, kuid see ei saanud rikkuda tema meeleolu. Tuju oli kirgas ning roosiline, nagu algav päikesepaisteline ja selge detsembripäev. Runge sammus kiiresti mööda laia, siledaks sõidetud maanteed ning vaatles ümbrust terava, tähelepaneliku pilguga. Tuttav tee... Seal, teelahkmel ongi juba vanaaegne rohmakas paekividest üleslaotud, nüüd juba pooleldi lagunenud mõisakõrts. Selle taga on järsk käänak ja sild üle kitsa Koordi jõe, kus otse tee ääres seisab vesiveski. Selles veskis oli tema, Paul Runge, enne sõda käinud jahvatamas Kurvesti jahu.

Edasi kulges Runge tee mööda vanast kivisest mõisahoonest, — selle valge sammastik oli hästi näha pargi raagus puude tagant. Pargis jooksid kilkavad lapsed. „Nüüd on seal kool," taipas Paul. Mõisast veidi eemal asetses valla täitevkomitee hoone, selle punane lipp paistis teele.

„Sinna astun homme sisse," otsustas Paul. „Enne vaatame järele..."

Ta pöördus teelt kõrvale ja seisis kümmekond minutit hiljem madala kivimaja ees, mida ammu polnud lubjatud. Niisuguseis ühekordseis paekivist ehitatud hooneis elasid kunagi mõisniku ajal aidamehed, kärnerid ja mõisateenijad. Ta astus suurde õue. Avatud kuuriustest kostis raua pihta kolksatavaid vasaralööke. Talli aknakese all auras värske hobusesõnnik.

Paul Runge koputas raskele uksele. See avanes aeglaselt. Keskmist kasvu, sirge, üleni nagu ainult lihaseist ja soontest tahutud mees seisis lävel, hoides käes pihtisid, ja vaatles teda rahulikult mõne hetke.

„Paul Runge on tagasi tulnud," ütles ta samuti rahulikult üle õla tuppa. „Astu sisse, Paul!"

„Tere, Kaarel Maasalu," tervitas Paul.

Suures pimedavõitu köögis oli veidi suitsune. Koldes pragises tuli, kaks naist askeldasid selle ümber. Ühes neist tundis Paul ära Alviine, Maasalu naise, teises vanaeide Meeta, Kristjan Taaksalu ema.

Naised nihutasid külalise poole tooli.

„Mul on hobuserauad tules," osutas Maasalu pihtidele. „Hobust rautame. Ma olen varsti tagasi, ära pane tähelegi. Võta riidest lahti, istu. Varsti saab lõunat."

„Lase käia . . ." naeris Paul. „Ma istun, vaatan ringi . . ."

Ta tundis Kaarlis ära endise Kaarli. Ei olnud Maasalul kombeks erutuda. Ta kõneles praegu nii, nagu polekski olnud pikka lahusolekut, nagu oleksid nad just praegu maha saaginud hiiglasuure männi seal Vodja metsas, kus nad kogu talve olid töötanud ühe sae peal, langetades puid talvises valges tihnikus. Keskpäeval, vaadanud taeva poole, patsutas Kaarel kinnast kinda vastu.

„On aeg leivakoti kallale asuda," sõnas ta. „Hakkame lõunat sööma."

Viletsalt hingitsevale lõkkele seati nõu musta viljakohviga, jämedast linasest riidest toidumoonakotist võeti välja ümmargune leivapäts, soolasilgud ja pekki. Kuivanud ja nagu puuhalg kõvaks muutunud leivast lõigati terava pussnoaga lahti paksud tükid. Pekk, mis oli tulisoolane, nüsiti õhukesteks viiludeks. Vennalikult jagasid nad kuiva sulasetoitu, juues peale kõrvetavalt kuuma kohvi.

Paul vaatles mõnutundega Kaarli soonilist kuju. Tal oli seljas jämedast maavillasest riidest töökuub ja jalas pahkluu kohalt kokkutõmmatud püksid. Unustanud sineli

seljast võtta, jälgis Paul, kuidas Kaarel pihid tulle torkas ning sealt hõõguvpunase hobuseraua välja tõmbas ja välkkiirelt haamriga töötama hakkas. Oh, tööd teha see mees oskas — metsa saagida, künda, külvata ...

„Sepa juures ei jõua järjekorda ära oodata ..." kõneles Maasalu katkendlikult, visates valmistaotud hobuseraua kõrvale. „Ja milleks ... Ma saan ise hakkama, — Taaksalu aitab. Ta on praegu tallis hobuse juures. Ma tulen kohe tagasi ... Aga sina näed mehine välja, mehine ..." kiitis ta Pauli tagasihoidlikult oma mehesõnaga.

Ta läks hobuseraudadega välja.

„Te vabandage teda," naeratas Alviine, puhastades kiiresti külalise ees lauda, mis oli mingeid naelakarbikesi ja tööriistu täis kuhjatud. „Kas teate, Paul, ta pani isegi pulmapäeval töökuue selga, — kaevupumbaga juhtus rike, läks parandama ... Nüüd on tööd aga eriti palju. Kas te jääte nüüd päriselt Koordi?"

„Päriselt," vastas Runge aeglaselt ning vajus mõttesse, vaadeldes laual asetsevaid tööriistu.

Maasalu oli varsti tagasi. Tema nurgeliste õlgade taga nägi Paul Kristjan Taaksalu laia naervat nägu.

„Rautasime ära," teatas Maasalu ja viskas tööriistad kolksatades laua alla kasti. „Nüüd aga sööme lõunat ja ajame juttu. Näed, ka Taaksalu on siin ja Semidor tuleb varsti ... Tore ..."

Taaksalu, kes üleni hiilgas heasüdamlikust naeratusest, ei tahtnud kaua vabaks lasta Pauli käsi oma laiast kämblast, mis oli pakasest pundunud ja õhetama löönud. Tema madal kõmisev hääl kõlas tagasihoidlikult köögis.

„No vaat, nüüd oled ka sina kohal, ah? Hästi, hästi ... Tuhandeid verstasid oled sa läbi käinud, aga Koordi vallast mööda ei saanud, ah? Oh-oh-hoo ..."

Ta naeris kõrvulukustavalt ning müksas naljatades Pauli küünarnukiga.

„Ei, see on hea, et sa tulid," rääkis ta juba rahunedes ja istet võttes tema raskuse all krigisevale taburetile. „Kui me juba hädavarese Semidori tööle panime, siis sinule aitame tööd leida juba ammugi!"

Kristjani paksud põsed hakkasid paisuma ja ta puhkes uuesti naerma.

„Kuhu te siis Semidori tööle sokutasite?" küsis Paul naeratades.

„Kuidas, kas sa ei teagi?" imestas Kristjan Taaksalu, nagu oleksid pidanud kõik kursis olema sündmustega Koordi vallas. „Põllumees on. Tema põldude piirid on nüüd meie omadega koos. Küsi Kaarlilt."

„Oh-hoo, hädavares Semidor künnab maad?" imestas Paul siiralt.

„Künnab," kinnitas Kaarel Maasalu lühidalt. „Sügisel kündsime koos. Esiteks Kristjaniga minu pool, seejärel aga Semidori juures."

„Semidoril, vennas, on nüüd pool hobust," hakkas Kristjan jälle naerule kippudes rääkima. „Ja-jah, küsi aga Kaarli käest."

„Ah, sind ka," muigas Kaarel. „Me ostsime Semidoriga hobuse kahe peale," seletas ta Paulile. „Taaksalul on hobune olemas, minul tuleb ostetud hobusega kokku poolteist, Semidoril aga — pool. Kolme peale kolm hobust. Sügisel kündsime koos — kaks hobust adra ees."

„Semidor kündis . . ." jätkas Kristjan. „Me jätsime ta ükskord tunnikeseks ajaks üksi, läksime Kaarliga minema. Tuleme tagasi — hobused seisavad, Semidor aga istub kivil. „Noh," ütlen Kaarlile, „Semidoril on kindlasti äpardanud, nagu alati . . ." Astume ligi, tema aga kee-

rutab adrahõlma tükki käes ja kratsib kukalt: „Jah kust see neetud kivi pidi siia teele ette sattuma... Otsekui maa alt oleks välja karanud...““

Kristjan tõmbas mütsi üle kõrvade, väljendas oma tüsedal näol äärmist arusaamatust, kratsis masendatult kukalt, ja Paul, tundnud selles ära Semidori, puhkes naerma.

„Noh, küllap vaeseke sai vist sauna?“ küsis ta.

„Oh ei, mis seal's ikka,“ krimpsutas Kristjan nina. „Kui teda sõimata, siis kaotab veel rohkem pea. Teda on kogu eluaeg sõimatud. Me ei öelnud talle sõnagi... Samal päeval keevitasime sepapajas adrahõlma kokku ja töö läks jälle edasi. Semidor üksi oleks vist kolm päeva seda kivi põrnitsenud.“

Paul võttis taskust paberossikarbi ja pakkus teistele. Süüdati paberossid. Alviine viis auravad kartulid lauale.

Paul tundis nälga.

„Kuidas te siis elate?“ küsis ta, heites pilgu köögi suitsunud lakke ja lagedatele seintele.

„Ei ole jõudnud veel valgeks teha, siiamaani on mustagi tööd palju,“ ütles Kristjan Taaksalu otsekui vabandades, märgates tema pilku. „Esimene aasta ju alles...“

„Elame üksmeelselt,“ ütles Kaarel Maasalu. „Näe, anti maja. Kristjan kolis vasakule, mina — paremale poole. Kokku saame keskel, köögis, siin on meie perekondlik nõukogu. Semidor käib meil sageli külas.“

„Põllud külvasime sügisel täis, kevadeks seemet on. Vilja on,“ toetas Taaksalu.

„Tähendab, asi edeneb?“ küsis Paul, tõmmates ahnelt paberossi.

„Edeneb,“ noogutas Kaarel peaga. „Elada võib.“

Keegi kobistas esikus, pühkides jalatseilt lund, siis koputas viisakalt uksele.

„Ongi Semidor," ütles Taaksalu.

Ja kõik nägid Semidori sellisena, nagu ta oli alati olnud. Suures peas võidunud vormitu viltkaabu, teravatel õlgadel ripnev kulunud palituke, mis kunagi oli olnud must, nüüd aga ebamäärast värvi. Kortsulisest telliskivikarva punakast väikesest näost vaatasid trotsivad ja kaugeltki mitte norutavad sinakad silmad. Näo järgi ei võinud teda sugugi „hädavareseks" nimetada, ehkki kõik teda selleks pidasid. Kaabu alt tuli nähtavale pisut kiilas pealagi ja veidi hõbetama löönud juuksesalgud oimukohtadel.

„Kaugelt merereisilt?" küsis ta Paulilt käheda tenorihäälega ja haaras väledalt tema käe. „Kas taglas on terve? Noh, see on hea . . ."

Ja siis hakkas ta kõnelema. Mõne minuti jooksul pajatas ta rohkem kui Maasalu ja Taaksalu terve tunni jooksul. Ta vaatas Pauli silmapilkselt üle, ja mitte ainult ei

vaadanud, vaid ka katsus. Puudutas medaleid rinnal ja ordeneid. „Mis see on — „Punane täht"? No-noh . . ." Imetles paksu tallaga rindesaapaid, katsus käega, kas need on ka küllalt tugevad. Isegi Pauli alumiiniumportsigarr laual köitis tema tähelepanu. „Kas see on alumiiniumist? Ise oled graveerinud? Aga mis täkked need siin on?"

„Iga täke tähendab ühte sõjakuud," seletas Paul tagasihoidlikult.

„Palju," ohkas Semidor. „Palju täkkeid."

Seejärel, märganud Maasalu ootavat pilku, meenus talle midagi ning ta jutustas kiiruga:

„Käisin täna veskil, — kõik on korras."

Nagu näha, oli Maasalu nende inimeste hulgas tooniandjaks. Ega siis Kristjan Taaksalu ilmaaegu peagu iga lause järel korranud: „Küsi Kaarlilt, kui ma valetan . . ."

„Palun lauda . . ." kutsus Alviine.

Kõik — Paul kui külaline ees — hakkasid minema Maasalu poolele, kus puhtal laudlinal auras tohutu suur vaagnatäis lambaliha, mida ümbritsesid keedetud kartulid, kaalikad ja kapsad.

„Viina ei ole," ütles Maasalu nukralt. „Vabanda, Paul. Õlut aga pruulime uudseviljast. Tuleb oodata."

„Üks silmapilk!" lausus Paul.

Astunud kööki ja sorinud oma seljakotis, tõmbas ta sealt välja lakiga pitseeritud pudeli. Alviine tõi klaasid. Kõik jälgisid vaikides, kuidas Paul täitis neid viinaga, ning seejärel vaatasid samuti vaikides talle näkku, kui ta tõstis klaasi.

„Ma pole suurem jutumees kui Kaarel," lausus Paul pidulikult. „Ja milleks siis sõnu palju tehagi, tuleb leida kõige vajalikumad . . . Me oleme siin kõik uusmaasaajad,

eks ole tõsi? Siis joome selle terviseks, et me kõik, kes me siin istume, saaksime Koordi elu peremeesteks. Saate mu'st aru? Joogem nõukogude võimu terviseks, kes andis meile maad! Elagu!"

„Elagu!" hüüdsid Maasalu, Taaksalu ja Semidor, — ja kõik tühjendasid klaasid, siis aga hakkasid tegelema nugade ja kahvlitega.

„Kuidas sa siis oled otsustanud, Paul?" küsis lõpuks Maasalu pärast kestvat vaikust, lükates taldriku eemale. Ja kõik lauasolijad panid kahvlid ära, kuna see oli tõsise jutu alguse märgiks.

„Juba armees andsin ma avalduse Kurvesti talu peale," ütles Paul. „Ei tea, kuidas valla täitevkomitee selle peale vaatab . . ."

„Talu on hea, maa on hea," kiitis Kaarel.

„Suurepärane maa," kinnitas Semidor vaimustatult. „Ja missuguse kaevu ma sellel maal vanale Kurvestile puurisin. Ta jäi mulle ainult tublisti võlgu, — pärast pistis võla asemel mulle pihku kaabu, sellesama, mida ma praegu kannan . . ."

„Jah, kaabu on näotu küll," tähendas Taaksalu põlglikult.

„Maa aga on hea . . ." pomises Semidor.

„Mis talus nüüd tehakse?" küsis Paul huviga.

„Tühi on . . ." seletas Kaarel lühidalt. „Anna Kurvest suri sügisel. Saamu valvab nüüd talu. Põllud on külvamata. Kuuldavasti on talu peale veel avaldusi antud, — suutäis on magus."

„Või nii," imestas Paul, olles ebameeldivalt üllatatud. „Kes siis?"

„Ei tea, pole siit kandist, räägitakse, et naabervallast. Esimees Janson on nähtavasti tema poolt."

„Mis siis ikka," sõnas Paul aeglaselt. „Kurvesti talus jätkub ruumi kahelegi."

„Täiesti," nõustus Maasalu. „Saate läbi nagu meie Kristjaniga. Talus on kari, seemnevili olemas. Saad kõik. See ongi sulle alguseks. Noh, mis sulle veel öelda? Kui kutsud appi — ära ma ei ütle. Sa tunned mind."

„Tunnen sind," noogutas Paul peaga. „Sina tuled."

„Ära mind unusta kutsumast," meenutas Kristjan Taaksalu.

„Me kõik tuleme," ütles Martin Semidor uhkelt.

Paulil sumises pea, kui ta suurepärases meeleolus Kurvesti talu poole suundus. Mõeldes Jaagu talu uutele peremeestele, naeratas ta heameele pärast. Talle meeldisid väga need kaks sõpra — Maasalu ja Taaksalu. Kaarel Maasalu, tema vana sõber, see on nagu tuleraud, mis igast kivist tule välja lööb. Kristjan Taaksalu on samuti tore mees, tõsi küll, et veidi rabedam kui Kaarel. Ja nüüd on nende kilda löönud veel Semidor. Semidori tundis Paul vähem. See mees oli pärit Saaremaalt ja ilmus valda aastat kakskümmend tagasi, hakkas talumeestele kaevusid puurima. Kõik said kuidagi väga ruttu teada, et ta on hädavares, Saaremaal omadega läbi põlenud, meremehena merd sõitnud, uppumisohus olnud. Harva läks tal korda mõni töö, mille kallale ta asus. Ka naine oli talle juhtunud kuri ning lapsed surid kõik varakult. Kaugemad taluperemehed armastasid teda pilgata, tema aga, nagu näis, ei haavunudki. Ja näe, praegu istub Semidor talu peal? Imelik ... raske uskuda.

Kurvesti talu, mis varjas end kuuskedest heki taha, näis eemalt inimtühjana. Ainult ühed kitsad ja üsna värs-

ked jäljed läksid talu suunas pooleldi kinni tuisanud jalgrajakest mööda.

„Kes see võib olla?" mõtles Paul, püüdes astuda täpselt jälgi mööda.

Ta oli veidi erutatud, mõeldes selle üle, et varsti astub majja, mis tõenäoliselt saab tema omaks. Ta silmitses ainiti haljast rohelist müüri, nagu oodates, et kuuskede tagant tuleb kõverate jalgadega tatsates välja vana Mart oma pikkades, kõvade säärtega ohvitserisaabastes. Mis küll ütleks Mart, nähes oma endist sulast tulemas tema maa peale ja veel selliste mõtetega peas?

„Ta oleks viha pärast lõhki läinud," naeratas Paul mõnutundega.

Näiliselt elutus talus tuikas siiski elu, korstnast tõusis kerge suitsuvine. Veel rohkemgi, pöördudes ümber majanurga, kuulis Paul akna taga naise helisevat naeru.

„Kes see võiks olla?" mõtles Paul veel kord.

Uks paiskus koputamise peale otsekohe valla ja ta nägi üllatusega tagasihoidlikult, kuid linlikult kergesse rohelisse kleiti riietatud noore naise ümmargust naerunägu. Näos tundus talle midagi väga tuttavat. Ja järgmisel silmapilgul tundis Paul tema ära ... Tema siinolek näis Paulile hea endena.

„Aino Vao," ütles ta eksimatult, „Johannes Vao tütar."

„Oi, vaadake, kes see on!" hüüatas Aino lõbusalt. „Saamu, Saamu, kas sa tead, missugune külaline sulle tuli?"

„Oo, kas hea külaline?" küsis Saamu naerma hakates ja laia laua tagant püsti tõustes ning pööras näo tulija poole.

„Tere, Saamu, igavene töömees," ütles Paul tasa. „Kas sa tunned mind veel?"

„Sina — Paul Runge... Hääl on muutunud, aga ma tunnen ära," tähendas Saamu naeratades. „Täna on Saamul rõõmus päev — külaliste päev. Seda see harakas hommikul õue peal karjus."

Paul laskis pilgul köögis ringi käia. Vähe oli siin muutunud, ainult kõik oli veidi tuhmunud, nagu tolmuga kattunud, ja mõnes kohas ripnes ämblikuvõrk lae all. Saamu ei näe seda. Kuid seal, kuhu ulatuvad Saamu käed, — põrand, aknad, laud — on kõik puhas. Sellesama laua äärde on tema, Paul, istunud hommikust sööma koos teise sulase Jaaniga ja tüdrukute Tilde ning Ainoga. Aino Vao karjatas siis Kurvesti lehmi.

Paul meenutas seda mõne sõnaga.

„Muidugi, muidugi..." tähendas Saamu värahtades. „Selles nurgas istusid, kus praegugi istud... Sina kündsid kõrbide paariga, mäletan. Nüüd on ainult Antu jäänud, ja sellelgi pole tööd, — uut peremeest ootab."

„Ma lähen ja lüpsan sul lehmad ära, Saamu," ütles Aino, haarates lüpsiku ja poolkasukat selga tõmmates.

Lauluviisi ümisedes väljus ta, sõnades Paulile mineku peal:

„Ma olen täna siin perenaise eest."

Paulile näis, et ilma tema lõbusa ümmarguse näota ja ereda rohelise kleidita muutus köögis hämaramaks ning vaiksemaks.

„Üksipäini siis mängidki peremeest kõige üle?" küsis Paul.

„Jah," vastas Saamu lihtsalt, „kuni tulevase peremeheni. Ta käis juba siin."

„Oo," ühmas Paul. „Kes?"

„Ütles, et tema nimi on Juhan. Talle olevat vallast talu lubatud. Mulle patsutas õla peale. Pole viga, ütleb,

talule paneme veel elu sisse... Mind küll ähvardas, et ma siin kellelegi mitte midagi ei annaks. Mina olen, räägib, peremees..."

Paul vaatas aknast välja. Pea püsti, kandis Aino kiirustades ja kergel sammul lauta täis veeämbreid, ning Paul mõtles, et tema roheline kleit näib kõige rõõmsama laiguna selles rõõmutus talus ja et tema, Aino, on nende aastate jooksul sirgunud tõeliseks naiseks. Siis, enne sõda, oli ta üheksateistkümne-aastane kohmakas külatüdruk. Tema, Paul, on ju temaga tantsinud külapidudel ja isegi koju saatnud. Millega ta praegu peaks tegelema?

Ta küsis Saamult.

„Aino? Lendab, otsib, kuhu pesa punuda," ütles Saamu. „Läks ära linna, tegi mõne aja tööd, nüüd tuli tagasi. Maa poole kisub. Näe, tuli mulle külla ja kohe läks lehmi söötma. Mul on igav, räägib ise... Ja muidugi mõista: Koordis on sündinud... Taluperenaine. Vana Vao Johannes võttis teda pahasti vastu."

„Miks?"

„Noh, ei tea..." takerdus oma jutuga Saamu. „Küllap vist sellepärast, et isa sõna kuulda ei võtnud: ilma loata läks perekonnast ära..."

Aino astus tuppa, lüpsik käes, ja hakkas piima kurnama. Jälle helises majas tema hääl:

„Noh, millega ma teid siis toidan?"

„Pannkookidega," ütles Saamu pidulikult ja tõusis püsti, et minna jahu järele. „Niisugusel päeval tuleb keeta kas klimbisuppi või praadida pannkooke."

Pliidi all hakkas ragisema tuli. Ainole ilmus ette valge põlleke. Kiiresti välkusid tema ümarad küünarnukid.

Paul, keda näris rahutus, kõndis mööda tuba. Pistnud käed tasku, hakkas ta aknast välja vaatama. Suur on

siiski see majapidamine! Milline laut! Selles pea või tosina lehmi. Lauda juures on karjaköök. Kuur, ait, kaev... Muidugi, kõik see on praegu natuke käest ära lastud, aga kui pihta hakata...

„Sa vaatad nagu uus peremees..." — kuulis ta Aino häält.

„Mis?..." küsis ta võpatades ja süngestus. „Ei — ma niisama."

Aino vaatas teda tähelepanelikult ning kavalalt, nagu oleks tema mõtteid lugenud. Saamu lõi pihupesadega vastu põlvi ja haaras kinni Aino sõnadest:

„Aga miks siis mitte?" hakkas ta seletama. „Paul on kündmise peale meister. Antu seisab tallis. Miks kõike võõrale peremehele ära anda?"

„Ainol endal tuleks võtta asi oma kätte," lausus Paul naeratades.

„Mina olen naine, olen üksik," ütles Aino tõsiselt. „Ei saa hakkama. Aga kui mul oleks oma majapidamine, ma töötaksin nii, et mul pori lendaks õues jalgade alt."

Ja silmitsedes, kuidas ta energiliselt askeldas pliidi juures, mõtles Paul, et nii see kindlasti olekski.

Saabus hämarus, eredad valguselaigud koldest karglesid seinu mööda, isuäratavalt lõhnas praetud või järele. Pliidist õhkus soojust.

Paul vajus raskelt mingi õdususetundega toolile ja vaatas, kuidas Saamu süütas lampi, ning valget Mikit, mis pliidist langeva valguse käes muutus roosaks. Ta vaatas Aino valgeid täidlasi käsi, mis katsid lauda, ja tundis äkki teravalt, kuidas ta sõja-aastail oli siiski igatsenud kodu järele, omaenda sooja nurgakese järele, rahuliku elu järele maal — elu järele, mis pidi olema mõttetu ilma nende soojade ning hellitavate käteta.

Istuti laua äärde. Söödi klimbisuppi, siis tõstis Aino pannkoogid lauale; neile määriti mett peale ja joodi jääkülma piima kõrvale.

Kuulates Aino elavnenud lobisemist, vaadates Saamu rahulikku, leplikku näkku, mõtles Paul sellest, et see kohtamine pole juhuslik. Ei, ei ole juhuslik. Neil kõigil kolmel oleks Kurvesti talu sooja kolde ümber hea. Olgu peale, et senini on nad siin kõik külalised ja mitte ühelgi neist pole selles majas kindlat jalgealust, kuid ometi tundsid nad kõik endid peremeestena selles majas.

Ja jälle mõistis Aino peaaegu tema mõtteid, küsides:

„Niisiis sina otsustasid võtta endale maad vallas?"

„Jah," vastas Paul, „nii ma otsustasin. Hakkan otsima."

„Mina tahaksin ka..." ütles Aino avameelselt ja jäi mõttesse.

Saamu ei ütelnud midagi.

„Hakkame üheskoos otsima," naljatas Paul. Kuid tundes, et tema sõnad kõlasid mitte naljana, ehmus.

Tundes endal Paul Runge vaikivat rasket pilku, tõstis Aino küsivalt silmad. Paul vaatas kergelt pilukil külmavõitu silmadega liikumatult ja otse talle näkku ning oli, nagu näis, täiesti rahulik; ainult tema huuled värisesid imelikult, reetes erutust. Ja seda märgates ei võtnud Aino tema sõnu naljana. Neid ei võtnud naljana ka Saamu. Ta istus vaikides, nägu kõrvale pööratud, ja tema huuled naeratasid hellalt, otsekui näeks ta midagi teistele nähtamatut.

NELJAS PEATÜKK

Järgmisel hommikul astus Paul Runge üle valla täitevkomitee ukseläve.

Esimehe toast kostsid valjud hääled. Pooleldi avatud ukse juures seisis vana talumees, sall kaela ümber mähitud, lopsakad kulmud tähendusrikkalt kõrgele tõstetud, ja kuulatas jutuajamist pealt.

Keegi ei pööranud tähelepanu sisseastunud Paulile. Suure kantseleilaua taga istus lihavate huultega, jämeda ninaga ja pea ligi hoidvate väikeste kõrvadega tüse mees — täitevkomitee esimees. Paul tundis temas ära kohaliku talupoja Jaan Jansoni. Ta oli näost punane ja ärritatud.

Silmanud Jansoni kabinetis viibivaid külalisi, hämmastus Paul:

„Ohoo! Sõbrad siin!"

Jah, Maasalu, Taaksalu ja Semidor olid siin ja näisid olevat ägedas jutuhoos. Maasalu, tasakaalukas nagu alati, istus liikumatult otse esimehe laua ees. Tema kõrvale, otsekui oma vägeva õlaga Maasalule tuge pakkudes, oli mahutanud end Taaksalu ja muljus kannatamatult käte vahel läkiläkit. Veidi eemal kibeles kägiseval taburetil Semidor, vaadates kord Maasalu, kord Jansoni otsa.

„Tee kuidas tahad, meil aga on tarvis superfosfaati," lausus Maasalu järsult.

„Mul ei ole superit...“ põrutas Janson ja lükkas sonimütsi kuklasse. „Ei ole!“

„Ilma superita me läbi ei saa...“ kõmises sekka Taaksalu mahlakas bassihääl. „Sa ju ise tead, kuidas meil tänavu väetisega on. Esimest aastat peame karja... Sõnnikut ei ole. Mida siis rukkile anda?... Sa ju tead meie asja.“

„Tean, noh — kuid pole...“

„Annad!“ ütles Kaarel Maasalu külmalt.

„Meil on hädasti tarvis,“ toetas teda Taaksalu.

„Olge nii lahke, seltsimees Janson,“ pomises Semidor lipitsevalt ja tegi liigutuse, nagu kummardada tahtes. Semidori näoilme muutus vahetpidamata. Kui kõneles Maasalu järsu tooniga, siis ajas Semidor end sirgu oma taburetil, räbaldunud kotas jalga väärikalt üle teise tõstes, ja asetas oma igivana kübara teravale põlveotsale. Kui aga oma kriiskavat häält paisutas Janson, siis muutus Semidor kasvult kuidagi väiksemaks, nihutas end tabureti äärele ja tõmbas jalad tabureti alla.

„Üks tonn on veel lattu jäänud... Üks tonn valla peale... val-la peale.“ Janson tõstis jämeda nimetissõrme üles ja koputas sellega vastu lauaäärt.

„Annad...“ kordas Maasalu. „Mihkel Koorile Karu talust andsid eile kolmsada kilo, ja täna annad meile sada kilo mehe peale.“

Jansoni nägu valgus verd täis.

„Nojah, andsin... Koor annab sügisel viljavarumise ajal poolteist tonni vilja. Aga teie? Koor aitab mul valla plaani täita. Peaga on tarvis mõtelda, Maasalu...“

„Sina mõtled, nagu ma näen...“ ütles Maasalu tigeda pilkega. „Aga väetist pead sa meile ikkagi andma.“

Janson pidi juba avama suu, kuid vaadanud Maasalu kivinenud näkku, ohkas sügavalt, sügas rasvunud kukalt ja hõikas:

„Martin!"

Uksele ilmus vanaldane mees, metallraamidega prillid poorilisel ninal.

„Vaata seal järele... Kui on, kirjuta igaühele sada kilo superit välja..."

„Noh, näed," ütles Maasalu rahuldatult, „me vaatame Martiniga otsekohe järele... Sina istu niikaua siin," käskis ta Semidori. „Võtad paberid ja — kohe lattu."

Uksest välja astudes ja märgates Paul Runget, naeratas Kaarel Maasalu ja noogutas talle heakskiitvalt peaga, Taaksalu aga surus tal kätt. Janson vaatas vilksamisi Pauli poole, ütles: „Otsekohe," ning peatas siis pilgu ilmse pahameelega Semidoril. Tema viha ei olnud veel lahtunud.

„Sina oled ka tegelane... Teiste mõrda tükid... Sabas tilgud..."

„Nojah, noh..." naeratas Semidor ja oma istmel kohmetult nihelema hakates vaatas häbelikult Pauli poole.

„Mis — nojah, noh?... Leidsid ka abimehe... Maasalu tahab kõigist targem olla, jonni täis nagu sikk... Temal on üks talu, aga mul on vallas niisuguseid talusid kakssada."

„Jonni täis..." pomises näost tumedaks värvunud Semidor. „Jonni täis... Pressib peale nagu mustlane. Iga kandi pealt lõikab."

„Ja kuidas sa niisuguste naabritega läbi käid?"

„Kas arvate, et mul kerge on?" seletas Semidor äkki elavnedes. „Õpetavad — tööta nii, ela naa. Mis ülemus ta mulle on? Ninatark niisugune."

TRÜ Raamatukogu

Paul vaatas Semidorile suurte silmadega otsa ega saanud naeratust tagasi hoida. Ta teadis, et hädavares Semidor oli kuulus oma isikliku arvamise puudumisega. Ta võis maha teha kõike seda, mida viie minuti eest oli ülistanud taevani. Tema näost paistis alati nagu peeglist kaasvestleja meeleolu, tema suu kiitis alati takka järele selle mõtteid, kes oli temast kangem.

„Vantsi teise pärast ringi, tülita inimesi," sattus Semidor hoogu, nüüd juba Pauli juuresolekut häbenemata. „Öeldakse, et sul pole superit... Noh, kui pole siis pole... Mis siis sellest kisa tõsta. Kas tema on siis kõige vaesem? Ja see Taaksalu Kristjan on kah talle paras paariline. Küll on häda nende küüsi sattuda..."

Vaikselt avanenud ukse juurest kostis Semidori viimaseid sõnu kuulnud Maasalu ja Taaksalu naerupahvatus. Taaksalu müksas sõpra suure heameele pärast küünarnukiga. Maasalu naeris kogu südamest, näidates oma tugevaid hambaid. Ka Paul puhkes naerma, ja isegi Janson naeratas tahtmatult.

Semidor ei kohmetunudki väga. Ühinedes meelsasti ning viisakalt üldise naeruga, pani ta mütsi pähe.

„Juba valmis?" imestas ta. „Näe, mis tähendab, kui osatakse..."

Kõik kolm lahkusid, ja veel koridorist kostis Semidori summutatud hääl:

„On aga kaval, tahtis mulle prügi silma ajada, aga mina..."

Lause lõppu Paul ei kuulnud. Oli tema järjekord.

„Runge?" küsis Janson, ulatades paksud ning lodevad sõrmed käepigistuseks. „Oleksin nagu kuulnud seda nime."

Pauli esimeste sõnade järel muutus Jansoni nägu jälle rahulolematuks. Ta sügas oma jämedat nina.

„Kurvesti talu? Sinna ei saa. Me paneme sinna sisse uusmaasaaja Kännu."

Paul meenutas esimehele ettevaatlikult, et tema avaldus oli sisse antud pool aastat tagasi, kui teisi avaldusi ei olnud veel.

„Ei olnud ... Noh, mis sellest, et ei olnud ..." ütles Janson veel suurema rahulolematusega. „Teie kõik mõtlete ainult iseendale, aga mina pean mõtlema valla eest. Känd lööb mul lahti põllumajandusühistu, — traktori saame. Kas on selge?"

„Selge küll ..." nõustus Paul pikaldaselt. „Kuid Kurvesti talul on oma kolmkümmend hektaari maad. Kaks kohta tuleb vabalt välja. Maja on suur, mõlemad mahume ära."

„Me paneme sinna veel traktoristi ... Sulle anname maad teises kohas."

„Kurvesti talus ma võiksin äärmisel juhul elama asuda tema endise popsi Kure majja," käis Paul peale. „Selles saunahütis seal metsa ääres ei ela praegu kedagi. Mulle on kõige tähtsam, et maa on hea."

Janson nihutas aina suureneva rahulolematusega sonimütsi peas.

„Teile anna aga ainult head, aga halba te ei taha," urises ta. „Noh, mis siis ikka, kuidas maakorralduskomisjon otsustab ... Astu paari-kolme päeva pärast sisse."

Tõstnud käe sõjaväelise harjumuse kohaselt kõrva äärde, tuli Paul toast välja. Selline algus ei meeldinud talle. „Kelle juurde siis veel minna?" mõtles ta, ja otsustas: „Partorgi juurde."

Tõusnud mööda kitsast treppi üles mansardkorrale, koputas Paul uksele ja astus väikesesse kuumaks köetud tuppa. Keskealine tumeblond mees pani mingisugused

paberid kõrvale ja tõstis Paulile küsivad sügavale aukuvajunud silmad.

„Istuge," sõnas ta Pauli uudishimulikult vaadeldes. „Minu nimi on Muuli, saagem tuttavaks."

Võtnud istet, jutustas Paul lühidalt endast ja oma kavatsusest valda elama asuda ning avaldas meelepaha Jansoni seisukoha üle.

„Nõndaks," lausus Muuli, keerutades pliiatsit käes, ja jäi mõttesse.

Kõrvaltuppa viiva ukse taga küsis lapsehääl sosinal: „Ema, mida see sõdur tahab?"

„Tahab põllumeheks hakata," vastas leebe naisehääl vaikselt.

„Perekond," mõtles Paul ja laskis pilgul ringi käia. Paljud asjad kõnelesid sellest, et parteiorganisaator siin oma töökabinetis ka elab. Nurgas seisis rihmaga kokkutõmmatud kohver. Muuli väike raamatukogu riiulil meenutas Paulile pataljoni parteiorganisaatorite väliraamatukogusid. Ja parteiorganisaator ise oma karmivõitu siledate juustega, mis olid lauku kammitud, ja habemest puhtaks kraabitud kuivade põskedega meenutas Paulile armee parteiorganisaatorit, ehkki tal oli pintsak seljas.

„Niisiis te tahate saada Kurvesti talu?" küsis äkki Muuli ilma ühegi kavaluseta naeratades ja vaatles Pauli avameelse uudishimuga, ning sügavad kurrud tekkisid lõbusalt tema silmade ümber. „Ma olen näinud seda talu... Magus pirukas..."

„Mina mõtlen esialgu ainult mustast leivast," ütles Paul Runge väärikalt.

„Noh, ära vihasta," ütles Muuli „sina" peale üle minnes ja muutus tõsiseks. „Ma ainult naljatasin... Kuid mispärast nimelt Kurvesti maad?"

„Sellepärast, et ma olen seal kaks aastat sulasena tööd teinud... Maa on talus hea. Mul on kergem jalgu alla saada..."

„See on tähtis, muidugi," nõustus Muuli. „Kuid peab ütlema, et Jansonil on kah õigus, — meil on masinaühistut vaja: see on kõigile vajalik... Aga sina ole rahulik, — saad maad, ja mitte kõige viletsamat."

Paul muutus veidi lõbusamaks ja võttis vastu pakutud paberossi. Muuli hakkas kõnelema teenistusest sõjaväes. Ah nii, et tema, Runge, on olnud jalaväes — isegi luuraja? Auväärne amet. Tema, Muuli, on ka teeninud Punaarmee Eesti Korpuses, kuid suurtükiväes. Nüüd aga tuleb neil siin rängalt tööd teha...

Vaikinud hetke, hakkas ta sõrmedega vastu lauda trummeldama ja lausus mõtlikult:

„Seal Koordis on aktiivseid inimesi vähevõitu... Ja needki on Tatriku ja Vao taolised, aga tõelisi pole olemas... Noh, hästi, sea end senikaua sisse... Varsti näeme."

Ta tõusis ja ulatas Paulile käe.

„Ma ei armasta inimesi tihti tülitada," naeratas Paul.

„Pole viga, küll sa tuled..." sõnas Muuli üllatavalt lõbusalt naerma pahvatades, ja jälle tekkisid sügavad kurrud tema silmade ümber. „Ilma minuta ei saa sa kuidagi läbi!"

Väljunud parteiorganisaatori juurest, mõtles Paul hetke ja pöördus siis Kurvesti talu poole. Ta sammus vilet lastes, meeleolu oli tal suurepärane. Muuli hakkas talle väga meeldima.

„Ei saa! Noh, on aga järsk mees..." mõtles Paul. „Sellel mehel on taipu — teab, mida tahab. Oli kindlasti polgu partorgiks."

Kuidas ka ei olnud, kuid esimese päeva saavutustega võis ta rahul olla. Mis tähendas Jansoni hapu nägu ja ilmsesti ebasoodus hoiak, kui võib loota Muulile ja toetuda Maasalu ning Taaksalu sõprusele! Mida siis lõpuks veel on tarvis? Ah jaa! Johannes Vao tütar Aino . . . Ta oli kiiresti astunud mööda taluõue, uhkelt pead püsti hoides, ja talvine tuul oli rebinud rohelist kleiti tema tugevate säärte ümber. Sellisega koos juba tühja molli ees istuda ei tule.

Talule lähenedes kiirendas ta üha sammu.

Aino oli jälle Saamu juures külas, ja Paul ei imestanud peaaegu üldse selle üle, nagu olekski nõnda kokku räägitud.

„Sul on niisugune nägu, nagu oleksid õnnetoova hobuseraua leidnud," ütles Aino.

„Kes teab, vahest leidsingi," ütles Paul mõistatuslikult.

„Kuidas asjad arenevad?" huvitus Saamu.

„Esialgu pole veel selge," vastas Paul ükskõikselt. Ta ei armastanud kõnelda poolikuist saavutustest.

Ta sõi siin lõunat. Muutus jutukaks. Jutustas isegi mõned anekdoodid sõdurielust, Aino jaoks, ehkki mitte eriti õnnestunult. Tal ei kukkunud lõbusad anekdoodid hästi välja. Kuid Aino naeris. See meeldis talle. „Teda on kerge naerma ajada," mõtles Paul, „järelikult raske nutma panna . . ."

Jälle välkusid askeldustes Aino paljad käsivarred ja silmi maha lüües laulis ta mõtteisse vajunult:

Mul valutab süda ja valutab maks, —
oh, kuidas ma kallimat näha küll saaks;
ta elab seal teisel pool järvede vee
ja sügav ning kauge ta juurde on tee.

Ma ehitaks paadi ja sõuaksin siis
ta juurde, nii kuidas on peigmehe viis,
kuid puuduvad lauad ja puudub ka saag, —
kuis nendeta ikkagi ehita' saad.

„Ma sõidan homme ära, kas sa saatma tuled?" küsis Aino, katkestades laulu, mis Paulile nii väga meeldis.

„Homme!" Tume vari jooksis üle Pauli näo. „Miks nii ruttu?"

„Niisama... kodus ei meeldi. Vana Vaoga on raske läbi saada," kurtis ta.

„Noh, aga kui kahe päeva pärast sõidaksid?"

„Misjaoks?" küsis Aino lapsikult, talle teraselt otsa vaadates. „Mis siis vahepeal muutub?"

„Ei tea. Võib-olla et muutub. Praegu on pakane, aga hommikul, näe, on sulale läinud," vastas Paul põiklevalt.

Pauli ei olnud nii kerge avameelselt rääkima sundida. Ööbima läks ta Maasalu juurde.

Mehed kogunesid Maasalu juurde tuppa. Peremees võttis saapad jalast, istus, jämedais villaseis sokkides jalad laua alla sirutatud, ja suitsetas piipu. Taaksalu lõikas omatehtud masinaga tubakat. Ka Semidor oli siin; ta oli istunud sooja ahju lähedale ja sügas kõhna musta kassi kõrva tagant.

Paul jutustas lühidalt kohtumisest Jansoni ja Muuliga.

„Janson tahab jõest läbi minna ja pükse mitte märjaks kasta," ütles Maasalu pilkavalt. „Tal on tähtis ainult see, et tema plaan oleks täidetud. Mis temal sellega asja, et sina oled kehvik ja uusmaasaaja? Tema hoiab Koori poole. Koor hakkab tal norme täitma... Näe, ühistu on tarvis lahti lüüa, — on kuskilt selle Kännu välja kouki-

nud. Ma tahan veel vaadata, mis känd see niisugune on ja kuhu tema juured ulatuvad . . ."

„Janson on sõnnik," segas end jutu sekka Semidor. „Aga ma andsin talle nina peale . . . Super on meil nüüd kuuris."

Maasalu heitis hävitava pilgu Semidori poole, Taaksalu hakkas avalikult irvitama.

„Hoia Kurvesti maast hammastega kinni," ütles Maasalu Paulile. „Maja ehitad üles, aga seni elad saunas. Pops Kurg sai seal elatud. Kuidas krunti ka ei jagaks, viis-kuus hektaari künnimaad satub ikka sinule. Maa on seal nagu värske leib! Üks hea lõikus lööb sul maja üles."

„Mina toon kaevu põhjast vee välja, — ta on ära kuivanud, ma tean seda kaevu," pomises Semidor.

Selle juurde jäädigi.

Paul Runge ei suutnud kaua aega uinuda. Ta kuulas Kaarli norskamist, kes magas päev läbi ränka tööd teinud inimese rasket und. Aeg-ajalt praksatas midagi vana maja seintes, nagu oleks vanamees ragisedes konte sirutanud. Pimeduses lõid põlema kassi silmad, rohelised ja säravad nagu talvised tähed, ja ujusid temast mööda.

Lamades avatud silmadega, püüdis Paul kujutella oma elu lähemas tulevikus — kuu-kahe, aasta pärast. See oli niisama raske kui näha kassi selles pimedas toas. Sest ta astus ju tallamata teed ja alustas oma elu nagu otsast peale. Tema, Paul Runge, on talu ja omaenda lehmade ning hobuste peremees! . . . Seda oli raske ette kujutada. Ta pole ju kunagi varem peremees olnud.

VIIES PEATÜKK

Margapuu-taolise vaskse pendliga vana seinakella löögid äratasid Mihkel Koori, Karu talu peremehe. Kella löögid kajasid kumedalt, nagu läbi paksu vatiteki, mille all lebas Mihkel oma naise Martaga. Suures madalavõitu laega toas summutas mööbli ning kodukootud villaste põranda- ja seinavaipade üleküllus igasugused helid. Mööbel oli mitmekesine: tammepuust kolmepoolega riietekapi kõrval seisis teine — kasest, maitsetute nikerdatud sambakeste ja ilustistega — üheealine seinakellaga, mis oli kuulunud Mihkli vanaisale, mölder Ottole. Kui tuhnida läbi viimase võimaluseni täistuubitud kapid, oleks võinud leida vanaisa kulunud lambanahkse mütsi ja isa uued, mitte kordagi veel jalas olnud saapad, samuti palju muid asju, mis olid kuulunud isale ja vanaisale. Põlvest põlve oli talus kogutud igasuguseid asju, midagi ei visatud välja — isegi mitte vanaisa kumera klaasiga puust kapslis taskukella, ehkki selles oli juba ammu midagi katki läinud ja osutid näitasid seda aega, millal nad seisma jäid käesoleva sajandi alguses. Asjad korjusid majja järk-järgult, sedamööda, kuidas mativili tuhandeist talupoegade kottidest valgus vanaisa kottidesse, ja sedamööda, kuidas isa Jakob oksjoneil omandatud maatükke kindlalt Karu talu külge liitis.

Nüüd oli kõik see, mis kunagi kuulus vanaisale ja isale, Mihkli oma; kõik, kui mitte arvestada maad, millest tunduv osa läks valla reservmaade hulka.

Mihkel vaatas kõõrdi naise paljaid täidlasi õlgu. Naine oli surunud näo padjasse. Magab ... Kodus aga, oma isa Johannes Vao juures, Marta kindlasti ei maganud hommikul kella kaheksani. Imelik, kuidas muutuvad inimeste harjumused mõne aastaga külluslikku elu juures mehe tugeva selja taga ... Nii mõtles Mihkel Koor rahulolematult. Keegi ei räägi, et Koori naine peaks tõusma ühel ajal tüdruku Roosiga, aga ikkagi ...

Valjusti rinna puhtaks köhinud, sirutas Mihkel soonilised kuivetunud jalad laiast ning madalast voodist maha ja pani enese pikkamisi riidesse. Pihkudesse puristades pesi end köögis külma veega. Pesukausi kohal rippuva tuhmunud peegli ees kammis juuksed siledaks. See ei võtnud palju aega, — juukseid kasvas tal ainult oimukohtadel ja kuklas. Koor polnud enam noor mees, üle neljakümne, kuid tugev veel ja terve. Meeldivaks ei saanud tema välimust nimetada: väikesed torkivad silmad, sisselangenud oimukohad, teravad põsenukid, näonahk pingul. Mihkel Koori kutsuti tema näo pärast, aga võib-olla ka mitte ainult näo pärast, „näljaseks". Ta teadis seda ja vihkas kogu hingest Kristjan Taaksalu, kes oli andnud talle selle hüüdnime. Mis sellest, kui neil oligi omavahel mingisuguseid arveid õiendada töö eest saamata jäänud kaerakoti pärast, nagu kinnitas Taaksalu, — see ei anna talle veel õigust kedagi pilgata.

Sisse astus külmast õhetav tüdruk Roosi, tõi sületäie puid ja asetas ettevaatlikult, et need ei koliseks, pliidi ette maha.

„Noh, kuidas on Lulliga?“ küsis Mihkel lamba kohta, kellel eile olid talled. Kuna tegemist oli olnud mitte lihtsa, vaid head tõugu lambaga, siis oli tal oma nimi.

„Tallekesed imevad,“ vastas Roosi.

„Ahaa, imevad . . .“ torises Mihkel.

Roosit vaadates tuli talle meelde, et ta juba ammu oli lubanud Johannes Vaole ühe Lulli tallekese. Johannes palub juba ammu, — tal olevat tõug rikutud. Ja pealegi pole mitte kellelgi külas sellist tõugu lambaid kui Mihkel Kooril. Mitu korda oli Mihkel lubanud ja iga kord lubaduse täitmata jätnud. Nüüd ta võib-olla täidab oma lubaduse, võib-olla . . .

„Tee pliidi alla tuli,“ ütles ta, mõtlikult Roosit silmitsedes, „ja siis ma räägin sulle midagi.“

Roosi hakkas kiirustama pliidi juures. Kui haod olid üleni tuld võtnud, täitis ta katlad veega ja alles siis astus sammu peremehe poole ning langetas silmad süüdlase ilmega. Nüüd seisis ta Koori ees suurena ning kohmakana, puutaldadega kotad jalas, nii nagu oli tulnud laudast, ja tema suured käed värisesid märgatavalt. Millegipärast värisesid tal käed alati siis, kui Mihkel Koor teda vahtis, ning ta püüdis alati peita neid määrdunud põlle alla või toppida võidunud poolkasuka hõlmade vahele. Ja nägu oli tal seejuures alati süüdlase ilmega, ehkki ta Koori ees milleski süüdi ei olnud.

Mihkel kraapis küünega harjaselist lõuga ja vaatas teda mõtlikult ning vaikides. Ennäe, missugune rumal tüdruk! Õlad ja kael nagu mehel, jõudu nagu härjal, pane ainult kotte vinnama, — aga käed värisevad teisel nagu tallesaba. „Lollakas,“ mõtles Mihkel pilkavalt.

„Noh, kuidas siis maaga jääb? Kas kavatsed võtta?“ küsis ta uudishimulikult. „Tuleb otsustada.“

„Ei tea . . .“ ütles Roosi vaikselt ja väänas nagu piineldes kaela.

„Kes siis teab?“ kehitas Mihkel õlgu. „Arutavad asja ära, — siis on juba hilja. Näed, kui palju soovijaid on . . . Maa antakse ju muidu . . . Sa pole ju rumal, et hakkad minu karja eest hoolitsema, kui võid endale ise majapidamise sisse seada. Vaatad, Roosil on laudas lehm ja hobune . . . Ja laut on oma ja saun ka, ela ainult, ja lillepotike on aknal, mis? Ja oma vili põllul . . .“

Ja selle järgi, kuidas Roosi Mihkli uuriva vaate eest pilgu kõrvale pööras, tema käed põlle all aga veel tugevamini värisema hakkasid, mõistis ta, et tüdruk on vist isegi juba varem mõelnud selle üle ja võib-olla põhjalikumalt kui Mihkel oletas.

Mihkel naeratas.

„Aga milles siis asi on? Võimalus on . . . Ma räägin Vao Johannesega, tema on komisjonis, kirjutan ise sulle avalduse. Mulle on minu maad palju, — lõikame sellest sinule kuus hektaari. Ja hektaari kolm lõigatakse valla maast juurde. Meie kõrval seal on päris hea maa. Ma räägin seda sinu pärast, muidu aga võtavad teised. Näed, Paul Runge luusib ringi . . . Sina oled ikkagi oma inimene.“

„Mina olen ju nõus . . .“ ütles Roosi kiiresti, ja tema näos välgatas midagi, mis Mihklile sugugi ei meeldinud. See oli sisemise rõõmu helk, mida Roosi kogu jõust püüdis varjata.

„Minu majast sa lähed muidugi ära, oled ju omaette peremees,“ jätkas Mihkel ühesuguse häälega. „Sa ise ei taha jääda, kas pole tõsi? Minu laudad sulle ei passi, tahad endale oma lauta. Ja oma seemet, hobust ja atra . . . Eks ole tõsi?“

Roosi pea laskus aeglaselt madalamale, lootusetuse ilme tekkis tema näole. Ta vaikis. Ka Mihkel Koor jäi vait. Ei oleks pidanud Roosil isu ära võtma. Ei oleks pidanud.

Oodanud mõned pikad minutid, põrutas Mihkel pihupesaga vastu lauda.

„Noh, siis kuula mind ... Me oleme ikkagi viis aastat ühes majas ühte leiba söönud, — mina aitan sind. Võta maad! Aastakese elad minu juures — hea küll, oleme rääkinud, — seni kui endale pole ehitanud, ma saan aru ... Ma vist olen sulle võlgu kahe aasta eest, kas pole? Hea küll, ma annan sulle lehma võla eest. Sa ei või öelda, et see on halb tasu ... Parem juba minu lehm, kui et sulle vallast mõni lahja elukas kaela määritakse. Seeme? Laenan, küllap lepime kokku ... Noh, kas saame asja?"

Mihkel raputas pead ja sirutas suures kaares oma pika käe Roosi poole. Ja tüdruk Roosi pani kartlikult ning kohmakalt oma lühikeste sõrmedega kareda käe tema kämblasse.

Seda nägi Marta, kui ta lahtiste juustega kööki astus. Ta oli kuulnud viimaseid sõnu.

„Kui juba lehma annad, siis võiksid ühekorraga ka hobuse anda," ütles ta mürgiselt, krimpsutades oma pakse huuli ja vidutades unest punsunud silmi.

„Mine, maga end välja," ütles Mihkel talle põlglikult.

Õhtul külastas Koor äia.

Mihkli ja Johannes Vao vahel seisis karedal, kuid hästi puhtaks küüritud köögilaual kaheliitriline plekk-kruus õllega ja tubakakarp. Õlu oli tume, peaaegu must ja üsna paks, sõrmedele sattudes kleepus, kurgust alla voolates pani vere keema. Johannes oskas suurepäraselt õlut pruu-

lida, ja tuleb ütelda, et ta ei kostitanud sellega mitte iga külalist.

Tasapisi õlut rüübates kõnelesid nad paljudest asjadest. Ja raske oli nende vestlusest mõista, mis oli selles oluline ja mis niisama suusoojaks öeldud. Vaieldi selle üle, kui palju humalaid õllesse panna, räägiti lambatalledest.

„Ühte Lulli talledest võid omaks pidada. Ükskõik missuguse valid välja," lubas Mihkel armulikult.

Aruteldi, milliseks kujuneb kevad. Tatriku ätt oli mingite oma tundemärkide järgi tõotanud kuiva suve.

„Tatriku äti nina ei tunne enam midagi," ütles Johannes halvustavalt. „Vanaks on jäänud . . ."

Mihkel oli sellega nõus.

„Ühte ma ütlen sulle," sõnas ta tähendusrikkalt. „Tugev on see, kellel vilja on. Miski pole praegu viljast kallim."

„Vili on hinnas jah," nõustus Johannes.

„Vili on kallis . . ." jätkas Mihkel oma mõtet. „Kuid maa läks odavaks, — puha muidu antakse kõigile, kes võtta tahab . . . Ja viligi võib odavamaks minna . . ."

Oelnud need arusaamatud sõnad, vaatas Mihkel paljutähendavalt Johannesele ja hakkas tubakast plotskit keerama.

„Maa, jah, igaüks võtku ja valitsegu," nõustus Johannes sellega, rapsates välgumihklist tuld ja ulatades väimehele suitsu peale.

„Noh, kas Kurvesti maade kohta olete otsuse teinud juba?" küsis Mihkel laisalt. „Kuuldavasti on seal veel soovijaid ilmunud, — Runge?"

„Jah, kaks avaldust . . . Arutame läbi," ütles Johannes teatud tähtsusega.

„Noh . . . ja kuidas sina mõtled?"

„Aga mis seal mõtelda . . . Talu on suur, mõlemale jätkub. Eks me vaata . . ."

„Vaata-vaata — või mõlemale," hakkas Mihkel suure suuga irvitama. „Minu meelest aga tuleb anda sellele, kes on tarvilikum . . . Runge tahab valmis suutäit, temast pole külale mingit tolku, Känd aga toob ühistusse traktori."

„Traktor pole halb asi . . ." kiitis Johannes. „Viljapeksuks oleme kindlustatud."

„Pane aga Runge Kurvesti majja elama, siis trumpab ta paari aasta pärast vist sind ennastki üle. Sa oled kogu eluaja oma talus töötanud, nii et käed rakkus . . . Tema tuleb aga praegu purupaljana, saab kõik jumalamuidu kätte, ja paari-kolme aasta pärast võtad sina tema ees esimesena mütsi maha . . . Kas see on õiglane?"

Johannes vaikis. Hingepõhjas pidas ta sellist väljavaadet tõepoolest teatud määral solvavaks oma mitte sugugi nii väikesele enesearmastusele. Ainult see on huvitav, missuguse kandiga see Mihklit riivab? Johannes vaatas mõtlikult altkulmu väimehe otsa, näppis sõrmedega oma karvaseid kulme ja hakkas näppude vahel keerutama pikaks kasvanud halle karvu.

„Muidugi, anda võib, aga mitte kõige paremat," rääkis sel ajal Mihkel. „Mille poolest Kure häärber halb on? See on samuti Kurvesti maa peal. Las näitab seal, mis ta võib . . . Jah . . ." tuli tal meelde ja ta hõõrus oma kondist laia lõuga, „minu Roosi tahab ka maad võtta. On avalduse kirjutanud."

„Kust kohast siis?" huvitus Johannes.

„Näed sa . . . Kuus hektaari minu maadest, see, mis seal vana kuivenduskraavi ja lepavõsa vahel on . . ."

„Sealt tahab?" imestas Johannes. „See on ju soo . . ."

„Mispärast soo . . . karjamaa," parandas Mihkel. „Miks

mitte, mille poolest see siis maa pole? Ja sellele veel oma neli hektaari reservmaadest juurde lõigata, — see siil, mis on seal minu maade ja Tatriku luha vahel. Seal on kaheaastane kesa — hea maa. Kuidas sina selle peale vaatad? Ma tunnen ikkagi Roosile kaasa, töötab teine minu juures juba ammu."

Johannes tõstis pikkamisi kruusi suu juurde ja hakkas kiirustamata rüüpima venivat õlut. See vabastas teda kohesest vastamisest. Johannes vältis alati kiirete ja millekski kohustavate vastuste ning samuti kindlate lubaduste andmist. Mitte asjata ei rääkinud talumehed, et Johannes ei oska mitte niivõrd ilusasti rääkida, kuivõrd hästi vaikida... Kiirustamine on kasulik ainult kirbu püüdmisel; vastata on parem alles siis, kui taipad asja lõpuni. Kuid igast inimesest ei oska kohe aru saada, isegi väimehest mitte. Sõnad „kaasatundmise" kohta laskis Johannes üldse kõrvust mööda, — milleks seda siin tarvis, nad pole ju kirikus. Ühte ta igatahes mõistis, ja mõistma hakates ei saanud jätta imestamata väimehe osavust. Too vähendas oma maad ligikaudu veerandi võrra, vabanes kõige halvemast maast ja ühes sellega kõrgendatud maksust. Aga võib-olla peitus siin veel midagi? Kui aga Roosi tahab ja väimees ise seda soovib...

„Muidugi, kui veel reservmaadest neli hektaari juurde lõigata, siis on hoopis teine asi," ütles Johannes tähtsalt ning asetas kruusi kolksti lauale. „See on teine asi... Muidugi, las Roosi annab avalduse sisse."

KUUES PEATÜKK

Johannes Vao ei hulkunud asjatult mitu tundi ümberkaudseid salusid mööda. Ussisoo äärde ulatuvas tihedas haavikus õnnestus tal siiski maha lasta kenakese jänese. Puhanud veidi aega kännu otsas, toppis Johannes alles sooja karvase loomakese seljakotti, ja visanud õlale vana kukkedega püssi, mis levitas veel hiljutise lasu suitsulehka, hakkas kodu poole liikuma. Kõva urbse kooriku pealetõmmanud lumi metsaserval ei vajunud peaaegu sugugi tema jalge all.

Ta sammus endaga ja õnnestunud jahiga rahul olles. Loll jänes! Hüppas ise otse toru ette, unisest peast vist.

Vao talu peremees võib mõnikord ka jahil käia. Muidugi mõista, mitte iga peremees Koordis ei olnud võimeline lubama endale sellist lõbu, isegi mitte talvel . . . Ehkki talvel pole ju eriti tähtsaid töid, kuid selle eest leidub kümneid väikesi. Kas on tuua heinu sooheinamaalt, või metsast puid vedada, või jälle parandada rege või vankrit. Seepärast on hea, kui sul on suur pere ja kolm tütart — tublit tööinimest, ja majapidamist juhib seesugune naine, nagu on Liina. Sel juhul jääb sul ainult käsutada ja jälgida, et kodused ilma tööta ringi ei käiks. Heinu soost võivad koju tuua nooremad tütred Linda ja Vilma, aga vanemat, Valvet võib saata ka metsatööle. Lihtsamaid töid võivad tütred teha ka isa eest, — ega see pole mõni maakünd-

mine. Tööst on neile ainult kasu. Ega külas asjata ei räägita, et Johannes Vao tütred oskavad nii majapidamist juhtida kui ka heegelnõela välgutada, ja mis on kõige kiiduväärsem, vanema sõna kuulda. Ega muidu Johannese kaks vanemat tütart mehele minnes suurte talude perenaisteks saanud. Saada sugulaseks rikaste peremeestega, sellistega nagu Mihkel Koor, oli Johannesele endastmõistetavalt meelepärast. Kõigi kuue tütre hulgast rikub kahjuks ainult Aino perekonna terviklikkust, — nagu kangekaelne sikk jookseb karjast eemale. Kõige virgem tütar, aga ka kõige tõrksam. Kui palju ebameeldivusi oli tema pärast Johannesel, kui ta luba küsimata linna elama läks. Külas on kõik rõõmuga valmis keelt peksma, suud puhtaks rääkima naabri perekonnatüli arvel, liiatigi kui on tegemist tugeva ja üksmeelse perekonnaga. Millest tal, Ainol, puudus oli? Võidi arvata, et Johannes oli perekonnas nagu mõni kubjas, kui juba lihane tütar pidas paremaks ära minna . . .

Metsaveert mööda jõudis Johannes välja külavaheteele, mida talvel kasutati üsna harva. Poole kilomeetri kaugusel metsaservast mustendas paar närust ehitist, maja ja laut. Eemalt vaadates näis, nagu oleks mitu saunahütti lähestikku ja nende vahel kooguga kaev. Selliseid kaevusid ei kaevatud juba ammu neis külades, tehti pumbakaevud. Siin algasid Kurvesti talu põllud. Kunagi oli pops Kurg ehitanud Mardi isa, Karl Kurvesti maale need hurtsikud. Mitu popsi oli elanud siin veel pärast Kurge, kuid ükski neist ei jäänud kohale pikemaks ajaks, — Kurvestile tööd teha ja temaga asju ajada ei olnud kerge. Popsitalu oli aastatega lagunenud. Rahva seas kutsuti teda Kure taluks tema esimese peremehe Kure nime järgi.

Nüüd saab Kure talu uue peremehe. Selleks saab Paul Runge, endine Kurvesti sulane. Johannes Vao — valla maakorralduskomisjoni üks liikmeid, oli alles eile sellele otsusele oma käega alla kirjutanud. Õigupoolest oli Paul tahtnud asuda Kurvesti majja, mitte aga Kure sauna. Kuid Tammik, komisjoni esimees, tahtis teisele uusmaasaajale Kännule pakkuda võimalikult palju soodustusi, ja seda sellepärast, et vallas nägid kõik Kännu isikus uue masinaühistu tulevast esimeest. Vao oli olnud täiesti ühel nõul komisjoni esimehega ja mitte niivõrd sellepärast, et oleks lootnud väga palju Kännu traktorile, ei, mitte sellepärast. Talle lihtsalt ei meeldinud, et rikka Kurvesti talu peremeheks saab kehvik Runge, omandades ühe korraga kõik, mida Johannes Vao oli püüdnud saavutada terve elu jooksul ja ikkagi ei olnud saavutanud... Ja Runge, taga paremaks, muutub kahe-kolme aasta pärast rikkamaks kui tema, Johannes Vao. Tema, Runge, sai niigi juba palju: üksteistkümmend hektaari head maad, lehma ja seemne. Mida siis rohkem vaja? Elumaja ja lauda aga las ehitab ise, kui ta tööinimene ja mees on. Pole seal midagi täitsa muidu himustada!... Kolmandale komisjoniliikmele, maamõõtja Nirgile oli ükspuha, keda panna Kurvesti tallu, Kändu või Runget, ainult et lõppude lõpuks rutemini lõpetada maareform vallas ja piirid välja mõõta. Seepärast ta nõustus meelsasti Tammiku ja Vao otsusega.

Vaadeldes norutavaid tühje hooneid, peatus Johannes äkki hämmastunult ja jäi hõredate pajupõõsaste taha seisma. Kaks inimest, mees ja naine, tulid otse üle põllu mahajäetud popsitalu poole. Pagana pihta! Tulid, ja veel koguni teineteisel käest kinni hoides... Sinelis mees võis olla ainult Paul Runge. Ja harjumuse järgi käia pea kuk-

las ning kindla kõnnaku järgi tundis Johannes ära oma tütre Aino...

Johannes ajas käe tasku piibu järele, et sellega nõu pidada.

Kaks tulijat jõudsid maja juurde ja tegid aeglaselt ringi selle ümber. Siis istusid nad kaevuäärele ja jäid maja vahtima. Nad vaatasid nii kaua, et Johannes jõudis selle ajaga piibu täis toppida, süüdata ja pooleldi tühjaks suitsetada. Nii vaatavad inimesed asjale, mis neile meeltmööda on. Nad tahaksid väga seda omandada, kuid kardavad, kas see neile mitte liiga palju maksma ei lähe.

Vana Vao sülitas, toppis põleva piibu tasku ja hakkas otsustavalt sammuma teed mööda, heitmata pilku talu poole.

Tal oli niisugune tundmus, nagu oleks keegi teda kõvasti ninapidi vedanud ja tüssanud. Kuid kes? Kas mitte Mihkel Koor? Aga mis puutub siia Koor? Ja siis see pagana tüdruk! Vähe sellest, et kunagi häbistas teda kogu küla ees oma äraminekuga, nüüd tegeleb ta selle Rungega. Tore olukord küll, — üks tütar on abielus Mihkel Kooriga, kõige rikkama mehega Koordis, teine tütar aga sellessamas külas Kure talu perenaine... Saab siis suudel jahvatamist, naeru Johannese uhkuse üle...

Vao sülitas jälle sapiselt. Naeru ja pilget kartis see auväärne, pikatoimeline, härjakaelaga mees kõige rohkem. Ent kas kõik ei oleks võinud minna paremini? Kas tõesti ei oleks Runge võinud lõppude lõpuks, kurat võtaks, asuda elama Kurvesti majja, kui tema, Johannes, oleks teadnud?

Ta astus süngena majja ja virutas jänese vaikides vastu köögi kivipõrandat, vihaselt nohisedes riputas püssi naela otsa.

„Mis sinuga lahti on?" imestas Liina.

„Ei midagi," nähvas Johannes lühidalt.

„Tuli on ahjus ... Kas naha võtad maha?" huvitus Liina.

„Sellel tüdrukul võtan ma naha maha," hüüdis Johannes tulivihaselt.

„Missugusel? ... Mis sa jampsid?" ajas naine silmad pungi.

„Sellelsamal ikka, kes läheb Paul Rungele perenaiseks Kure tallu," ütles Johannes salvavalt.

„No-noh?" Liina jäi midagi mõistmata mehe otsa vahtima.

„Mis no-noh? Sinu Aino!"

Liina lõi kaks kätt kokku ja istus taburetile.

„Aino Kure tallu?"

Uksele ilmusid Linda ja Vilma punetavad näod, kuid isa silmates kadusid otsekohe.

Nüüd oleks Johannesel tulnud jänes lakke riputada, nahk käppade kohalt lahti lõigata ja pehme talvekasukas koos naljaka valge kahuse sabaga üle pea tõmmata. Liina raiub jänese kere tükkideks, asetab sügavale pannile, lõikab sinna peale kibedat sibulat rattakestena, katab õrna liha tihedalt pekitükikestega ja puistab pipraga üle. Ja siis ahju ... Karvased jänesekäpad kuivatatakse ära. Nendega on nii hea ja mõnus saapaid puhastada.

Kuid jänese unustasid nii Johannes kui Liina.

Johannes läks vihaselt nohisedes õue.

„Kuidas sa raiud?" röögatas ta, nähes, kuidas Vilma kolmandat korda täksas kirvega okslikku puuhalgu. Ta haaras ise kirve ja hakkas ägisedes taguma vintsket kasejändrikku.

Raiunud valmis suure hunniku puid ja läinud higiseks, virutas ta kirve kõrvale ja läks tuppa.

„Tead mis ... Korja kõik Aino kaltsud kokku ja pane tema kohvrisse," ütles ta mornilt, kuid juba rahulikult Liinale. „Ja pane see kõik siia."

Ja ta näitas lävele. Liina hakkas nutma. Johannes võttis jänese tagumisi jalgu pidi kätte, et viia lõpule oma jahimehe-toimetused.

Paul Runge ei teadnud, et vana Johannes oli näinud teda koos Ainoga teel Kure tallu, nagu ta ei aimanud sedagi, millist suurt huvi oli äratanud Mihkel Kooris ja teistes tema ilmumine Kurvesti talu põldudele.

Paul ja Aino ei võinudki märgata Johannest, sest nad olid liiga süvenenud oma asjadesse. Tugevasti käest kinni hoides läksid nad otse üle lumega kaetud heinamaa.

„Meie talu juurde pole isegi teed," ütles Paul, ja nad puhkesid mõlemad naerma, ehkki selles midagi naljakat ei olnud.

„Jalgrada läheb paremalt, heinamaa äärt mööda," ütles Aino. „Kui sa saad hobuse, siis ta ajab sisse laia vankritee. Aga praegu pole seda vajagi. Kas siis linnule on tarvis teed, et leida oma pesa?"

Nad naersid jälle lõbusalt ja Paul haaras ootamatult osavalt Aino ümbert kinni ning suudles teda põsele. Aino püüdis naerdes lahti rabelda, kuid mitte tugevasti. (Kõike seda nägi Johannes põõsa tagant, kui ta piipu süütas.)

Maja mustendas valge lume taustal oma elutute palkseintega, seisis lagedal kohal, kõigi tuulte käes; ainult ühest küljest surusid end tema vastu kaks vana kaske ja hõredad põõsad. Paul ja Aino kõndisid ringi ümber maja. Maja oli madal nagu saun, kaks aknakest lõunasse, üks itta. Poolavatud suitsunud ukse ees oli lumega kaetud sile paekivilahmakas.

Nad istusid lumisele kaevurakkele. Paul heitis pilgu kaevu põhja.

„Vett selles ei ole," pomises ta. „Nii nagu rääkis Semidor. Tuleb jõest vaadiga vedada."

„Sa teed kelgu," nõustus Aino. „Jõgi pole kaugel. See on tühine asi. Aga kuidas laut välja näeb?"

Ta tõmbas ust enda poole, kuid see oli tugevasti lumega kinni tuisanud. Paulil tuli aidata. Nad astusid külma pimedusse, kus veidi lõhnas mädanenud õlgede ja hallituse järele.

„Isegi sõnnik on viimase kübemeni välja veetud," tusanes Paul. „Noh, lehma ja hobuse võib esialgu siia panna. Ainult latter ja sõimed teha. Uks tuleb kohendada — näed, on kõveraks tõmbunud, ei lähe kinni . . ."

„Siia nurka saab seapõrsas," ütles Aino vaimustusega. Ja talle tundus, et ta näeb pimeduses, kuidas läigivad põrssa silmad.

„Mahub küll," nõustus Paul. „Noh, lähme edasi."

Laudaga ühe katuse all oleval kuuril polnud üldse ust. Kokkukuivanud laudade vahelt pragudest paistis valgus. Põrandal, mida kattis pehkinud saepuru segamini puukoore-rämpsuga, seisis lai lagunenud reelogu, vedelesid pulkadeta rehad ja narmendav raiepakk. Muud midagi ei olnud.

„Ongi regi," elavnes Paul ja asetas jala painardile. „Võib-olla et me veame sellega veel metsa, mis?"

„Lähme majja," tõmbas teda Aino käisest. „Meie väikesesse majakesse," naeris ta.

Nad astusid künnisele. Väikesest eeskojast avanes uks otse tuppa. See oli majas ainuke tuba. Selles oli mustaks suitsunud ukseavaga pliit. Põrandal akna all valendas lumehang, mis oli katkise raami vahelt sisse tuisanud.

Aino astus kohe pliidi juurde.

„Kõige tähtsam on, et ei ajaks suitsu sisse," ütles ta muretsevalt, otsides üles ja tõmmates lahti siibreid. Aino võttis tuusti õlgi, süütas need ja pistis pliidi alla. Sinakas suits kadus algul koldesse, siis aga tungis tuppa.

„Pole viga, kui kuumaks läheb — põleb paremini," rahustas Paul, märgates meelehärmi Aino näol. „Võib-olla on kivi lõõri langenud. See on tühi asi ära parandada."

Ta astus pikkade sammudega piki suitsunud seinu — viis sammu laiuti ja seitse pikuti, — põrandalauad nagisesid jalge all. Siis kirjutas midagi taskust võetud märkmikku.

„Põrand . . ." ütles ta lühidalt, „põrand tuleb lahti võtta. Mul oleks viis-kuus kahetollist lauda tarvis . . . Seinad lööme papiga üle, — on soe ja valge. Küll sa näed . . . Me ehitasime sõja ajal isegi maa sisse kolme päevaga niisugused korterid, et vaata ja imesta . . . Siin aga on koguni seinad ja lagi olemas."

Ta istus rahuldunud ilmega otse põrandale ja hakkas suitsu panema. Aino astus tema juurde.

„Paul, kuid meil ei ole isegi lauda ega tooli," ütles ta vaikselt. „Ma ei tea, kuidas selle kõigega hakkama saada."

Paul vaatas talle näkku ja puhkes naerma.

„Küll me midagi välja mõtleme . . ." ütles ta paljutähendavalt. „Ma sõidan linna ja otsin üles Johannes Uustalu. Sa ei tunne Johannes Uustalu? See on suur ehitusmeister; tema õpetas mind kirvest ja höövlit käes hoidma. Tema juures vedeleb praegugi nii mõnigi minu tööriist. Kui ma ta üles leian, siis on kõik hästi . . ."

Aino ohkas.

„Mis on?" küsis Paul hoolitsevalt.

„Ei midagi," ütles Aino veidi punastades. „Saamu ütleb, et kallimaga koos maitseb ka soolasilk magus. Kuid . . ."

„Kuid sai on parem," ütles Paul ette ja naeratas.

„Ei, mitte seda . . . Selleks, et sellesse majja elama asuda, on tarvis teha tuli pliidi alla, selleks aga, et kasvatada vilja, on tarvis rohkem. Kes meid aitab? Minu isa meid ei aita."

„Jah, muidugi," ütles Paul karmilt, tõusis püsti ja vaatas mõtteisse süvenedes aknast välja.

„Meie abi on siin," ütles ta.

Aino astus tema juurde, ei näinud aga midagi muud peale paljaste lumega kaetud põldude — ainult põllud kuni metsani.

„Vaat see ongi abi," ütles Paul erutatult naeratades. „Maa. See, kes andis meile maa, see aitab meid ka edasi."

SEITSMES PEATÜKK

1946. aasta jaanuar saabus sulaga ja merelt puhuvate niiskete soojade tuultega. Seejärel lõi külmaks, paks lumi langes maha, kattis metsad ning väljad ja püsima jäid päikesepaistelised pakasepäevad.

Koordi küla talud metsaveertes seisid vaikselt ja lumega kaetuina, täiesti sellistena, nagu neid kujutati kunagi pätsi-aegseil jõulu-postkaartidel: sinav unine öö tumedate kuuskede vastu surutud talumajade lumiste katuste kohal, tuled akendes paistavad hubaselt ning rahulikult, kitsad lumised teed viivad taludeni.

Nende vaiksete talumajade sisemuses aga ei läinud elu nüüd sugugi nii uniselt.

Uus elu kõigi oma tormiliste askeldustega oli tunginud vaikseisse taludesse, tõmmates kaasa kõiki nende elanikke, ükskõik kui kaugel talu ka ei seisnud valla täitevkomitee hoonest, kus esimees Janson oli peaaegu hääle ära karjunud telefoni juures, sõimates külanõukogude esimehi metsavarumise aeglase käigu pärast, instrueeris külavolinikke ja andis aruandeid maakonda.

Sel ajal kui Janson lärmas telefoni juures, rühkis Peeter Tatrik, lühijalgne, kohmakas talupoeg, karvane soome müts silmadele lükatud, lumehangedes komberdades, teistest eemal seisva Meistersoni talu poole ja kirus tuliste sõimusõnadega Jansonit, kes kuni siiamaale kuidagi ei

saa mahti määrata temale abiks teist külavolinikku. Kus seda on nähtud, et ühe inimese kohta tuleb kuusteistkümmend talu, pealegi üksteisest kaugel paiknevat? Ise ju räägib, et normiks on ainult kümme ...

Keti otsas rabeles ja haukus peni.

Meisterson, pikk kuivetu talupoeg palja lagipeaga, prillid pikal linnunoka-taolisel ninal, avas ukse kööki, kust tuli sooja leiva ja piima lõhna ja kus perenaine kraasis käsikraasidega villu.

„Noh, mida pajatad?" küsis Meisterson pärast seda, kui oli mõtteid vahetatud ilma üle.

„Ikka ühte ja sedasama," rääkis Tatrik lahkelt. „Homme on metsa väljaveo pühapäevak. Teile on ette nähtud välja vedada kaheksakümmend kuupmeetrit, teil aga pole veel pooltki veetud."

„Mina aga mõtlesin sõita homme linna laadale," ohkas Meisterson avameelselt, „põrssaid müüma."

„Võib arvata, et ilma meie Jaanita läbi ei saada," segas perenaine end jutu sekka.

„Tähendab, et ei saada," vastas Tatrik, pühkides tohutu suure taskurätikuga higist otsaesist. „Jansoni juures istub teist päeva volinik maakonnast. Ja auto seisab õue peal. Ma arvan, et ega ta ilmaasjata kohale sõitnud. Kas pole tõsi?"

„Kuhu see mets küll läheb?" pomises Meisterson.

„Tarvis on ... Sakslased purustasid pool Tallinna, Tartu, Narva. Ega nii jätta saa ..." laotas Tatrik põhjendust otsides käsi. „Kõneldakse, et seal Kohtla-Järvel ehitavad vabrikuid, tervet linna. Kas sinna vähe on metsa tarvis?"

„Aga mina tahtsin laadale minna," sügas Meisterson mõtlikult nina. „Põrssad on just parajas eas."

„Ei, Meisterson, tee kuidas tahad, aga homme ole pühapäevakul. Sa ära vaidle vastu ühtigi. Saad aru, et pahandad mind ja võimu ka, kui tulemata jääd . . .“

Tatrik paisutas asjalikult oma laia rinda lahtinööbitud lambanahkse poolkasuka all. Meisterson kõõritas mõtlikult külavoliniku märgi poole, mis oli kinnitatud tema pintsakurevääri külge. Tatrik pole paha mees, heasüdamlik inimene on: Meisterson tundis teda läbi ja läbi, — oli samasugune talumees nagu ta ise, ja äkki — võim . . . Ta oleks võinud Tatrikku kui üht oma naabrit, otsekoheselt öeldes, põrgu saata. Kuid nõukogude võimu — see oli juba teine asi. Võimuga ta ei tahtnud tülli minna. Milleks seda! Kes siis kustutas neljakümnendal aastal maavõlad, kes lõikas viis hektaari maad juurde? Pealegi sai ta käesoleval aastal väetist, seemet kavatseb sordiseemne vastu vahetada . . .

„Vahest jätta laadale sõitmata?“ pöördus ta küsivalt naise poole. „Kuidas sa arvad, Salme?“

Salme ei vastanud, teades, et mees küsib rohkem moepärast ja niikuinii otsustab omamoodi.

„Isegi need tulevad, kellel ei ole kohustust,“ meenutas Tatrik. „Jaagu talust tulevad kõik: Maasalu, Taaksalu ja Semidor.“

„Noh, olgu nii . . .“ lõi Meisterson pihupesaga põlve pihta. „Minu hobune pole kehvem Jaagu talu hobustest . . .“

Ja Tatrik, jätnud hüvasti, sumas lumist teerada mööda teise talu poole.

Tuled Koordis olid endised, neissamades kohtades, neissamades akendes, kus neid olid harjunud nägema isad ja vanaisad, kuid paljudes neist taludest elasid uued peremehed. Nii olid asunud Jaagu tallu, mis kunagi kuulus

kõrtsipidajale Mergelile, kaks kehvikut — Maasalu ja Taaksalu. Elu Jaagu talus andis talupoegadele rikkalikku jutuainet, sest selle talu elanike sõpruses nägid nad midagi uut, millega ei oldud harjutud Koordi külas ja mis oli teravas vastuolus tema tavade ja kommetega. Oli küll juhtunud vallas ennemgi, et kaks peremeest asusid koos ja aitasid teineteist, kuid neid olid tingimata sidunud sugulussidemed. Ent siin oli kaks teineteisele võõrast maameest. Nendega liitus veel kolmas — kõigile tuntud hädavares Semidor. Selle kohta oli palju nalju liikvel. Kuna kahestkümnest talust koosnevas külas oli raske midagi salajas hoida, siis olid kõik kursis sündmustega Jaagu talus. Teati, et Semidor oli juba esimesel künnil adrahõlma kivi vastu katki murdnud, ja seda, kuidas ta oli saanud Maasalu abiga poole hobuse peremeheks, ja kuidas laadal keegi libe hangeldaja oli osanud talle müüa ühest silmast kõõrdi vaatava põrssa.

Kuid pikkamööda lõppes nalja-aine: Jaagu talu kolmik hoidis kindlalt kokku ja algusest peale oli näha, et seal edeneb asi hästi. Seda võis tunda isegi Semidori käitumisest, kes ei toetanud enam endise heameelega omaküla inimeste naljaheitmist enese kulul.

Talupoegade tähelepanu tõmbas endale ka uusmaasaaja Juhan Kännu asumine Kurvesti tallu. Juhan Känd osutus lõbusaks, jutukaks ja üsna heasüdamlikuks lihavaks keskmistes aastates meheks. Kaks palgatud veoautot, kuhjaga täis laaditud, tõid kohale tema varanduse. Uudishimulikud silmad jõudsid silmata autode peal presendi all pungil täis viljakotte, kaste ja linlikku mööblit.

Juhan ise sõitis kohale uhkel punasel traktoril ja asetas selle ruumikasse kuuri kõrvuti peksumasina, reaskülvaja ning niidumasinaga.

Koos Juhaniga saabusid tema noor naine kohevil rebasenahast kraega ja veel keegi vanem naine, nähtavasti ema, pirtsakalt mossis huultega. Naine viis ettevaatlikult majja tillukese ümmarguste, nööbitaoliselt pungis kurjade silmadega koera ja ei näidanud end üldse enam õuel, kus kastide kallal askeldasid mees, autojuhid ja ähmi täis Saamu.

„Ohoo!" ütles Maasalu paljutähendavalt oma sõpradele, vaadates möödasõitvaid Kännu autosid. „Paistab, et härra uusmaasaaja veab endaga kaasa rohkem kui ühe tonni . . ."

Ja mitmedki talupojad vallas laususid „ohoo!". Selgus, et ta oli mõnedele tuttav kohtumistest ümberkaudsetel laatadel, kus Kännul oli nii mõnigi kord õnnestunud sooritada kasulikke tehinguid. Oma maad Juhan Kännul varemalt ei olnud, ta oli kunagi paremaks pidanud rentida maad Koordi naabervallas laostumise äärel seisvailt peremeestelt, ja kuulu järgi oli rentinud üsna kasulikel tingimustel. Kurnanud põllud välja, võtnud paari aastaga maalt, mida maa anda suutis, ja talle midagi vastu andmata, jättis ta maatüki meelsasti maha.

Känd mõistis kõike natuke, oskas traktorit juhtida, võis lahti võtta ja kokku panna elektrimootori, kuigi sellest igakord kasu ei olnud; nagu elav entsüklopeedia teadis ta kogu maakonna ulatuses, kus, mida ja kelle käest osta võis, järelmaksuga või ilma selleta, jagas nõuandeid ja üldse teda peeti ärimeheks.

Ja nüüd oli Känd hankinud organiseeritava masinaühistu jaoks kes teab millest ja kuidas kokkuklopsitud traktori. Traktori aluseks oli olnud moonutatud ilma mootorita vrakk, mille vedas Kännu juurde talle tuttav autojuht paari liitri puskari eest. Mootori, laagrid, mag-

neeto ja muud osad oli väsimatu Känd hankinud kogu maakonnast kokku, kus „seebikivi" vastu vahetades, mis lähemal uurimisel osutus jumal teab mis rämpsuks, kus aga lihtsalt, nagu talupojad kõnelesid, „võttes pikaajalise krediidi peale".

Traktor, mille Känd oli punase lakkvärviga värskelt üle tõmmanud, näis väliselt üsna aukartust äratavana: see tegi käies kõrvulukustavat müra ja ajas sinist suitsu välja, ühe sõnaga, jättis mõjuka mulje.

Selle traktori andiski Juhan Känd organiseeritavale masinaühistule, võib öelda, kinkis . . .

Tassinud oma vara majja, ei jäänud Juhan Känd koju istuma, vaid läks külla kõige rahvarikkamaisse kohtadesse. Ta külastas kõiki lähemaid naabreid — Koori, Vaod, Tatrikku ja Meistersoni, ainult Paul Runget ei külastanud, võib-olla sellepärast, et tee sinna oli lund täis tuisanud. Teda nähti külanõukogus, valla täitevkomitees ja kohalikus kooperatiivis. Kõikjal kostis tema kriiskav ning kähisev lõbus hääl, — kellele lubas ta laenata külvimasinat, kellega lõi kokku õllekruusi . . .

Kuitahes sõbramehena ta end näitaski, talupoegade huvi äratas siiski mitte niivõrd Känd oma ilmumisega Koordi külla, kuivõrd tema uhke traktor. Koordis ei olnud traktorit, ja nüüd oli see ilmunud. Oh, see oli suur asi! Känd kavatses hakata töötama nüüd „masinaühistu all", nagu ta ise kõigile sellest teatas.

Uus ühistu huvitas eluliselt paljusid, ja esimesele organiseerimiskoosolekule veebruarikuu keskpaiku tulid talupojad kõige kaugemaistki taludest.

Ühistu esimeheks valiti Juhan Känd kui inimene, kes tunneb traktorit. Pealegi ei olnud paljude peremeeste silmis vähese tähtsusega see asjaolu, et Känd andis ühis-

tusse astudes sellele oma traktori. Tähendab, on kuidagi ebasobiv Kännust mitte lugu pidada . . .

Selles vaimus kõneleski Mihkel Koor.

Revisjonikomisjoni liikmete valimise juures tekkisid vaidlused ja lahkarvamused. Esitatud oli kümmekond kandidaati. Harjumuse kohaselt esitati ka Johannes Vao kandidatuur.

Kõigile ootamatult võttis sõna enamikule vanadele peremeestele tundmatu, kulunud sinelit kandev mees, kel oli tugev, range nägu, millest vaatasid jonnakalt ja ebasõbralikult terased sinakashallid silmad.

Ta trügis üsna ebaviisakalt vanade, Koordis lugupeetud ja tuntud peremeeste vahelt läbi lähemale presiidiumi lauale. Nähes tema nägu, kortsutas esimestes ridades istuv Johannes Vao mornilt kulmu.

Mees esines üsna lühikese kõnega, mis kõlas niisama teravalt ja selgelt, nagu olid teravad ja selged tema mehise näo jooned.

Esiteks, — ütles ta, — tuleb seda asja vaadata kui nõukogude võimu asja. Masinaühistuid on olnud varemgi vallas. Kuid missugused need olid? — Kulaklikud. Aga see ühistu on nõukogude ühistu. Missugune on tema esimene eesmärk? Kõigepealt aidata mitte seesuguseid tugevaid peremehi, nagu on Koor, isegi mitte sääraseid keskmikke, nagu on Johannes Vao, kes ise künniga hakkama saab, vaid endisi popse ja sulaseid ning uusmaasaajaid, kellel ei ole oma põllutöömasinaid. Tähendab, ühistut peavad juhtima ja teda kontrollima esindajad kehvikute hulgast. Seepärast teeb ta ettepaneku valida revisjonikomisjoni Maasalu. Ongi kõik!

Saabunud vaikuses hakkas ta oma kohale tagasi tungima, tundes endal teravaid pilke. Mihkel Koori

pilku nende hulgas ei saanud pidada kuidagi heataht-likuks.

Kuid tema oleks tahtnud sülitada neile kõõrdi pilku-dele! ... Kure talu põldudele oli hädasti traktorit tarvis! See'p see oligi, mis, samuti kui Aino alatine rahutu küsi-mus: „Kes meid aitab, Paul?" — sundis teda, alati nii vai-kivat, sõna võtma.

Parteiorganisaator Muuli, kes istus presiidiumi laua taga, vaatas lõbusalt ning heakskiitvalt talle järele.

Esines külavolinik Tatrik, kes armastas, et kõik otsused võetaks vastu vaikselt, rahulikult, ilma vastuvaidlemiseta, — mis kord see muidu on?

Misjaoks niisugused sõnad? Jutt käib ju kõigi Koordi küla talupoegade kohta, — kõigil on täita riiklikud vilja-normid. Ja ühistut on tarvis nii Koorile kui Meistersonile, temale — Tatrikule, ja Maasalule — kõigile ...

Tema lepitavate ja heasüdamlikkude sõnade mõju oleks peaaegu ära rikkunud Kristjan Taaksalu.

„Kuulake, kuulake, too noormees Runge kõneleb õieti!" kõlas tema jäme hääl. „Mihkel Koor vajab muidugi trak-torit, kuid meie vajame teda rohkem."

Käratseti, karjuti ... Arvamused läksid küll lahku, kuid pärast hääletamist selgus, et Johannes Vao oli saanud hääli rohkem kui Kaarel Maasalu. Vao oli Koordis ikkagi oma inimene, aga Jaagu talu omadega alles harjuti veel ...

Paul kortsutas vihaselt kulmu, — oli näha, et äia ühe hoobiga uppi lüüa pole sugugi nii kerge: sügavad juured peavad kinni ...

Olid saabunud uued ajad ka Koordi elu-olusse. Mille muuga kui mitte uute aegade puhangutega võis talupoe-gade arvates seletada Kure talu ja Vao talu vahele tekki-

nud sügavat lõhet. Johannes ei võinud kuulda praegu isegi Pauli ja Aino nime, ja need omakorda ei teinud mingeid katseid järeleandmiseks ja leppimiseks.

Kas midagi säärast võis juhtuda vanal ajal? Kindlasti mitte. Uus väimees ja Aino oleksid koos tulnud tema juurde end süüdi tunnistama. Nad oleksid köögis seistes kuulanud ära Johannese. Ja Paul, olge mureta, oleks töötanud juba esimesel kevadel Johannese põldudel, sugulus-kohustuse ja austusetunde pärast. Sest kellel pole rikkust, see võidab alandlikkusega.

Ja siis oleks Johannes, kes armastas austust, võib-olla andestanud tütrele, kelle oli majast välja ajanud. Isalikust uhkusetundest — et ei naerdaks noorpaari näruse elu üle — oleks kinkinud Paulile paar lammast ja lehma. Ja atra ning äket oleks laenanud vajaduse korral. Tal pole ju kivist süda...

Nüüd oli aga kujunenud midagi hoopis arusaamatut. Kaks, võib öelda, kerjust tahavad oma jõuga ehitada ise endale elujärge Kure talus.

Johannese arvates oli see niisama mõttetu ja võimatu, kui püüda kuivendada Ussisood, mis võttis vallalt enda alla kakssada hektaari maad. Julgeid mehi oli tõepoolest leidunud, kes katsetasid kunagi, aga neil ei tulnud midagi välja, asjata raiskasid vaeva, Ussisoo irvitas nende üle.

Näis, et noored abielulised ei tahtnud isegi mõtelda andekspalumisest, ja see, kuidas nad käitusid, oli Johannese silmis lausa väljakutseks temale kogu küla palge ees.

„Uhkus pole kunagi kellelegi rikkust toonud," urises Johannes vihaselt oma naisele. „Eks me näe..."

KAHEKSAS PEATÜKK

Sellest, mis toimub Kure talus, teadsid Koordi talupojad vähe. Talu ise seisis kõigist eemal ja suurelt teelt ei olnud näha tema korstnasuitsugi; pealegi ilmus Paul Runge ise harva rahvarohkeisse kohtadesse, mitte nagu kõikjale jõudev Juhan Känd — Kurvesti talu uus omanik. Siiski ei olnud külas ühtki perekonda, kes nii pingeliselt oleks valmistunud kevade vastu kui Paul ja Aino Kure talus.

Laudas seisis nüüd punasekirju lehm „Minni", kes kunagi oli kuulunud Kurvestile. Esimestel päevadel oli Aino jooksnud iga minut lauta lehma juurde. Aino kaapis teda kaabitsa ja harjaga otse läikima, pesi udarat sooja veega ja määris rasvaga. Nurgas röhkis põrsas, kes oli ostetud Meistersonilt Pauli armees oleku ajal kogunenud hoiusumma eest. Ja lõpuks — kuuselattidest latris seisis Antu ise, kahekümne-aastane hall ruun.

Antu pärast oli tulnud Paulil lahinguid lüüa. Juhan Känd soovis saada teda endale, — igatahes ka temal ei olnud hobust. Asi läks Jansonini. Püüdes maha suruda ärritust, küsis Paul esimehelt, mida saab teha ilma hobuseta, kui talus pole halgu puid ja isegi vett tuleb vedada vaadiga poole kilomeetri tagant. Millega aga metsa vedada ehituste jaoks, millega kündma minna?

Ta vaatas kangekaelselt Jansonile silmi ja too kaldus Pauli poole.

„Oled sina ka . . .“ ütles ta rahulolematult Kännule. „Kahekümne-aastase hobusekronu pärast vaidled, — satud naeru alla . . . Kas uut osta ei jõua?“

Juhan taganes. Tõepoolest, kas maksab nii palju sekeldada selle setuka pärast?

Ja Antu ühes Kurvesti vana vankriga asus Kure tallu. Nüüd oli, kellega vett vedada ja hagugi metsast. Vana reelogu parandas Paul kerge vaevaga ära.

Ta sõitis maakonnalinna, otsis seal üles vana ehituspuusepa Johannes Uustalu, koos käisid nad partei maakonnakomitees, kooperatiivis, saeveskis. Kõikjal olid Uustalul sõbrad ja tuttavad ees, kõikjal võeti müts maha vanamoodse kantud palituga vanamehe ees.

Kahe päeva pärast tõi veoauto nad Koordisse ja peatus teeristil, — talu juurde autoga ei pääsenud. Autost laaditi välja tosin saelauda, papirulle, tünn tsementi, kast klaasi ja uus, puhtalt valendavast puust laud. Paul läks tõi Antu ja toimetas kõik selle tallu.

Suur ehitusmeister osutus Aino üllatuseks väikeseks hallipäiseks vanameheks liikuva näo ja lõbusate, naeratlevate silmadega. Ta surus viisakalt Aino kätt ja vaatles teda rahuldusega.

Aino hakkas ähmi täis pliidi juures askeldama. Jumaluke, mis neile süüa anda? Ainult kartuleid ja tükk soolast pekki purgis . . . Kuid vanamees osutus haruldaselt ettenägelikuks.

„Ärge muretsege, me võtsime Pauliga üht-teist kaasa.“

Ja ta pilgutas Ainole sõbralikult ning lõbusalt silma.

Selle imelise jõuluvana seljakotis leidus tõepoolest liha, magushaput leiba ja võid. Lõunat söödi uue laua ääres, mis lõhnas värskelt kuusevaigu järele.

„Noh, aga nüüd asja kallale," ütles Uustalu otsustavalt, ja õige pea olid tal kulunud sinised tööriided seljas. Ka Paul rõivastus ümber vanadesse riietesse.

Kaks päeva paukusid majas kirved ja haamrid, vingus saag ja sahises Uustalu höövel, ja Aino küttis pliiti värskete höövlilaastudega. Kuidas küll muutus maja kahe päevaga, mis see lõbus vanamees siin kamandas! Mõnikord torises ta Pauli üle, vaatles silma pilukil hoides karedat lauatükki, siis meisterdas veidi aega selle kallal höövli ja peitliga ning laud muutus aknaliistuks või kauniks köögiriiuliks Aino jaoks. Vanamees käis aga üha ringi, rahulolematult silmi pilutades, ja Aino jälgis teda vaimustatult.

Põrand lakkas kriuksumast, — see võeti lahti, pandi vahele uued põrandalauad. Vahedest väljatolknevate takkudega seinad ja suitsunud lagi löödi üle läiketa helepruuni papiga, jätkukohad kaeti korralikkude liistudega. Toas muutus puhtaks ning rõõmsaks. Klaasiti katkised aknad.

Kui kõik oli valmis ja järelejäänud materjal kuuri kantud, võttis Uustalu tööriided seljast ja valmistus lahkuma. Tehtud tööd üle vaadates ütles ta väga tõsiselt:

„Tahaksin ise selles majas elu uuesti alustada . . ."

Aino ei suutnud end tagasi hoida ja suudles teda hallile juuksekahlule meelekohal.

Paul viis Uustalu Antuga kuni suure teeni. Temal tugevasti kätt pigistades pomises Paul:

„Aitäh, vana . . . kõige eest . . ."

„Mis aitäh! . . ." urises Uustalu. „Inimesed sulle, sina aga inimestele, jah . . . Sinu käest ma nõuan veel, pea meeles!"

Juhuslikult mööduv auto viis ta ära.

„Missugune vanamees!“ ütles Aino vaimustusega, kui Paul oli Antu lahti rakendanud ja tuppa astus. „Tõi siia õnne, ja läks.“

„Ma ju rääkisin,“ nõustus Paul uhkelt. „Ta on nii olnud kogu oma elu: ühe maja ehitab üles ja asub kohe teise kallale.“

Pärast Uustalu külaskäiku ei jäänud Kure talus tööd vähemaks. Puhkust ei näinud ei Paul Ainoga ega Antu. Hommikul vara, pimedas rakendas Paul vana ruuna ette ja sõitis jõele vee järele. Aino andis sel ajal põrssale ja lehmale toidu ette, lüpsis ja valmistas hommikusöögi. Söönud hommikust, sõitis Paul kümne kilomeetri kaugusele metsa, kus metskond oli valla täitevkomitee palvel eraldanud ehitusmetsa tulevaste uusehituste jaoks. Mets tuli nüüd kohe maha võtta, kuni püsib talv, — mõne kuu pärast pole enam aega. Ta aitas täita Peeter Tatrikul riiklikke metsavarumisnorme; selle eest Tatrik lubas abistada Runget.

Väsinuna sõitis Paul pimedas tagasi ja lükkas reelt maha koorma hagu. Pesnud vaevaga puhtaks vaigust kleepuvad ja mustad käed, istus ta laua juurde ja asus ahnelt kuumade kartulite ning jahukastme kallale. Nad sõid praegu kehvasti. Minni piima vedas Paul kaks korda nädalas meiereisse ja või müüs põllumajanduskooperatiivile. Uues majapidamises oli kallis iga rubla ja see kulutati ainult pärast pikki kaalutlusi.

Täit toidunormi ei saanud ka Antu. Hommikul ja õhtul andis Paul talle tillukese mõõdu kaeru. Kaeru oli ainult üks kott ja seda tuli hoida kevadeks. Aino vaatas rahutusega kuuris kokkusulavat heinakuhilat, — see anti neile vallast, samuti nagu kaer ja seeme külviks, kuid Janson hoiatas, et rohkem ei anna. Kas jätkub? „Aga kui ei

jätku?" mõtles Aino murelikult. Sest siis ei saa Antust töötegijat, niigi on teisel ribid juba väljas ... Ja Minnit on tarvis kindlasti hästi toita: kahe kuu pärast peab ta poegima.

Mõtle ja aruta siis ... Ja istudes õhtuti petrooleumilambi juures, nad mõtlesid.

Suitsetades pärast kasinat õhtusööki ja vaadeldes murelikult Ainot, kõneles Paul:

„Kõik on hea, aga kuidas saab väetisega? Põllud pole viis aastat väetist näinud. Vallas rohkem mineraalväetist praegu ei ole. Meie loomade sõnnikut jätkub aga vahest ainult aiamaale."

„Aiamaale anname tuhka," vastas kärmesti Aino.

Ta oli laudadest kokku löönud kasti, kuhu kogus tuhka.

„Ikkagi on vähe ..." raputas Paul pead. „Kust aga võtta põldudele?"

Selle peale Aino ei suutnud vastata.

„Kui ma jõuaksin veebruari lõpuks metsas valmis saada ..." arutles Paul, „siis võiks kas või rabast turvast peale vedada ..."

Siis võttis ta pliiatsi ja hakkas joonistama uue lauda ja maja plaani, arvestades, kui palju läheb tarvis kive vundamendiks, kuid jäi peagi tukkuma.

„Magama," ütles Aino otsustavalt.

Vaikses talus jätkusid tihtilugu öösitigi lõpmatud kõnelused ehitusest.

„Meil pole tarvis seni mõelda millestki muust, kuni hooned pole üles ehitatud," kõneles Paul. „Et meid sellest miski eemale ei kisuks ..."

„Algus on raske ..." rääkis Aino aru pidades. „Aga kui on olemas maa, lehm ja hobune, ja põrsas — siis on juba kergem ..."

Edasi kõneles Aino, et kõik see äratab häid lootusi ja nende eest on Aino valmis kogu valla ees aitäh ütlema nõukogude võimule. Tuleb võimalikult rohkesti maad üles künda, rohkem külvata nisu, kaera ja rohkem maha panna kartuleid, mitte unustada söödapeeti. Siis on, millega toita Minnit ja Antut. Peetidega nuumavad nad sea ja ei tapa teda enne, kui ta kaalub oma kaksteist puuda. Poole soolavad sisse, poole müüvad maha ja ostavad kaks põrsast. Ühe põrssa jätavad nad tõuloomaks, ja järgmisel aastal on neil põrssad omast käest. Minni toob vasika. Kui viljasaak kujuneb heaks, siis ostavad nad veel ühe lehma. Vaat siis hakkavad nad elama ...

Jõudes oma unistustes toreda aiani, mis on rajatud maja juurde, jäi Aino vait, nagu oleks lõpetanud kinnise ringi oma mõttekäigus, ja küsis rahutult:

„Noh, aga kes meid ometi aitab? Atragi pole."

„Traktor künnab ..." kõneles Paul uniselt. „Seesama Kännu punane traktor, — ta on nüüd masinaühistus ..."

Niiviisi möödusid Kure talu uusmaasaajate pingsast tööst täidetud päevad. Ja ehkki päev muutus iga uue päevaga pikemaks, ei jätkunud neile ikkagi sellest.

Saatnud Pauli metsa, asus Aino koduste askelduste juurde. Kui öösel oli sadanud lund, kühveldas ta seda õue pealt, raius siis hagu ja ladus virna kuuri ette, hakkis õlgi lehma toidu sisse, pesi ja puhastas majas, toppis takkudega kinni pragusid laudaseinas, naelutas mingisuguseid riive ja kopsis laudadest kokku väikese sahvrikese külmas esikus.

Ta liikus kiiresti ning kergelt ja laulis üha:

Ma ehitaks paadi ja sõuaksin siis
ta juurde, nii kuidas on peigmehe viis,

kuid puuduvad lauad ja puudub ka saag, —
kuis nendeta ikkagi ehita' saad.

Oo, oma õnne pärast oli ta valmis tegema igasugust tööd. Kas see on siis mõni töö, mida ta praegu teeb? Ta kahetses alati, et ei saa metsas koos mehega saagida palke nende tulevase maja jaoks. Kuid kes siis hoolitseb lehma ja põrssa eest?

„Las tuleb kevad, siis saad tööd teha niipalju kui isu on," lubas Paul.

Ja Aino ootas igatsusega kevadet. Lastagu tal ainult külvata, küll ta siis näitab! . . .

Talupoja keev ja terve veri voolas Aino soontes, paistis läbi tema ümmarguse näo roosatava naha, tuikas tema elurõõmsais siniseis silmades. Ta võis tõsta viiepuudase koti maast vankrile. Ükskord oli ta külapeol kihla vedanud ja tantsinud vahetpidamata rohkem kui tund aega, kuni muusikandid väsinult mängimise jätsid . . . Talle ei olnud ükski asi raske. Ainult rikkuse saavutamine näis talle raske ja võimatu ülesandena. Ta oli talupoja tütar ja teadis liiga hästi, mis tähendab ehitada oma elu, kui ei ole atra ega äket. Varemalt oli Koordis kulunud inimestel selle peale terve elu. Kuid Paul uskus, ja see hoidis ülal ka Aino usku uutesse jõududesse.

Töö metsas edenes. Peeter Tatriku metsatöönorm oli täidetud ja nüüd langesid metsalangil puud Paul Runge uue maja jaoks.

Pauli lai selg laskus sae kohale. Selles seljas nägi Tatrik paindumatut otsustavust mitte eemalduda puust enne, kui see raginal vastu maad prantsatab.

„Ei ole mul sest rõõmu, et ma sinuga kampa lõin," torises Tatrik heasüdamlikult, pühkides laupa, ja viskas poo-

leni suitsetatud paberossi maha. „Niimoodi ei jõua varsti jalgugi järele vedada."

Paul laasis langenud mände. Ta raius sellise raevuga, otsekui oleksid sarvilised oksad tõkestanud tee tema uue maja juurde. Terav kirves viis ühe hooga ära käejämeduse oksa.

Paul töötas millelegi mõtlemata, üleni süvenedes töhe, millelegi tähelepanu pööramata, nagu vagu mööda astuv hobune. Nüüd olenes kõik temast endast, tema tööst. Kõik oli selge. Seal Koordis on maa — tema maa. Siin on mets. See tuleb maha saagida, et ehitada uus maja. Tuleb kiiresti metsatöö lõpetada, sest kevad murrab sisse. Tuleb veel jõuda kas või natukenegi turvast rabast välja vedada ammu väetamata põldudele. Lumi aga sulab juba märtsikuu päikese käes, muutub urbseks, kohevaks... Lumehanged päikesepaistelisel metsaveerel vajuvadki juba kokku nagu seebivaht...

On tarvis kiirustada.

ÜHEKSAS PEATÜKK

Kuidas Paul Runge küll kiirustaski turba vedamisega põldudele, kevad jõudis temast siiski ette. Kevad saabus ühel aprilliööl tiheda ja niiske uduga, mis oli täis summutatud müra ja liikumist, nagu oleksid kõrgel peakohal lennanud suured linnuparved. Mühisesid puud, raputades endalt kevadist märga, vulisesid nähtamatud ojakesed oma igaveses kiirustamises mere poole. Talu õu hakkas mustendama. Regi, mille Paul oli jätnud õhtul kuuri ette väikesele hapra jää ribale, seisis hommikul kõntsase maa peal, ja Paulil oli tegemist, et teda kuuri lohistada. Ei võinud enam mõeldagi rabasse sõitmisele.

Esimest korda kolme kuu jooksul jäid Antule rangid kaela ajamata. Paul puhastas ja kraapis teda kaua. Olles hobuse hoolikalt üle vaadanud, raputas pead.

„No-noh, vaata ette, vana, niimoodi me sinuga kevadeni vastu ei pea," ümises ta. „Puhata on tarvis."

Ja ta andis Antule ette täie normi heinu ja kaeru.

Paulil kujunes esmakordselt viimaste kuude jooksul vaba päev. See oli harjumatu ja isegi rõhus teda veidi. Aino hakkas sel päeval mitu korda naljatades torisema, et Paul segavat teda ja parem oleks, kui ta puhkaks, heidaks pikali.

Ent puhata ta ei suutnud. Näriva rahutusega käis ta õues ja majas ringi, talle näis üha, et ta on unustanud

midagi tegemata, jätnud midagi tähtsat kahe silma vahele ... Kuid mida? Laudas närisid Antu ja Minni rahulikult heinu, tillukeses latris kargles ruuge kahenädalane vasikas — Aino lemmik, röhkis põrsas. Ei, siin oli kõik korras ...

Ta astus kuuri, silmitses vankrit, — vana logu on, kuid peab veel vastu. Tööde vahel oli Paul teda remontinud, vahetanud katkise ratta. Paul heitis heameelt tundes pilgu nurka, kus seisis kaks tünni tsementi, kast klaasi, pliidiraud, — kõik tulevaste hoonete jaoks. Ei, olgu mis on, aga kolm kuud ei ole möödunud asjata. Rohkem kui tema on teinud selle ajaga Kure talus, oleks vaevalt keegi teha jõudnud ...

Kuid rahutu olek ei möödunud. Millest see tuli? Paul võttis istet kivil kuuri juures ja istus niimoodi kaua mõttessevajunult, vaadates sinise udulooriga kaetud metsa poole. Millegipärast meenus talle, kuidas ta aasta tagasi, samuti niisugusel udusel ja sompus päeval, oli Kuramaal läinud koos kolme luurajaga sakslaste tagalasse. Põõsastikus enne metsalagendikku läksid nad lahku. Oli tarvis ületada lagendik, et siis jälle kohtuda metsas. Siis sinas mets ees niisama mõistmatuna ja segaselt ... Sõbrad kadusid uttu. Terav üksilduse- ja kodutusetunne oli läbinud teda ja tekkis tahtmine näha oma kolme kaaslastseltsimeest, tajuda nende juuresolekut, teada saada, mis on nendega ...

Samuti meenus praegugi äkki, et ta pole kõik need kuud näinud Jaagu talu sõbralikku seltskonda. Kuidas nemad seal elavad oma murekestega? Parteiorganisaator Muuliga oleksid nagu mingisugused kõnelused kõnelemata jäänud. Võib-olla on Muuli juba unustanud tema? Ja kas mäletatakse teda vallas, kas nähakse, kuidas ta rahmeldab

siin Kure talus? Jansonil on ju, nagu ta ise ütles, kaks-sada majapidamist, — tema, Runge majapidamine aga on peaaegu kõige vähem tähtis nende hulgas.

„Lori puha," ütles ta otsustavalt iseendale ja raputas pead. „Muuli sulle kuurile ust ette panema ei tule. Ust aga sul ikkagi pole . . ."

Ja ta hakkas maja remondist järelejäänud lauajuppidest kuuriust kokku taguma.

Järgmisel päeval tuli päike välja. Suured porilombid keset õue sinasid taevavärviliselt ja näisid petlikult sügavaina, valged pilved ujusid neis. Paul tegi sogaseks need väikesed järvekesed, pildudes neisse kive, et Aino saaks jalgu märjaks tegemata lauta joosta.

„Nagu taevateed mööda jookse," vaimustus Aino.

„Pole midagi, tulevaks aastaks teeme kuivaks selle taeva," ühmas Paul. „Õu tuleb tasandada, kraav kaevata aeda."

Sel päeval kopsis ta lattidest kokku vankriredelid, millega talupojad heinu veavad, — neid läheb ju tarvis. Tal jäi isegi aega üle, et valmistada kuldnokapuuri, mille ta sobitas maja ees kasvava vana kase külge.

Ka teisel puhkusepäeval sai Antu täie normi kaeru.

Õhtul tuli neid vaatama Peeter Tatrik, poriga pritsitud kummisaapad jalas.

„Sinu juurde ei pääse ka kuidagi," torises ta. „Istud siin, vesi ümberringi, nagu Noa oma laevas."

Ta ei ütelnud Paulile, et kui see oleks tema teha, ta võib-olla poleks tulnudki siia, kuid tal kui külavolinikul tuleb esitada aruanded talupoegade valmisoleku kohta kevad-külvitöödeks ja Janson sõimas jälle, et ta on asjad laokile lasknud ega jõua aruandlusega järele. Pealegi oli parteiorganisaator Muuli talle täna tükk aega otsa vaa-

danud midagi meelde tuletades ja lõpuks küsinud, kuidas elab too uusmaasaaja Runge Kurvesti põldudel. Ta ei osanud midagi mõistlikku vastata.

Paul kutsus külalist majja, kuid see lipsas poolelt teelt lauda pooleldi avatud uksest sisse ja jäi sinna üsna kauaks, ajas juttu Ainoga ja vaatas loomi. Ta jõudis ka kuuri pooleldi lahtise ukse vahelt sisse vaadata.

Paul ainult naeratas endamisi. Ta ei kahelnud, et näidates oma majapidamist lobisejale Tatrikule, näitas ta seda kogu külale.

Mindi majja.

„Ja mina pole näinud siin juba nädal aega ühtegi inimese-hinge," ütles Paul lõbusalt. „Noh, jutusta, mis uudist on."

Tatrik hakkas meelsasti jutustama. Mis puutub temasse endasse, siis ses suhtes on kõik korras: talivilja orased paistavad head olevat, kui nüüd ainult öökülmad ei rikuks. Külanõukogus ja vallas on jälle, nagu ikka suurte kampaaniate ajal, alanud sagimine, telefon heliseb päev läbi, maakonnast päritakse, kuidas läheb ettevalmistus külviks, kas seemnega tullakse välja. Janson teatas, et teraviljaga tullakse välja, aga näe — ristikuga ja timutiga ei tule. Maakonnast vastati, et ka selles osas peab välja tulema oma jõududega. Noh, mis siis veel? Jah, üks ebameeldiv uudis: naaberkülas olid bandiidid talu paljaks röövinud, koormatäie varandust peremehe hobusel ära viinud. Peremehe sidunud kinni, ähvardanud ära tappa.

„Kas püüti kinni?" küsis Paul.

„Mine püüa kinni," kehitas Tatrik õlgu. „Metsa läksid. Nad on relvadega... Saksa omadega..." selgitas ta paljutähendavalt.

„Hm . . ." Paul vaatas tähelepanelikult Tatrikule näkku. „Kas peremees tundis kedagi ära?"

„Kes teda teab, võib-olla et tundis ka . . ." vastas Tatrik põiklevalt, vaadates Aino otsa, ja peitis oma väikesed luitunud sinakad silmad raskete, tuulest pruunistunud laugude alla. „Mõnikord on parem mitte tunda. Talu asub kõigist eemal. Vald on kaugel, aga mets lähedal," urises ta.

Rohkem ei suutnud Paul temalt midagi välja pigistada. Peeter vaikis kindlalt ja varjas end omakasvatatud tubaka haisva suitsu taha.

Tatrik vahtis varjamatu uudishimuga ümberringi, pöörates pead oma soonilise kaela otsas. Pole midagi öelda, esialgu elati siin kehvasti, kuid . . . selles toas oli midagi sellist, mis ei jäänud märkamata vana Peetri vilunud talupojasilmale. Laud, taburetid, voodi — need kõik olid küll rohmakavõitu, kuid uued ja tugevad, ilmselt oma kätetöö. Tatrik otsustas seda mingi puusepa tööpingi taolise laua järgi akna all, millel seisis höövel alles väljavõtmata keerdutõmbunud laastuga. Laual asetseval taldrikul niiske kaltsu peal olid mingisugused seemned, tõenäoliselt nende idanevuse proovimiseks. Tatrik heitis pilgu seemnesibulate-kotile, mis rippus kuivas kohas seinal. Siin, nagu näha, mõeldi seemnete üle . . . Kõik ümberringi kõneles pererahva teojulgeist kavatsustest. Isegi maitsekalt heleda papiga ülelöödud seinad ja lagi näisid jonnakalt ning veendunult avardavat seda kunagi kitsast suitsunud urgast.

„Kui ma Mari naiseks võtsin . . ." ütles äkki Tatrik mõtlikult. „Jah, kui ma oma Mari võtsin, siis sain temaga kaasavaraks Mäe talu. Neli hektaari maad ja saun, — see oligi kogu talu. Olid veel vasikas ja lambad. Üks

taburet hüüdis niisamuti teist taga üle terve toa... Sedasi jah..."

Tatrik vaatas Pauli otsa, vaatas naeratava Aino otsa ja liigutas oma suurte käte kõveraid sõrmi, otsekui jõudu pingutades talle endalegi mitte täiesti mõistetava tundmuse väljendamiseks.

„Nüüd on meil paar lehma, hobune ja viis lammast," rääkis Tatrik pominal. „Ja sead on... Kuid mina ei või enam sealiha süüa, kõht ei võta vastu: doktor Tõnisberg ütles, et mul on raskest tööst maohaavad. Olgu kuidas on, aga kolmkümmend aastat murdsin, et Mari võiks panna lauale sealiha mitte ainult pühapäeviti, vaid ka äripäeviti."

„Noh, meil Ainoga tuleb see aeg ruttu..." ütles Paul lõbusalt ja pilgutas Ainole silma. „Usu..."

„Ma hakkan uskuma seda..." noogutas Tatrik. „Noh, aga mis vallas ütelda sinu kohta? Külvata kavatsed? Seemet jätkub?"

„Kas seal vallas mõeldakse, et me seemne ära söönud oleme?" kostis pliidi juurest solvunud Aino hääl.

„Kõik, mis laenuks saime, külvame maha. Kõik neli hektaari künnimaad — või ma pole Paul Runge," ütles Paul.

„Mehe vastus," kiitis Peeter. „Aga ristikuseemet ei ole?"

„Mida pole, seda pole..." nõustus Paul. „Ristikheina ja timutit ei ole."

„Mul jääb üle... Ristiku eest antakse praegu head raha," ütles Tatrik. „Aga sina ju ostma ei hakka?"

„Selle jaoks ei ole raha," nõustus ka Paul sellega ja süngestus. „Sul, Peeter, tuleb teistele müüa."

„Kui ma Mari võtsin," hakkas Tatrik pärast vaikimist

uuesti pomisedes rääkima, „meil ei jätkunud rukist külviks, — oli ainult üks kott rukist, seitse puuda — ja mulle ei laenanud keegi, isegi mitte Kukk, poemees. Mõtlesid, et me Mariga põhja kõrbeme. Ja ma läksin vana Kurvesti, Mardi isa juurde. „Laena," räägin, „või anna päevade eest." Ta oli minu peale natuke tige: ise sihtis Mäe talu, tahtis seda osta, noh, ja mina segasin teda selles asjas oma Mari naiseks-võtmisega. Ta tuli õue peale, vaatas mind uhkelt ja ütles: „Mul on kott rukist paras varblasi sööta... Ühe koti kaupa ma ei laena, aga kui tahan, siis annan muidu. Vaata ainult, et oma seljas ära viid, ilma et kordagi turjalt maha laseksid, minu aida juurest kuni oma taluni välja." Ja karjub sulasele: „Anna talle üks kott!" Ma olin tugev mees, ei olnud vigagi, võtsin koti selga, hakkasin tassima. Versta käisin maha, polnud viga; teise pidasin vastu — üleni märg, jalad ei tule maa küljest lahti, silmade ees punased rõngad. Aga Kurvest sõidab sulasega vankris minu taga... Mul jäi tookord pool versta puudu, maha kukkusin. Sulane keeras koti vankrisse ja sõitis Kurvestiga tagasi."

„Räägitakse, ta armastanud nalja teha..." urises Paul. „Kahju, et sa pärale ei viinud..."

„Ma isegi kahetsen seda. Oleksin siis näha tahtnud tema lõusta," ütles Tatrik. „Jõust tuli puudus. Kuid see jäi mulle igavesti meelde. Ja näe, täna tuli meelde ja mõtlen, miks ma ei võiks sulle laenata ristikuseemet..."

Paul vaatas üllatunult Tatrikule otsa, kuid selle nägu oli nagu alati lihtsameelne ja rahulik, justkui oleks ta pakkunud laenuks mitte ristikuseemet, mis maksis turul ränka raha, vaid mingisugust, kurat võtaks, vana reha! Sellepärast Paul ei osanudki midagi öelda ja ainult vahetas pilke näost särama löönud Ainoga.

„Sa siis tule homme," kutsus Tatrik laisalt.

„Ma ... tulen jah ..." ütles Paul köhima hakates. „Sina, Peeter, ma pean ütlema, aitasid mind suurest hädast välja ... Jah, suurest hädast ..."

Istunud veel veidi aega, jättis Tatrik hüvasti. Pigistades õues Pauli kätt, vaatles Peeter metsa ja lagedat välja ning pomises:

„Koera peaksid muretsema ... Lõbusam oleks. Tead, too paljaks röövitud talu peremees tundnud, nagu räägitakse, ühe bandiidi ära. Olevat Kurvesti poeg olnud — Robert ... Ei tea, võib-olla lobisevad niisama ..."

„Oo," kortsutas Paul kulmu. „Kodukohta suvatses ilmuda."

Tatrik ei vastanud midagi ja kehitas õlgu.

Uudis Kurvesti vanemast pojast läks sel sädeleval kevadpäeval Pauli teadvusest mööda, nagu miski, mis on väga kauge ja tarbetu, ja ununes ruttu, äratamata mingisugust rahutust.

Rõõmsalt naeratelles astus ta majja, ja toppinud käed taskuisse, mis tema juures oli hea meeleolu tunnuseks, ütles elavnenult naisele:

„Panid tähele Tatrikku?"

„Mida nii?" küsis Aino.

„Kuidas ta vaatas kõike? Et missugune pererahvas on Kure talus, kas nendega tasub tegemist teha ... Meie leidsime täna veel ühe sõbra. Lubas seemet ... See on ilus päev. Ma olen ikka mõelnud, kellele me tänu võlgneme ... Sa ei tea? Noh, mõtle järele, siin on, mille üle mõelda ..."

Vilet lastes asus Paul höövliga sahistama ja töötas kogu päeva käsi rüppe laskmata. Lõbus tuju ei lahkunud temast.

Õhtul, magama heites, küsis Aino temalt:

„Kellele me siis võlgneme tänu Tatriku tuleku eest?"

Naerdes ja Ainot põsest näpistades ütles ta õrnusega, mida ei võinud oodata sellelt kohmakalt ja tagasihoidlikult mehelt:

„Rumaluke, sinule muidugi. Ta nägi, missugune tore perenaine sa mul oled, ja mõistis, kustpoolt puhuvad kevadised tuuled..."

Ning kevadised tuuled puhusid lakkamatult, ja vahetpidamata paistis aprillikuu päike. Õuel ja põldudel kuivasid loigud. Metsaveeres, otsekui metsast välja astudes, pakatasid nagu kollaste udusulgedega kaetud pajud; nende painduvate okste mahlakas koor, mis talvel on hall, oli nüüd tumenenud, hakkas mahlast täitudes läikima. Kauge künka hari, mis esimestel kevadpäevadel näis ühetooniliselt hallina, muutis järk-järgult oma värvust. Sellel tulid selgesti nähtavale Johannes Vao ja Peeter Tatriku rohelised talivilja-lapid, mis muutusid päev-päevalt eredamaks. Ainult mitmeaastane kesa Kure talu ümber oli ikka üksluiselt õlekarva hall.

Pauli rahutus kasvas iga päevaga. Jõudis kätte künniaeg. Kure talu peremees läks masinaühistu esimehe Juhan Kännu poole. Ta leidis selle Kurvesti talu õues askeldavat kuurist välja toodud punase traktori juures.

Juhan võttis Paul Runge vastu nagu sõbramehe, raputas kätt, pakkus suitsu ja hajutas kõik kahtlused traktori valmisoleku suhtes.

„Nagu kellavärk..." ütles ta täie kindlusega. „Võid rahulik olla, kui juba leping on sõlmitud. Meil on vali graafik. Sinu järjekord on pärast Rosalie Risti, tema aga on järjekorras esimene, — tal pole üldse hobust. Alguses temal, siis sinul..."

Viimased sõnad kadusid äkki möirgama hakanud traktori mürasse. Traktor sülitas sinist nafta järele haisvat suitsu ja värises, nagu elama hakates.

See oli veenvam kui igasugused sõnad, ja Paul asus rahunenult ning lõbusalt tagasiteele. Ta oli niivõrd süvenenud traktori üle mõtlemisse, et unustas isegi korralikult rääkida Saamuga, kes juhtus talle lauda juures vastu, ämbrid käes. Saamu oli kuidagi nukker.

Järgmisel hommikul kostis Kure tallu traktori reibas mürisemine; see ei vaikinud kogu päeva.

„Kuid see on ju Kurvesti talus, aga mitte Risti Rosalie juures?" imestas Aino.

„Noh, mis sellest, — ta proovib... Tema põllud on muide kõrgemad ja kuivemad..." seletas Paul endale, kuulatades tähelepanelikult neid helisid, ja lisas veidi erutatult: „Pealegi loetakse teda ka ju uusmaasaajaks..."

Möödus veel üks päev. Paar rammusaid hobuseid ronis pikkamisi Kure talu õuelt paistva künka harjale ja liikus venides mööda mäeturja, mis selgesti eraldus sinise taeva taustal.

„Isa äestab..." tundis Aino silmi kissitades ära Johannese. „Näed, kuidas astub. Nagu taevaarmu kannab kätel."

Nüüd tundis ka Paul silmi pingutades ära Johannes Vao, kes pikaldaselt ning tähtsalt astus hobuste järel, ohje hoidvad käed ette sirutatud. Johannes sammus tõepoolest sellise näoga, otsekui teades, et kogu vald jälgib, kuidas Vao talu peremees äestab põllul.

Sel päeval hakkas traktori mürisemine viimaks kostma kuskilt metsa tagant, Koori põldude poolt, mis puutusid kokku Roosi Risti uue taluga. Paul ei kannatanud välja.

„Ma käin vaatan..." ütles ta Ainole.

Ja suurte hoogsate sammudega läks ta otse üle põllu metsa poole, kust kord summutatult, kord valjusti, otsekui siitsamast kõrvalt, kostis väsimatu metallsüdame tukseid.

Värskelt sisseaetud vao juurest leidis ta Roosi Risti. Roosi oli toonud traktoristile piima savikannu sees. Juba tunni aja eest oli toonud, ja piim oli joodud, tema aga seisis ikka piirivao juures, suutmata silmi ära pöörata ümberpööratud mullakihilt. Nagu nõiutud, lasknud oma suured, peaaegu mehelikud käed külgedele rippu, jälgis ta traktori ühetasast käiku. Traktoril istus pinguldatud näoga kaheksateistkümne-aastane nooruke traktorist — kuulu järgi mingi Kännu sugulane. Must künniriba kasvas üha. Tema põld! Põld, millel esimest korda nisu hakkab kandma pead Roosi Risti jaoks, ainult tema jaoks. See oli nii kaunis, et isegi oli raske uskuda, et see tõepoolest nii kujuneb.

„Tere, Roosi . . ." ütles Paul.

Too ei liigatanudki. Paul ütles valjemini.

Roosi pöördus ümber, ja Paul nägi, et tema nägu hiilgab rohkeist haleduspisaraist.

„Tere, Runge," ütles ta läikivate silmadega Paulile otsa vaadates. „Siia saab nisu . . ."

Ja rohkem ei öelnud nad teineteisele midagi, ehkki seisid kaua kõrvuti, jälgides, kuidas sahad pööravad ümber üha uusi mullakihte, mis on valmis avama neile oma suurt heldust.

Õhtul oli Kure talus palju juttu traktorist, mida oli oodata järgmisel hommikul. Nii oli lubanud Känd. Paul pani valmis plekknõud kütteõliga. Aino tundis muret homse lõuna pärast. Otsustati ohverdada viimane tükk soolast sealiha, mida Aino oli hoidnud pidulikuks juhuks.

KÜMNES PEATÜKK

Traktor jäi hommikul tulemata. Jõudmata teda ära oodata ka keskpäevaks, vajutas Paul vaikides sonimütsi pähe ja asus teele Kurvesti talu poole.

Oli möödunud mitu-mitu tundi ja juba langesid pikad varjud põllule, kui Paul viimaks tagasi jõudis ja naisele, kes seisis lävel, otsa vaatamata tuppa astus.

Aimates midagi väga halba, jälgis Aino, käed rinna vastu surutud, vaikses ootuses meest. Paul istus mütsi peast võtmata juhmilt taburetil ja vahtis süngelt põrandale.

„Traktor läks katki," ütles ta väsinult. „Mõistad? Laagrid põlesid läbi, ja veel midagi on seal . . ."

Esmakordselt märkas Aino võpatava südamega, kui kõhnaks oli Paul viimasel ajal jäänud; põsenukid laias näos olid teravalt väljas, juuksed kaelale kasvanud. Nüüd ei meenutanud ta oma järsule otsmikule vajutatud vana sonimütsiga enam seda pingul-sirget sõjameest, milline ta oli alles hiljuti, vaid sarnanes tavalise muredega koormatud kehvik-maamehega. Ta oli üleni kuidagi luitunud ja kulunud, nagu tema palju kordi pestud vana sõjaväepluus.

„Ta valetab!" karjatas Aino äkitselt puhkenud vihahoos. „Valetab . . . Kuidas ta nii järsku siis katki läks?"

„Ta näitas mulle seal mingisuguseid osi," kehitas Paul lõdvalt õlgu. „Kust mina tean... Ma arvan ka, et ta valetab, ja Maasalu mõtleb samuti. Mis kasu sellestki? Mine tee selgeks, et ta valetab."

Samasuguse lõtvusega jutustas ta oma tänastest juhtumustest. Oli käinud valla täitevkomitees. Noh, mis siis, Janson sõimas Kändu, Känd sõimas laagreid... Mis sellest kasu? Traktori remontimisega läheb pool kuud ära...

Aino sööstis otsustavalt ukse poole.

„Kuhu nüüd?" peatas teda Paul. „Oota..."

„Sul ei läinud korda, nüüd hakkan mina tegutsema," ütles Aino väljakutsuvalt. „Palun isalt... Kui ta keeldub, siis ta pole isa..."

„Pea, sa ei lähe kuskile..." ütles Paul ja ajas end aeglaselt sirgu. „Johannes seda just ootabki... Nad kõik ootavad, et meil midagi välja ei tuleks. Nemad on jonnakad, aga mina olen neist sada korda jonnakam..."

Tema häälest kostis niisugune vihkamine, et Aino peatus alistuvalt. Ja ehkki asi oli halb, jäi ta äkki kindlalt uskuma selle inimese visadusse. Siis tuli talle meelde, et Paul on kindlasti mitte ainult väsinud, vaid ka näljane.

„Ära vihasta," ütles ta leebelt. „Mis kasu sellest on, kui me tülitsema hakkame..."

Ta pani lauale savist kannu hapupiimaga, mida kattis läbipaistev-kollane koorekiht. Paul meenutas kibedusega, et koor jäi võtmata ainult sellepärast, et hapupiim oli määratud poisikesele-traktoristile — Juhan Kännu sugulasele. Ahnelt leiva küljest hammustades sõid nad vaikides ja mõtlesid mõlemad, kust saada atra ja äket. Kust saada veel üht hobust? Antu üksipäini ei jõua ju vedada atra pinnases, mis oli muutunud peaaegu kõnnumaaks.

Ja pärast õhtusööki ning isegi öösel arutasid nad kõik need mõtted hoolikalt läbi, nüüd juba kuuldavalt. Teistel on endilgi praegu kibekiired päevad. Sellest, et pöörduda abi saamiseks Johannes Vao või tema väimehe Koori poole, ei tahtnud Paul kuuldagi. Kui õige prooviks pöörduda valla hobulaenutuspunkti poole? Kuid seal on lepingud ammugi sõlmitud ja hobused künnavad juba igal pool.

„Ja ometi ei jää midagi muud üle," ütles Paul järgmise päeva hommikul, otsekui kõigist mõtlemistest kokkuvõtet tehes. „Vahest saab adragi."

Ta rakendas Antu ette ja sõitis valda.

Antu, kosunud sunnitud tegevusetuse ajal, laskis vilgast sörki, möödudes põldudest, kus võis näha Koordi talupoegi astumas atrade ja kultivaatorite taga. Paljud saatsid küsiva pilguga inimest, kes niisugusel tööajal ei tundnud kahju oma ajast ega hobusest ja sõitis kuskile kodunt ära, kes teab mis asja pärast.

Nad vahtisid vaikides Runget ja Runge vahtis vaikides neid.

Paul sõitis ja mõtles, et ehkki siin on kõikjal ümberringi põllud ja nad ulatuvad kaugele, ning vakku lastud hobusel oleks ainult minna ja minna, pöörates niiske kevadise mulla kihti ümber kuni sinise taevapiirini välja, kuid selle asemel sooritavad maamehed ammust ajast sisseharjunud käiku suletud ringis — piiripeenrast piiripeenrani. Ei jõua hobused õieti hoogu sisse saadagi, kui juba mingi nähtamatu, kuid ületamatu piirini jõudes ümber keeravad. See pole põld, vaid lappidest tekk, kus üsna hõredalt paiknevad talioraste nelinurgad. Ainult Koori põlluribad on väga ilusad: rõõmustavad silma ühtlase ererohelise läikega. Ja miks nad ei peakski ilusad

olema: Roosi käis nad sügisel kolm korda randaali ja äkkega üle, üksnes sõnnikut veeti viiskümmend koormat hektaarile, ja Koor külvas pealegi sordiseemnega. Kõik teised põlluribad aga on halvemad, ja igaüks on isesugune, sest külvatud on nad erisuguse seemnega ja eri külviaegadel, väetatud erisuguselt. Ja mitte sellepärast, et peremehed poleks vaeva näinud või poleks mõistnud sordiseemne ja väetise kasulikkust, vaid lihtsalt seda kõike ei jätkunud oma majapidamises või ei ulatunud käed iga asjani — sest igaüks rühmas lõppude lõpuks oma majapidamises üksinda, aga ühel inimesel on ainult kaks kätt...

Näe, seal oma piiripeenral kohtusid Peeter Tatrik ja Meisterson. Nad on arvatavasti juba aastat kakskümmend niimoodi kevaditi piiripeenra juures kokku saanud ja üks neist pärib alati teiselt:

„Noh, kuidas teil rukis on?"

Ja teine vastab alati:

„Meie oma on halvem kui teie oma."

Mõnikord on halvem Tatrikul, mõnikord Meistersonil, kuid harva on neil mõlemal hea, ehkki neid peetakse mitte just viimasteks peremeesteks külas. Aga millest see tuleb — see on pikk lugu. Sellest võib rääkida arusaaja inimesega kuni kesköönі, juues ära kümmekond kruusi õlut ja suitsetades tühjaks mahuka tubakakoti...

Et tõuseks hea oras ja valmiksid rasked viljapead, tuleb külvata heade, valitud sordiseemnetega. Aga kuidas saab väikeses majapidamises jännata seemnepõldudega? Ei, see on väga raske ja tülikas. Koordi valla põllud on soised ja kitsid saaki andma: nad nõuavad palju tööd. Kui käid viis korda põllulapi läbi, esmalt adraga, siis randaali või kultivaatoriga, seejärel vedruäkkega ja

pärast seda pulk-äkkega, ja silud veel rulliga kõvu mullakamakaid üle: noh, siis veel, olgu mis on, võib loota. Ent sul pole ainult üks põllulapp: on rukist ja nisu, otra ja kaera... Juhtub, et jääd siin veel haigeks ebaõigel ajal, noh, siis on üsna halb lugu, — jääd hiljaks. Sa oled ju üksipäini, — naise turjal on kodune majapidamine ja kogu kari.

Kui aga saadki hakkama põldude harimisega, siis on see alles pool tööd: Koordi saviseil viljakandmatuil põldudel ei kasva rukis kunagi ilma mineraalväetistega pealtväetamiseta, ilma et künnaksid sisse kümneid ja sadu koormaid sõnnikut. Ent kust võtta sõnnikut, kui loomi on vähevõitu? Koordis on kombeks kuue hektaari maa kohta pidada üht lehma, teisiti ei jätku heina loomatoiduks. Keskmises talus peetakse kaht lehma ja üht hobust. Aga tarvis oleks sellel maal pidada nelja lehma ja kaht hobust. Kuid siis tuleb ka teine arvestus teha: tuleb üles künda kõik mätlikud kurekarjamaad — soouudismaa, mida Koordis on palju, ja see täis külvata põldheina, rammusat ristikut, mahlakat timutit... Ühe hobusega aga kõike seda üles ei künna, üles ei hari, ei... Masinad peavad olema, traktor! „Kus sellega, igal talul olgu oma piiripeenrad, nagu elul on oma piir...“ — nende sõnadega olid alati lõppenud taolised kõnelused.

Mõtteisse vajununa ei märganudki Paul, kuidas ta jõudis Mihkel Koori kohale, kes sammus tublide hobuste paarist veetud äkke taga. Mihkel ise äkke taga, — seda haruldast vaatepilti tasus vaadata! Koordi talupojad nägid seda esmakordselt. Ja vaadeldes Koori pikka ning kõhetut kogu astumas, jalapöiad sissepoole, rakendi taga, torgatas millegipärast igaühele pähe mõte teenijatüd-

rukust Roosist, kes lõi lahku Koorist ja äestab nüüd oma põllul.

„Hallo!" hüüdis Mihkel, kergitades katkise põhjaga õlgkübarat. „Mõnus on näha inimest, keda töö taga ei aja. Või on sul mõni pidupäev?"

Paul tegi näo, nagu poleks ta kuulnudki küsimust.

Suur oli Mihkel Koori imestus, kui ta õhtul põllu äestamist lõpetades nägi tagasisõitvat Pauli. Adra ja äkkega koormatud vankri taga oheliku otsas astus kõrb hobune, tema kõrval vitsaga kärbseid eemale peletades sammus Paul. Vana Antu vehkis rahulikult sabaga ja tiris vankrit sellisel ükskõiksel ilmel, nagu tooks ta iga päev Kure tallu koormaid seesuguse kallihinnalise varandusega.

Paul peatas Antu ilmse sooviga alustada Kooriga kõnelust. Ta vaatas mõtlikult Koori haput nägu ja küsis lihtsameelselt:

„Aga mina, tead, mõtlesin kogu päeva, kuidas sa taipasid, et mul on pidupäev?"

Kuuldes vastuseks Mihkli arusaamatut urisemist, jätkas ta niisama mõtlikult:

„Nii on alati: kui ühel on pidu, siis teisel seda ei ole. Näiteks ma vaatan sind praegu, — sa oled ennast täna kuidagi väga vahule ajanud. Harjumatusest vist?"

Seejärel käratas ta reipalt Antu peale ja rongkäik liikus edasi.

Umbes kilomeetri kaugusel Kure talust märkas ta kiiruga vastu jooksvat Ainot ja ümises:

„No-noh, vana ... Näib, et meid oodatakse."

Ehkki tema nägu tõmbles tagasihoitud naeratusest, vastas ta Aino kümneile kannatamatuile küsimustele siiski teeseldud ükskõiksusega:

„Eh, selgus, et oma poiss on juhatajaks ..."

Lähemaisse üksikasjadesse Paul temale omase vastumeelsuse tõttu vaimustuspuhangute suhtes ei laskunud. Väärikalt veheldes teel murtud vitsaga, juhtis ta Antu õue. Kui ta poleks nii tagasihoidlik olnud, oleks tal tulnud jutustada parteiorganisaator Muuli osast, sellest, missuguse vaevaga saadi kõrb hobune väljaspool järjekorda Kure talu põldudele. Aga kas üksikasjad olidki nii tähtsad? Tähtis oli see, et ta sai hobuse, adra ja äkke.

Antu rakendati adra ette kõrvuti võõra märaga. Nad nuusutasid usaldamatult teineteist, norskasid, ja samasuguse usaldamatusega teineteisele kõõritades astusid esimesse künnivakku. Aga juba järgmisel päeval kodunesid nad täiesti ja käisid sammu segi ajamata. Kogu aeg tundsid nad oma selja taga väsimatu inimolendi juuresolekut, kelle tahe neid alistas. Tema, see kaela taha heidetud ohjadega inimene, ajas adrakurest kinni hoides neid halastamatult tagant. Ta tiris nõudlikult ohjadest, kui nad väsinult aeglustasid sammu, isegi vihastas vahel, torises midagi, ja siis vehkis Antu lepitavalt sabaga, otsekui öelda tahtes: „Las olla, las olla juba ... Tean ...", ja surus tugevamini rangidele. Ehkki inimene ise oli päeva lõpuks nõrkemas väsimusest, jätkus tal siiski tahet hobuseid tagant kihutada ja ennast edasi astuma sundida.

ÜHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Neli hektaari külve äratasid häid lootusi...

Kure talu ümbritsevad põllud muutusid päev-päevalt rohelisemaks ja lopsakamaks. Päikeselistel päevadel meenutas vana talutare ränga meresõidu läbiteinud musta pargast, mis lõpuks on saabunud vaiksesse sadamasse keset rohelist järve. Ümberringi tekitas kevadsuvine tuul rohelise lainetevirve.

Pauli arvates tegi Aino juurviljaaias lausa imet. Lavas kasvasid noored taimed. Peenardel hoidsid sinakad sibulapealsed end uhkelt püsti, porgandid ajasid laiali oma pealsete pitsjat rohelust, väikesel päikeserohkel künkal laiusid kõrvitsate lehed, mis sarnanesid karuohakaga, ja mingid ere-oranžid terava lõhnaga lilled, mis ei puudu peaaegu üheski aias, avasid oma õied. Aino pealekäimisel pidi Paul selle istanduse piirama taraga kaitseks kanade eest, ehkki neil kanu veel polnudki. Kuid kanad muretsetakse ju!

Talu pererahval ei jätkunud aega istuda pingikesele, mille Paul oli teinud aeda kase alla, ja imetella oma töövilja. Mure ja hool oleksid nagu seisnud nende kõrval, müksanud külge ja torisedes meelde tuletanud: „Siin me oleme... Ega te pole unustanud uue lauda vundamenti?"

Paul hakkas kaevama vundamendikraavi, kuid Aino katkestas tema töö, öeldes kindlalt, et kraavi kaevab

tema ise. Paul aga vedagu parem kive vundamendi jaoks, vedagu liiva ja mõelgu sellele, kuidas palgid metsast kohale toimetada. Kas poleks aeg paluda appi neid tublisid mehi Jaagu talust?

Kaev tegi neile muret. Kevadine vesi kadus sellest kiiresti. Ilma Semidorita siin hakkama ei saa, tuleb tema järele minna.

Kuid Semidor tuli ise, askeldav ja rahutu nagu alati, seljas igapäevane pintsak ripnevate hõlmade ja lahtikärisenud õmblustega. Kaenla all kandis ta köit ja käes kulunud kohvrikest. Viie minutiga jõudis ta läbi joosta maja, lauda ja aia ning kõige kohta avaldada oma arvamust, üldiselt heakskiitvat. Ainole lubas ta tuua mingeid haruldasi seemneid. Paulile jagas rohkesti nõuandeid, kuidas paremini lauta ehitada. Paul, kes oli ise puusepp, ainult muigas nõuandeid kuulates ja mõmises ebamääraselt: „Hm! Ja-jaa . . ."

Alles siis, kui nad kaevu juurde tulid, muutus Semidor tõsiseks ning asjalikuks. Ta käskis Paulil otsekohe kokku lüüa redeli ja raske luugi kaevuava katmiseks.

Seni kui Paul valis sobivaid latte, vaatas Semidor rakked üle ja upitudes kaevu sisemusse kopsis kepiga krobelisi, paekivist üleslaotud kaevuseinu. Visanud kuue seljast, asus ta seejärel Paulile appi.

„Kuule, Semidor, kuidas sust õieti kaevumeister sai?" küsis Paul, silmitsedes uudishimulikult tema kõhetuid soonilisi käsi, kuhu olid tätoveeritud purjekad ja ankrud.

„Ehee, sõber, häda ajab härja kaevu," vastas Semidor meelsasti. „Meil emaga Saaremaal maad ei olnud, mis ma pidingi siis peale hakkama. Juba kuueteistaastase poisina hakkasin kaevusid puurima. Mis siin viga neid kaevata, ei jõua niipea kivi ligigi, aga katsu Saaremaal . . .

Teinekord tuli seal kõik kolmkümmend kaks jardi kivi sisse puurida. Lõhkeainega tuli lõhkuda."

„Hädaohtlik asi..."

„Mõistagi — mitte see mis kraavikaevamine. Paned laengu kaevupõhja, pistad süütenöörile tule otsa, ja sellest silmapilgust peale tundub sulle iga sekund tunni pikkune. See põleb kaks minutit. Selle ajaga pead sa maa peale ronima, redeli välja tõmbama, kaevusuu kinni katma. Muidugi võis süütenööri ka viie minuti peale seada — siis poleks tarvis rutata, — aga süütenöör maksis ju raha ja mina hoidsin selle arvel kokku."

Paul vangutas pead.

„Noh, tõsi, — rumalasti tegin," jäi Semidor meeleldi nõusse. „Ja juhtuski, et oleksin äärepealt surma saanud. Ükskord, kui ma üles ronisin, kukkusin redelilt alla, süütenöör oli aga juba lõppemas. Olekski mul ots olnud, kuid ma ei langenud verest välja, kahmasin taskunoa ja lõikasin süütenööri läbi just sütiku juurest... Sellest ajast hakkasid mul käed värisema ja peremehed ei võtnud mind enam hea meelega tööle: ütlesid, et ma olevat hädavares..."

„Siis läksid sa merele," arvas Paul.

„Jah," kinnitas Semidor pärast lühidat vaikimist. „Siis jah... Meil emaga maad ei olnud. Ema aga armastasin ma väga. Mul oli ju ainult ema, — isa ma ei tundnud. Lihtsalt Martin — Maria poeg. Ma tõotasin talle: „Teenin raha maa jaoks, olgu see maa kas või sinu pearätiku suurune, aga ta peab sinu oma olema." Kuid merel ei tulnud mul ka midagi välja. Sõitsin kaks aastat „Põhjalal" kütja abilisena, kuni Botnia lahes Soome ranna lähedal läksime karile. Pärast räägiti, et see oli peremeeste poolt juba otsustatud: laev oli vana, kõlbmatu, kuid suure

summa eest kindlustatud ... Siis ma vaatasin teist korda surmale silma, kuid surra ma ei võinud: mul polnud maa veel käes ... Nojah, tulin oma saarele tagasi, aga seal näitavad kõik näpuga: „Ei ole Semidoril õnne ei maal ega merel." Minul tegi meele kibedaks ... Ah, mõtlesin, kas viga siis minus seisab ... Ma oleksin ka kaevusid kaevanud nagu kord ja kohus, kui poleks tarvis olnud süütenööriga kokku hoida ..."

Semidor hakkas vasaraga ägedalt lati pihta taguma, lüües seda tapiõnarasse.

„Nii et maad sa ei saanudki?" küsis Paul.

„Ei, selle võimu aegu ei saanud ... Ema suri. Töötasin teetöölisena, võtsin naise, ehitasin pisikese maja, tõsi küll, mitte parema kui sinu osmik, ja seegi põles maha ..."

„Kuidas see siis juhtus?"

„Kes seda teab ... Näis, et öösel võttis korstnast tuld. Vaevalt saime ise välja."

Pikk redel oli kokku taotud ja Paul ning Semidor laskside selle ettevaatlikult kaevu. Semidor avas kohvrikese, milles leidus vanu puure ja mõni pakk saksa trofee-tooli, mis sarnanes kollase silmapesuseebiga. Ta võttis kaabu peast ja viskas selle pintsaku peale, mõtelnud hetke, tõmbas seljast võidunud vesti, mille alt tuli nähtavale teine vest, veel närusem ja võidunum. Selle väel laskus ta kaevu.

Pool tundi möödus ootuses.

„Noh, kuidas on?" hüüdis Paul vahetevahel alla kummardudes.

Segast pominat oli kuulda vastuseks.

„Pane pikem süütenöör!" kisendas Paul pimedasse kaevuavasse. „Mis sa räägid?"

„Õpeta oma vanaema . . .“ kuuldus alt tumedalt.

Viimaks ilmus kuidagi ootamatult kaevust nähtavale Semidori poolpaljas pealagi. Kassi osavusega hüppas ta üle rakkeääre ja karjus Paulile:

„Tõmba!“

Ühe silmapilguga tõmbasid nad redeli välja, tõukasid raske puukaane kaevule peale ja hüppasid kuuri nurga taha.

Midagi mürtsatas tumedalt ja raputas jalgealust, midagi tükilist põrutas vastu kaant, kergitades seda veidi üles, nagu oleks teda altpoolt nihutanud kellegi koletu suur rusikas.

All lõhnas kivitolmu ja kibeda lõhkeainegaasi järele.

Vastu õhtut, pärast seda, kui kivikamakad olid välja võetud ja kaevupõhi puhastatud, ilmus vesi kaevu. Veepind kerkis küll aeglaselt, kuid pidevalt.

Semidor oli kaevu uueks muutnud.

Teinud oma töö, ta ei kiirustanud lahkumisega. Püüdes asjatult oma rabelevale kogule tähtsust ning väärikat ilmet anda, tammus ta ringi, jagas nõuandeid ja õpetusi Kure talu inimestele, kuidas kõige paremini paigutada ja ehitada hooneid. Oli näha, et õpetaja osa valmistas tõsist rõõmu sellele vanale mehele, keda ennast Jaagu talus karmilt vaos hoiti ja õpetati, kuidas tuleb elada.

Tema sõnade järgi aga tuli välja hoopis vastupidi. „Ma neile ütlesin . . . Ma neile tegin . . .“ kordus pidevalt tema kõnes. Võis arvata, et Maasalu ja Taaksalu ei suutnud astuda sammugi ilma temata.

„Missuguse pumba ma panin nende kaevule!“ hüüdis ta uhkeldavalt. „Kui sa näeksid, poiss . . . Nüüd läheb vesi otse lauta.“

Ja unustades oma teeseldud tähtsuse, tagus ta üsna ebasoliidselt ning poisikeselikult kätega vastu põlvi ja lagistas võidukalt naeru.

„Ma ei ütle midagi, nad on arukad poisid, kuid ilma vana Semidorita nad hakkama ei saa, nagu kurepojad ei saa lennata ilma juhita," kinnitas ta veenvalt, ise tähendusrikkalt silmi pilgutades, ja vaatas pealtkuulajaile jonnakalt otse silma sisse, nagu kartes, et teda ei usuta.

Paul vahtis jalge ette maha ja naeratas ainult ega katkestanud vanameest. Ta ei katkestanud teda isegi siis, kui Semidor jutustas piltlikult, kuidas ta vallas võitles välja superfosfaadi kõigi Jaagu talu elanike jaoks. Ta oli ilmselt unustanud, et Paul oli tol korral olnud tema häbissejäämise tunnistajaks. Jah, Semidoris oli midagi, mis ei lubanud Paulil tema juttu jämedalt katkestada.

Kui Paul tegi juttu tasust, püüdis vanamees jällegi teha tähtsat nägu ja ütles ükskõikselt, et tema on üldse oma vana tööala maha jätnud, ja kui ta tuligi appi, siis tegi ta seda oma lõbuks ja see on tema isiklik asi . . .

Semidori sõnadest kostis ilmselt haavumist ja Paul ruttas juttu teisale viima.

Lahkumisel ulatas vanamees Paulile ja Ainole oma karvase käe, millelt aeg polnud suutnud kustutada sellele tätoveeritud ankrut, ja ütles isalik-hoolitsevalt:

„Lisa auru kateldes . . . Seda ütlen mina, Semidor. Kui midagi juhtub, siis veame puksiiris välja."

Väravas kergitas ta veel kord väärikalt kaabut ja noogutas peaga.

Paul saatis teda mõtliku pilguga. Räägi, mis sa räägid, aga Semidor muutub tundmatuseni. Ime, — see on kõik, mida oskad öelda.

Ehituse jaoks oli liiva tarvis. Paul sõitis seda tooma liivaaugust, mis asus metsaserval Risti Roosi põllu lähedal.

Loksutades vankriga mööda põlluvaheteed, vaatas ta huviga ringi, tahtes näha, kuidas kasvab Roosi nisu. Ta pööras pead küll ühele, küll teisele poole, ja tema näol suurenes imestus.

Nisu ei olnudki!

Ei olnud nisu, ei otra ega rukist. Viljaväljade asemel oli näha kaks kitsast riba kaera ja kartulit, kuna sinna kaugemale suurele maa-alale oli külvatud vikki. Kaer ja vikk, hm!... Paul vangutas halvakspanevalt pead. Missugune majapidamine on mõeldav niisuguse hakatusega? Kus sellel Roosil pea on, mida ta mõtles?

Kuid seal ongi Roosi ise. Valge rätik sügavalt otsaesisele tõmmatud, sammub ta suurte paljaste jalgadega Koori hobuse järel, mullates oma kartulit. Pauli nähes naeratas ta sõbralikult.

Paul tervitas ja päris:

„Kuule, Roosi, kus siis sinu nisu on?"

Roosi peletas näost eemale tüütu parmu, ja tema arglikud silmad võtsid süüdlase ilme.

„Ei rukist, ei nisu ega otra," ütles Paul karmilt. „Milleks sul seda vikki tarvis on? Sa ju tahtsid nisu?"

Siis sai Paul kuulda Roosi katkendlikku jutustust. Ta oli tõepoolest tahtnud nisu ja otra, nagu on kõigil teistel. Koor lubanud seemet laenata, ise oli pakkunud, kuid viimasel minutil oli selgunud, et tal pole seda... Oli leidunud ainult natuke kaera ja

näed — kartulit... Et küntud maa kaotsi ei läheks, oli sinna vikki külvanud. Selleks oli Koor seemet andnud. Ta oli öelnud, et vikk on ka väga tarvilik...

„Nõnda," lausus Paul mõtlikult.

Kõrvale pöördudes silmitses ta tähelepanelikult pikka mehekogu, kes hööritas laias kaares vikatit vikipõllu veerel. Ta tundis ära selle pika, kõhetu kuju seenekujulise õlgkübaraga peas.

„Roosi," ütles Paul leebelt ning nukralt, „see on muidugi Mihkel Koor, kes seal niidab vikki lehmade jaoks. Millegipärast ma arvan, et ta ei niida sinu lehmale. Kas on tõsi?"

„Kuid... mõnikord ta annab mulle oma hobust tööle," pomises Roosi.

„Vaata, Roosi," vangutas Paul pead ja astus talle sammu lähemale. „Vaata, et ta sul nahka üle ei löö. Kas sa tõesti aru ei saa?"

Roosi vaikis ja vaatas endise süüdlase ilmega altkulmu Pauli otsa.

„Kuid sina seisa enda eest," ütles Paul vihaselt. „Kui sa temast jagu ei saa, siis tule ütle mulle, — küll ma tal, näljasel kuradil, kaela kahekorra keeran. Kas tuled?"

„Küllap tulen," lubas Roosi tasakesi ning hirmunult ja vaatas kartlikult Koori poole. Märgates, et too vikatilöele toetudes nende jutuajamist eemalt silmas peab, pöördus Roosi kiiresti kõrvale.

Paul ei teadnud isegi, miks ta end vahele segas. Kuid need sõnad olid tal välja pursanud sellepärast, et ta oli praegu väga vihane.

Mihkel tõstis lõhnavat vikki koormasse.

„Hei!" hüüdis Paul. „Mis ajast peale on Mihkel Koor hakanud niitma võõra põllu peal?"

Koor pühkis niiske, taevasina peegeldava vikatitera rohutuustiga pikkamisi puhtaks ja asetas vikati koormale.

„Või ma eksin. Vahest oled sa Roosile sulaseks hakanud?“ küsis Paul pilkavalt.

Mihkel astus Pauli vankri juurde. Väliselt oli ta rahulik, ainult üks sooneke tõmbles tema luises näos silma all.

„Tead, Runge, ära sega end teiste asjadesse. Ära keeruta tolmu! Said aru?“

Minuti jooksul silmitsesid nad teineteist teraselt ning hindavalt. Siis sõnas Paul paljutähendavalt:

„Minule ei meeldi see asi, peremees.“

„Ära keeruta tolmu!“ kordas Mihkel.

Pööramata teineteiselt tigedaid silmi said nad vaevu üksteisest mööda. Põlluvahetee oli kitsas ja nende vankrite eesmised rattad puutusid kriiksatades kokku.

Paul Runge istus küürakil vankris. Jäme sinine soon paisus ta laubal: temas kerkis viha ja käed kiskusid rusikasse. Ta ei mõistnud isegi hästi, miks see lugu teda nii ärritas, sest mis oli tal tegemist Roosi käekäiguga. Kõige tõenäolisemalt oli ta plahvatanud nagu püssirohi sellepärast, et Roosit vaadates oli talle meenunud lugu traktoriga, mis oleks peaaegu nurja ajanud kõik tema plaanid. Ta ei kahelnud nüüd enam, et Känd oli mänginud temaga alatut mängu, samuti nagu Koor kavatses mängida Roosiga. Känd ja Koor on üks kamp!

Ja kui osavasti on plaanitsetud kõik, mine tee selgeks ... Traktor künnab uusmaasaaja Roosi Risti põldu, — kõik on korras! Kuid kes on Roosi Rist? Roosi põldudel pole rukist ega nisu, on ainult Koori vikk ja natuke kaera ning kartulit. Sügisel võtab Koor kokku Roosi

võlad seemne eest, hobuse eest, eluaseme eest, kõige eest, ning kallab tema kaera oma salvedesse ja veab viki oma küünidesse. Petab ja tüssab! Olles üksipäini selle nõõrija vastu, annab kitsikusse aetud, arglik ja vagune Roosi muidugi alla ega oska midagi ette võtta. Noh, nutab padja sisse ja kannatab jälle, nagu oli kannatanud kogu eluaja. Ta saab lüüa niisamuti, nagu sai lüüa temagi, Paul, kes üksipäini selle libeda, heasüdamliku naljamehe Kännu vastu seistes ei taibanud asja kohe ja langes tüssamise ohvriks.

„Kuradi nahk!" urises Paul.

Mida rohkem ta mõtles, seda kindlamalt valmis temas otsus pidada silmas kogu selle loo arenemist, õpetada Roosit, kuidas mitte pigisse jääda, ja kui tarvis, siis kuulutada asja kogu vallale.

„On aga imelik lugu," mõtiskles Paul üllatunult. „Enese tahtmata keedad endale igavese pudru kokku..." Ta püüdis kogu jõu pühendada ainult ehitamisele Kure talus, et neile Ainoga saaks oma soe pesake, et Aino saaks igal laupäeval panna leivad ahju, nagu seda tehti Vao juures ja kõigis teistes taludes, ja et soolapandud sealiha oleks aasta ringi. Ja jumal teab, mida kõike veel ta oleks tahtnud. Kas nemad Ainoga pole püüdnud rahus elada, kellegagi tülitsemata, kuid näed, juba uue elu algul Koordis oled soetanud endale vaenlasi. Esiteks see ülespuhutud ja isemeelne Vao, siis see libe Känd... Nüüd astus veel Koor tee peale risti ette. Ja mispärast see kõik on nii? Arvatavasti mitte ainult sellepärast, et tema nägu neile ei meeldi. Kui uurida, on siin asi sügavam...

„Liiga palju vaenlasi ühe vastu, mis sa arvad, Antu?" ütles ta torisedes ruunale, juhtides teda suu kõrvalt hoides liivaaugu juurde. „Ega me vist üksinda toime ei tule?"

Kuid Antu noogutas ainult alandlikult pead. Peremehe solvumised liigutasid teda vähe. Tema oli oma elus juba liiga palju läbi elanud, et erutuda. Need ajad olid möödas, kus ta vallatu varsana oli aasa mööda ringi tormanud ja leegitseva pilguga solvunult piitsa poole kõõritanud. Nüüd tahaks ainult pehmet rohukest närida, kui see just lähedal on... Ja et koorem mitte väga raske poleks...

Ent koorem laoti siiski raske peale. Peremees polnud kitsi, pani kasti täis kuldset rasket liiva. Olgu mis on, aga uue lauda vundament Kure talus tuleb üles laduda. Vundamendi pärast ei heida Paul armu ei iseendale ega Antule, ja keerab kas või Kännul kaela kahekorra, kui too ta teele ette seisab!

KAHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Ühel pühapäeval õnnestus saada saeveskist veoautot ja Kure talus korraldati talgud ehituspalkide kohalevedamiseks. Näost punetav Kristjan Taaksalu ainult ägises oma karujõuga mürakaid palke veeretades ja vinnates, kärmed ning jõulised kaaslased Maasalu ja Runge olid ühel nõul abiks. Nende käes veeresid rasked, pikad männipalgid kuulekalt mööda kaldpuid veoauto platvormile. Kõhetust Semidorist oli vähem asja, ehkki ta askeldas ja karjus kõige rohkem. Kuid temagi töötas üsna vilkalt jämeda latiga palkide hoovamisel. Kolinal veeretades järjekordset palki Kure talu õuele, hüüatas ta vaimustatult:

„Veel üks tuli teiste juurde!"

Õhtul oli tagasihoidlik eine, mille juures joodi ära pudel viina. Soojalt surisedes jooksis viin laiali sooni mööda. Päikesest tõmmud ja kuumaks köetud mehed istusid rahulolevate nägudega, jalad laua alla sirutatud, ja alustasid valjul häälel elavat juttu, tundmata erilist häbelikkust väljenduste valikul.

Aino suutis ainult imestada, kuulates nende erutatud hääli. Semidori vaadates oleks võinud mõelda, et see pole üldse too Semidor, kes kunagi oli olnud arg ning alandlik ja mütsi käes mudides kõneles mitte ainult valla kangemate meestega, vaid isegi niisuguste keskmist viisi

jõukate maameestega, nagu oli Aino isa Johannes. Ei, see oli teine, Ainole tundmatu Semidor, ja oleks võinud arvata, et tema on üks rikkamaid peremehi Koordis, — niivõrd iseteadlikuna istus ta, arvestades kokku oma tulevast viljasaaki, ja puistas sõnadega kümneid puudasid ning kotte rukist ja nisu.

Kui neid pealt kuulata, siis võis arvata, et siia on kokku tulnud valla juhid: nii piitsutavalt ja laiahaardeliselt arutasid nad valla asju. Millise tigedusega sarjab Maasalu masinaühistu esimeest Juhan Kändu, nimetades teda petiseks ning pugejaks!

Põrutades oma võimsa karvase rusikaga vastu lauda, kõneles Taaksalu tigedalt:

„Näete ju isegi, — imelik lugu: traktor kuulub ühistule, aga kes valdab teda tegelikult? Juhan Känd! Noh, veel pole hilja, võib juhatuse ümber valida. Meil tuleb ainult rohkem kokku hoida . . ."

Tema, Kaarel Maasalu, tahab selle eest hea seista, et Juhan oma traktoristiga neid rehepeksu ajal enam ei petaks. Selle vastu on niisugune hea abinõu nagu ühine kontroll. Kui tarvis, hakkab ta ise traktori ja rehepeksumasinaga kaasas käima!

Aino pöörab pilgu oma mehele. Aga Paul, tema Paul . . .

Vaadates aknast välja, kust tungis tuppa hilise suveõhtu hämarus, tegi ta juttu sellest, et mõnes kohas Koordis, näiteks Kurvesti ja Koori talus, oli juba ammugi olemas raadio, ja peremehed olid tuulemootorite abil sisse seadnud elektrivalgustuse. Kuid kõik teised vallas on alati elanud ilma valguseta, suitsvate petrooleumilampidega, ja polnud kedagi, kes oleks seda asja käsile võtnud, sest polnud jõudu, elati omaette, igaüks eraldi . . .

Kas tõesti Koordi ei saaks valgust sisse tuua, kui ühisel jõul peale hakata?

„Saab!" ütles vaimustatult Semidor, kes oli peaaegu hajunud hämarusse, mistõttu tema erutatud tenorihääl kõlas veel lõikavamalt. „Ma ju tunnen seda asjandust, laeval õppisin. Andke mulle dünamo ja ma panen selle vanas veskis üles."

Siis voolas jutt jälle sellessesamasse soonde, kuhu ta suurema osa Koordi talupoegade juures ikka suundus niisugustel õhtustel videvikutundidel viinapudeli või vahutava õllekruusi juures.

Jah, ka valguse saaks ja kõik, mis inimesele tarvis läheb korralikuks äraelamiseks, kui aga talu jõud poleks nii piiratud. Kui igas talus saaks üles künda kõik maad ja neid rikkalikult väetada, ja soetada rohkem kariloomi... Kuid selleks on tarvis masinaid, traktoreid, väga palju väetist... Ei, talu ei võimalda tiibu sirutada... Ta on jõudnud oma piirideni, juba ammugi on jõudnud haripunkti. Et sellest piirist üle saada, peab tegema uue sammu.

„Ühismajapidamine..." lausus Maasalu ei küsides ega ka kinnitades. „Partei ütleb, et see ongi õige samm."

Kõik vaikisid nende sõnade juures ja jäid mõttesse. Paul silmitses küüsi närides sõpra. Sõna „partei" kuulis ta esmakordselt Maasalu suust. Maasalu ja partei, hm?

„Noh, see on juba poliitika..." pomises Paul. „Kõrgele tahad lennata. See pole meie asi otsustada. Meie asi on künda... Ja meie vabariigis polegi veel kolhoose..."

„Kui ei ole, siis tulevad," lausus Maasalu rahulikult. „Aga kas maa kündmine polegi sinu meelest poliitika? Ja kuidas pole meie asi otsustada? Näe, mina ja Semi-

dor ja veel keegi võtame hommepäev kätte ja esitame sooviavalduse kolhoosi loomiseks. Ja tulebki, — mis sa arvad?"

Maasalu vaatas väljakutsuvalt ringi.

„Hommepäev?" võpatas Semidor. „Aga kuidas siis hobusega jääb?"

Ja kõik pistsid Semidori hämmastuseks naerma. Kõik teadsid, et ta pole veel jõudnud Maasalule hobust kinni maksta ja saada selle täieõiguslikuks peremeheks — esmakordselt elus.

„On sul siis seda omaenda kronu nii väga vaja," naeris Maasalu.

„Noh . . . ma kavatsesin kummirehvidega vankri muretseda," ütles Semidor kurvalt. „Valda sõita või kuskile mujale asja pärast."

Kõik muigasid uuesti.

„Kolhoosnikutel on oma autod," meenutas Runge. „Ma nägin Venemaal. See on parem kui vanker."

„Näed nüüd," sõnas Maasalu võidukalt ja lisas pärast hetkelist mõtlemist: „Ja selle vastu tuleb valmistuda, — elu Koordis veab sinnapoole."

Varajane hommik leidis Pauli töö juurest. Ta kiirustas, et lõpetada vundamendi ladumine jaanipäevaks, enne heinategu. Aino abiga edenes töö. Ta kandis vett lubjasegu jaoks ja andis kive kätte. Paul, käes vasar ja kellu, asetas nad paigale ja lõi lupja vahele.

Selle töö juurest leidiski Pauli parteiorganisaator Muuli.

Lükates käekõrval oma vana logisevat jalgratast, ilmus Muuli üsna ootamatult talu juurde viivale jalgrajale. Tema kentsakas suu väga tõsises kuivetunud

näos tõmbus muhedale naerule, kui ta silmitses lubjaga määrdunud Pauli ja ulatas talle sõbramehelikult käe.

Mispärast siis Runget pole näha olnud ei külanõukogus ega vallas, nagu ta ei olekski Koordi elanik? Kahju... Töö hakkab nüüd juba edenema... Kuid aktiivi on vähevõitu... Paul võiks ju lihtsalt sisse astuda, sõnake juttu ajada...

„Näe, aega pole kunagi..." Paul osutas peaga pooleldi üleslaotud vundamendile, palgihunnikule ja ümberringi vedelevaile kividele.

„Näen, näen küll, hakkad kosuma," nõustus Muuli ümber vaadates. „Ehee, oled siin kokku ajanud nagu Kalevipoeg..."

Ta võttis siinsamas palgil istet, ja silmitsedes kolletama löövat nisupõldu, mis ulatus maja lähedale, ütles, et ta läheb naaberkülla külaaktiivi koosolekule ja astus mööda minnes sisse. Ta kiitis Runge vilju, päris lähemalt, kuidas ehitamine läheb. Kuulnud eilseist talgutest, elavnes ta, märkis midagi taskuraamatusse ja kiitis.

„Noh, näed, esimesed künkad on juba seljataga. Kuid mäletad, missugune räbal lugu oli kevadel, kui traktor katki läks? Jooksid minu juurde ja mõtlesid juba päris kindlasti, et kõik on kadunud, mis? Näed, ikka ühiselt... Selles on jõud. Nagu padrunid pidemes: kui üks kuul ei lähe pihta, siis järgmine ikka läheb..."

Muuli sõnad olid väga lähedal sellele, mida Paul oli tundnud ja läbi elanud viimasel ajal, ja kuna Muuli juba ise oli meelde tuletanud kevadist juhtumit traktoriga ja Paul ei tahtnud jätkata seda juttu, siis jutustas ta üksikasjaliselt ning vihaselt hiljutisest kokkusaamisest Roosiga ja sellest, mida ta arvas Koorist.

„Ahaa, aga mis sina siis mõtlesid?" küsis Muuli nöökavalt. „Petab ja tüssab osavasti ja püüab üksikult niisuguseid nagu Roosi ... Aga tead, miks see kõik nõnda on? Sellepärast et, nagu kas või sinagi, pugesid oma nurka ja mõtled, et mis mul Roosiga tegemist, see pole minu asi ... Aga kelle asi see siis on? Tunnen teid küll ... Esialgu oleks hea, kui oleks päts leiba ja pütitäis hapupiima, aga niipea kui paar lehma saab, siis kipub juba kolmandat muretsema. Vaatad, ja ongi uus Koor valmis ..."

„Liiga kaugele lähed," solvus Paul veidi. „Kui poleks minu asi, ei oleks ma ka rääkinud."

„Pole ühtigi kaugele, kasulik on kuulata... Kui aga on sinu asi, siis tuleb ka appi minna. Näe, hiljuti kuulsin külanõukogus juttu sinust. Koordis on vaja arukat külavolinikku, Tatrikule abiks. On juba aeg, sõber, mitte ainult iseenda jaoks tööd teha. Kuidas sa ise arvad?"

„Mina?" tegi Paul suured silmad ja sattus segadusse. „Aga..."

Ta tahtis öelda, et tal pole kuidagi võimalik võtta endale mingit tööd väljaspool Kure talu, kuna selle tõttu kannataks ehitustöö talus, kuid... vaadates Muuli muhelevasse, arukasse näkku, mõtles ta, et seda pole võimalik öelda: Muuli teab ju eilsest talgust, võib-olla teab isegi sellest, kuidas Semidor puhastas kaevu ja kuidas Johannes Uustalu aitas teda talvel...

„Mis „aga'sid" siin veel saab olla?" imestas Muuli. „Roosi eest peab ju seisma."

Sel päeval ei edenenud Pauli käes töö enam kuigi ladusasti. Tekkis tahtmine minna ringi luusima, „lasta mõtetel liikuda", nagu Paul Ainole seletas. Ta otsis välja pooliga õngeridva — omatehtud spinningi — kinnitas nööri otsa nikeldatud läikiva kalakese ja läks õnne katsuma madala Koordi jõe äärde, kus leidus forelle ja haugisid.

Ta sammus mööda kitsast rohtukasvanud põllupeenart. Äraõitsenud hiirehernes takerdus jalgade külge, esimesel puudutusel lendasid laiali võilillede seebimullitaolised seemnekobarad ja nagu tillukeste kohevate vihmavarjude küljes rippudes läksid nende seemned sujuvalt lendu, jalad tallasid raskunud mesiseid ristikuõisi. Esimene suvine rikkalik õitseaeg oli möödumas, paljud tai-

med olid kõtra läinud, seemneid ajamas. „Varsti peab niitma hakkama," mõtles Paul.

Runge sammus ja pidas murelikult aru viimaste sündmuste üle. Iseendast need sündmused polnudki kuigi suured, kuid tema isikliku elu ähvardasid nad muuta palju keerulisemaks, — nii tundus talle. Külavolinik! Tähendab, et nüüd siis kuuluvad tema piirkonda, tema tegevusvälja teiste hulgas ka Koori ja Kännu talu. Järelikult on tulevikus nendega kokkupuuteid ja võib-olla isegi kokkupõrkeid. Ja kõik see sünnib vaatamata tema soovile eemale hoiduda kõigist sekeldusi toovaist asjadest ning tülidest Koordis. Nüüd oli ta peaaegu pahane iseenda peale, et ta polnud leidnud Muulile millegagi vastu vaielda ja oli nõustunud.

Ja kuidas see kõik oli juhtunud, kus oli ta astunud esimese sammu uue ameti poole? Võib-olla ei oleks pidanud sõna võtma talvel masinaühistu juhatuse valimise koosolekul? Kuid ei saanud ju sõna võtmata jätta, ta oli kaitsnud seal oma huve, — Kure talu põllud vajasid traktorit. Kas teiseks sammuks polnud vahest kokkupõrge Kännuga? Ja kuidas oleks võinud alla anda Koorile ja Roosi kaitseks mitte välja astuda?

Võib-olla ei oleks pidanud nii palju kasutama Muuli enda ja ehitusmeister Johannes Uustalu ning nende tublide Jaagu talu meeste abi, — sest võttes vastu nende abi ja sõprust, võttis ta sellega endale ka kohustusi, sidus end nendega?... Kerge öelda, aga kuidas ta võis end mitte siduda, kui kõik tema esimesed sammud tuginesid nende abile?

Ja kuidas Runge ei arutanudki, ikka tuli niimoodi välja, et ta ühelgi juhul ei võinud talitada teisiti, kui ta oli talitanud.

Mööda kitsast jalgrada jõudis Paul madalale kaldajärsakule. Tema ees voolas looklev Koordi jõgi, mis sai alguse siit ligidalt, Vodja metsas olevast külmast allikast. Jõgi on väike, kuid kärme ja vilgas, kiirevooluline, haudadega kitsais käänukohtades. Ta vesi on nii puhas, et lamedad paekiviklibud paistavad videvikuski kivisel põhjal ja selgesti on näha kalamaimude parved. Paul silmitses silmi kissitades teraselt loojuvast päikesest hõbedaseks ja tumepunaseks värvunud vett, püüdes aimata kalade teed.

Piki vastaskallast ujus hääletult vastu voolu vesirott. Tema terava nina juurest, mis lõikas kiiresti vett, läks laiali kaks kitsast hõbejat lainekest.

Oodanud, kuni rott kadus, heitis Paul õnge sisse ja vedas seda kiiresti mööda vett, kerides nööri poolile.

Minnes kohta vahetades allavoolu, hakkas ta õnge kindla korra järgi sisse viskama ja välja kerima. Kala ei võtnud. Ei, muidugi on parem hommikul vara või pärast vihma... Õngeridva kõrvale pannud, istus ta kaldale, pani suitsu põlema ja hakkas mõtlikult kuulama vee raugematut sulinat.

Väike on Koordi jõgi, kuid terve lai maailm peegeldub temas, — pärastlõunane päike, sinine taevas ja jõele jooma tulev talukari. Ta on väike, kuid temas on kõike mis suurteski jõgedes: forelle, haugisid ja tuhandelisi maimude parvi.

Kitsas on Koordi jõgi, kuid täis elu ja liikumist nagu iga suurgi jõgi. Teda tuleb osata ainult kasutada... Kunagi oli ju Mihkel Koori vanaisa ehitanud Koordi jõele vesiveski, — ta kogus oma rikkuse kiire, väikese jõe voolust. Kas praegu ei saaks taastada vana mahajäetud veskit? Veski hakkab jahu jahvatama, linaropsija võiks

sisse seada. Kui aga dünamo üles panna, siis saavad valgust kõik talud Koordis.

Ja palju head võib ära teha ning ehitada Koordi jõel ja jõekaldale ulatuvail põldudel, kui vaid asja kallale tõsiselt asuksid lihtsad, tavalised Semidori-taolised inimesed Koordist. Võib-olla oskab vanamees tõepoolest dünamot üles seada?

Paul tuli koju videvikus, tuues kaasa väikese forelli, mis oli lõpuseidpidi haralise vitsa otsa aetud. Aino kahvatu teravalt esiletungivate tedretähtedega nägu erutas teda. Naine ootas teda õues ja hakkas segaselt ning rutates, millegipärast sosinal rääkima mingist tema arvates hirmsast õnnetusest.

„Pea nüüd, ma ei saa midagi aru . . .“ püüdis Paul teda rahustada. „Noh, sina ajasid lehma metsast — ja siis?“

„Nojah . . . ja peaaegu oleksin temale metsaveerel otsa jooksnud. Ta istus kännu otsas. Ma tundsin ta ära . . .“

„Kes siis?“

„Robert Kurvest,“ ütles Aino, hirmunult Pauli otsa vaadates.

Paul sügas mõtlikult kukalt ja pomises:

„Noh, sellepärast ei maksa end ärritada, kui keegi lurjus seal kännu otsas istus . . . Aga kas ta sind nägi?“

„Kindlasti . . . Ma olin ju ligidal. Siis läksin mööda põldu, tundsin, kuidas ta vaatas . . . Mina käisin kui nõelte peal, aga tagasi vaadata ei julgenud, — ta nägu oli niisugune . . .“

„Pole viga, ma olen neid nägusid rindel küllalt näinud,“ urises Paul. „Nägu on nägu ja teinekord üsna argpüksi nägu, eriti siis, kui püssikirpu tunneb enda poole olevat . . . Ja lõpetame selle jutu, mis siin ilmaaegu vadrata . . Mina mõtlesin, et sul midagi tõsist on juhtunud.“

„Ettevaatus pole ülearune . . .“ ütles Aino solvunult.

Paul vaikis, kuid otsustades selle järgi, kuidas ta enne magamaminekut murelikul ilmel ümber hoonete käis, ise uksed lukustas, ja et ta mõne päeva pärast vallast tagasi tulles püssi kaasa tõi ning seinale riputas, mõistis Aino, et Paul on temaga ühel nõul.

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Roosi ööbis õunaaia ääres asuvas vanas aidas: siin oli jahedam kui pererahva köögi kõrval kitsas kambrikeses. Selles aidapooles, kus kahes päratu suures kirstus hoiti vanu rõivaid, pleekimata linase riide tükke ja villapasmaid, seisis ka Roosi puuvoodi kahe seinal rippuva kulunud kasuka all.

Ristiku, köömne ja piparmündi vängeid ning õrnu lõhnu segamini tungis sisse avatud uksest, peletades seintesse sööbinud teravat, hapukat vana villa, lina ja naha haisu. Voodi peatsis asuval lauakesel, mis oli kaetud valge linaga, seisid põllulilled, jalutsis aga värsked lõhnavad kasekesed. Kui poleks olnud nii pime, oleks valgel linal võinud näha täiesti uut, alles põletamata küünalt, valget kruusi piimaga ja taldrikul lahtilõigatud singiviilukesi.

See oli pidulaud, ja kahju ainult, et see, keda ta ootas, ei tulnud.

Igal hommikul, kui saabus koiduvalgus, koristas Roosi laua, peitis põletamata küünla ja taldriku ning viis ära piimakannu. Lauast, millelt oli kadunud valge lina, oli saanud täiesti harilik kägisev, koidest puretud, krobeliseks muutunud pinnaga laualogu, nii nagu rõõmus, ärevast ootusest tulvil öögi oli muutunud raskeks tööpäevaks Koori talus. Sest Roosi oli ju Koori ees üleni võlgades . . .

Kuid järgmisel kesköösl kattus laud uuesti ja sellel sei-

sid jälle lilled ning põletamata küünal. Vaadates neid ja kohendades linaääriseid, vajus Roosi unistustesse ja oli erutatud.

Muidugi, kui kallimat oleks oodanud mitte teenijatüdruk Roosi, vaid rikas Koordi peretütar, oleks laudki olnud rikkalikum: sellel ei oleks seisnud põllulilled, vaid pojengid Koori aiast, ja taldrikul poleks olnud ainult külmad singilõigud, vaid praetud munaroog ning õhulised kollased pannkoogid keedisega ja viin. Kuid ka selline vastuvõtt ei võinud Roosile häbi teha, ei: kõik oli korralik, kased seinte ääres ja nurgas, ja lilled, ja laud . . .

Sel lämbel suveööl ootas Roosi nagu eelmistelgi Kristjan Taaksalu. Ta oli lubanud tulla, ehkki polnud öelnud täpselt — millal. Ta ei olnud veel kordagi käinud, kuid oli lubanud, ja Roosi uskus.

See oli olnud üsna hiljaaegu, kui Meistersoni talus peksumasina juures tööle hakates oli keegi lõbusalt ning valjusti hüüdnud:

„Ehee, aga Kristjan saab Roosi paarimeheks!"

Ja Kristjan oli tõepoolest asunud töötama paaris Roosiga ning vahtinud teda kogu aeg lõbusalt irvitades ja karjunud ikka Roosile viljavihke pildudes:

„Ei teie poisid meie poiste vastu ei saa . . ."

Kuid Roosist võis ükskõik milles, aga mitte töös ette jõuda. Nagu hasplid liikusid tema tugevad pronksikarva käed, ja kui Kristjan oli silmapilguks peatunud, et käisega higi laubalt pühkida, oli Roosi ei tea kust julgust võttes lausunud:

„Äh, sul ei jõua käed keelele järele."

Niiviisi teineteist vastastikku naerdes ja nokkides töötasid nad lõbusa raevuga, ja neid vaadates hakkas kõigil lõbus.

Siis oli Kristjan tõstnud ta istuma õlekuhja otsa ja talle naljatades külge müksanud ning naerma pahvatanud. Kristjan võis oma kätega härja pea vastu maad käänata, aga Roosit müksas ta õrnalt, nagu oleks uteke koonu pihku pistnud. Vaadates tema punasesse naervasse näkku, puhkes ka Roosi ilma põhjuseta naerma. Niimoodi teineteist vahtides hakkasid nad üha hullemini ja hullemini naeru lagistama ja ei suutnud tükil ajal naerust võitu saada. Ja siis oligi Kristjan naerdes lubanud tulla. Roosi oli jäänud uskuma, et ta tuleb.

Kristjanit oodates ja kuulatades, kas ei krigise ehk jalgvärav, kas ei kosta ehk ettevaatlikud sammud, mõtles Roosi, et kui hea oleks, kui selles talus ei elaks Koor, vaid nemad Kristjaniga, ja see aed ja maja ning need põllud oleksid nende päralt. Nad saaksid siin hakkama mitte halvemini, vaid kaugelt paremini kui Koor. Roosi üksi oli jõudnud ju üles harida Koori põllud ja aia ilma teiste sulaste abita. Ja ka sinna Jaagu tallu võiks Kristjan teda julgesti võtta, — ei ole seal tööd, millest Roosi jõud üle ei käiks. Kui aga Jaagu talus on kitsas, kas nad siis ei võiks ehitada maja sellele maale, mille ta oli kevadel saanud nõukogude võimu käest.

Kerge, kuiv ning soe puhang kandis põllult kuumade viljapeade hõõguvat lõhna. See meenutas Roosile, et homme seisab ees viljapeks Koori juures. Samuti meenus Paul Runge tänane tüli Kooriga. Tüli algust Roosi ei kuulnud, aga kui ta laudast välja tuli, seisid mehed nagu tigedad kuked vastamisi.

„Miks sa ei hakka peksma?“ küsis Runge ilmselt vihaseks muutudes.

„Vili on toores, sellepärast ei hakka ka peksma,“ vastas Koor.

„See on tühi loba, ma nägin su hakke," ütles Paul. „Peksumasina marsruuti ei või sinu pärast segi ajada."

„Ma tean ise oma aega," vastas Koor tigedalt. „Vili on minu oma ... Kui tahan, ei peksa üldse ..."

„Noh, vennas, ei ole see nii, — seal on ka riigi vilja tonni poolteist normi täitmiseks ... Selles ongi küsimus," muigas Runge end valitsedes. „Tuleb välja, et pole ainult sinu asi. Mõistad?"

Nad vaidlesid tubli pool tundi. Runge talitses kogu aeg oma häält, Koor aina kõrgendas, ja lõpuks läks Paul ära, jäädes oma nõudmise juurde.

Mihkel Koor tormas pikkade sammudega üle õue, tõi aidast pudeli, ja valanud klaasi puskarit täis, jõi selle ühe pika sõõmuga tühjaks. Nüridalt ja vaikides jäi ta üksisilmi vahtima enda ette köögilauale. Tema naine Marta, riiakas ja kaugeltki mitte arg, vaatas viltu talle otsa ja väljus sõnagi lausumata köögist. Sellistel silmapilkudel oli parem mitte segada Mihklit: ta võis ka lüüa.

... Aia tuuletut vaikust häiris kerge sahin, otsekui oleks lammas või lehm küljega riivanud põõsast. Võis olla ka inimene ... Roosil hakkas süda kloppima ja ta ihu läks kuumaks. Ta jäi hääletult seisma uksepiida varju ja pingutas nägemist. Jah, see oli inimene. Pikk tume kogu hiilis pikkamisi ja ettevaatlikult, kummardades pead õunapuude võrade all. Oli hetk, kus Roosi huulilt oli valmis pääsema hüüatus: „Kristjan ..." Kuid ... inimene ei tulnud aida suunas, vaid läks vanade tühjade mesipuude poole. Juba sellepärast ei võinud see inimene olla Kristjan. Pealegi oli Kristjan, nagu ta nüüd märkas, õlgadest laiem.

Hirm haaras Roosi südant. Varas! Tema esimene mõte oli käsi välja sirutada ja uks kinni tõmmata, kuid ta kar-

tis ukse kääksumisega reeta oma juuresolekut. Liiatigi haaras teda võitmatu uudishimu, soov näha, mis küll edasi saab . . .

Inimene kummardus mesipuu kohale, kohmitses pisut, ajas siis end sirgu, seisatas ja läks tagasi aia sügavusse. Tal oleks nagu olnud midagi kaenla all, pakk või kott. Ta möödus lähedalt, paarikümne sammu kauguselt — pikk vaikiv vari — kühmu tõmbunud, jalgu kõrgele tõstes, nagu oleks ta sammunud mööda vett. Midagi erutavalt tuttavat, ehkki ununenut viirastus Roosile selles varjus, ent kuidas ta ka ei pingutanud nägemist ja mälu, ta ei suutnud siiski teda ära tunda, ja vari kadus kirsipuude vahele ning hajus pimedusse. Alles siis tundis Roosi, kuidas tal põlved värisevad, ja pani ukse haaki.

Värisedes tõmbas ta teki üle pea, peitis end lämmatavasse kuuma pimedusse, ja mida rohkem ta mõtles juhtunu üle, seda suuremasse ummikusse ta sattus. Peast käis läbi mõte „metsavendadest" — hirmsaist põlastusväärseist inimestest, sakslaste käsilastest, kes olid saksa okupatsiooni ajal määrinud oma käed vennaverega ja nüüd karistust kartes üksikuina nagu hundid metsadesse peitu pugenud. Nad röövisid kooperatiive, tungisid üksikuisse taludesse, ja esines juhtumeid, kus tulistasid põõsa tagant varga kombel külaaktiviste. Kuid mis on neil tegemist siin õunaaias, kus oleks olnud mõistetav ainuüksi Kristjani ilmumine? Mis see siis oli, — nagu oleks olnud varas, ja polnud ka?

Hommikul läks Roosi ettevaatlikult mesipuu juurde ja heitis pilgu selle sisse. Ta ei leidnud sealt midagi, kui mitte arvestada põhjas vedelevat leivapuru.

Kuuldes segast juttu öisest külalisest, vaatas Mihkel Koor teraselt Roosi otsa ja süngestus.

„Mis sa jampsid, mis varas? Kas sa tundsid ta ära?"

Saanud kuulda, et Roosi ei tundnud, vandus Koor kurja ja arvas pilkavalt, et Roosi on kindlasti kuulnud külanaiste jutte „metsavendade" kambast ja Robert Kurvestist, kes pidavat olema ilmunud Koordi kanti, ja pidas mõnda juhuslikult ümberhulkuvat vasikat inimeseks.

Roosi võpatas ja jäi üksisilmi Koori otsa vahtima. Kas ei meenutanudki vari talle just nimelt Kurvesti vanemat poega? Ta ütles seda kartlikult Koorile.

„Sa oled loll, vaat mis," ütles Koor mõjukalt. „Kas sa võid vanduda, et see oli tema? Ja kas sa oled kindel, et see üldse keegi oli?"

Roosi sattus segadusse ja vaikis. Talle tuli meelde leivapuru, kuid lõppude lõpuks võisid seda sinna kanda ka linnud või hiired. Kas maksab nii kindlasti oma arvamuse juurde jääda, — viimaks hakkab Mihkel veel öösiti aias valvama... Kuidas siis Kristjan saab veel tulla? Roosi kahetses juba, et oli jutustanud öisest juhtumist.

„Ja ma soovitan sul üldse keelt hammaste taga hoida," jätkas Koor natukese aja pärast. „Mis siis saab, kui sind valda kutsutakse ja küsitakse, keda sa nägid aias? Seal juba vananaiste unenägusid ei usuta, kui aga hakkad segast juttu ajama, kahtlustatakse sind valetamises... Kas said aru?"

Roosi peitis värisema hakanud käed selja taha ja ütles aralt:

„See oli kindlasti vasikas või koer."

„Muidugi..." nõustus Koor. „Ja pole sul tarvis ühtigi magada aidas, kui sulle seal igasuguseid asju viirastub."

Roosi kartis ise ka aita ööbima minna, aga kui öö kätte jõudis, siis hakkas teda vaevama mõte — mis saab siis, kui Kristjan tuleb ja ei leia teda sealt?

Ja Roosi seadis jälle õunaaias asuvas aidas laua valmis. Ta ei maganud üldse sel ööl, kuid ei ilmunud ei öist külalist ega Kristjanit. Kristjaniga oli tal juhus kokku saada mõne päeva pärast hoopis ebatavalises olukorras.

NELJATEISTKÜMNES PEATÜKK

Summutades rohutirtsude tuhandeliste kooride siristamist, ragisesid Koordis lõikusmasinad: oli saabunud kibekiire lõikuse- ja selle järel ka rehepeksuaeg. Päikesetõusust kuni hilisõhtuni langes masinaterade ees valminud vili, helisesid vikatid, seoti kokku viljavihke.

Kuuldes varahommikul teritatavate vikatite helinat, mis kostis kui muistne sõjasarvehüüd, ei suutnud end tagasi hoida ka kõige vanemad eided Koordis: „Rukkilõikusele!" Isegi need, kelle tähelepanu äratas harva ainuüksi kauge kurb kirikukella hääl — „Keda see täna maetakse?" —, sirutasid kontide ragisedes küüruvajunud selga, sidusid kortsuliste pahklike kätega kõvemini kinni valge pearätiku, aina sättisid end muretsevalt juba õhtust saadik. Vili oli ju valmis saanud! Vilja ümber keerles kogu nende olemasolu, nii vanadusest väetite kui noorusest nõtrade eluea iga silmapilk. Armastus ja surm, naisevõtmine ja lapsesünd, tülid ja õnnehetked, — kõik sõltus viljasaagist. Vili oli kallim kui kodukolde rahu, erutas rohkem kui külakiriku kellahelin, sest et vili oli elu. Rukis... Põllul päikese paistel miljoneis peades kahisev viljaterade kuldne mägi — see oligi toosama õnn, mida nii raske oli kätte saada.

Surra võib inimene nii talvel kui suvel, surma võib inimene petta, edasi lükata kuuks ajaks, aastaks ja vahel

ka paljudeks aastateks, aga lõikus saabub vältimatult, teda mööda lasta pole võimalik. Tema vastu ei saa olla ükskõikne, muidu variseb tera maha ning hävineb, viies endaga kaasa õnne ja elu.

Ja kõik voorisid põllule, nii mehed kui naised; teiste hulgas Koordi inimeste jaoks ebatavaliselt kahvatunäolised linnast lõikuseks appisõitnud sugulased; eided läksid väljale oma täiskasvanud lapselaste järel astudes.

Viljalõikuse ja rehepeksu küljes rippusid Koordi talupoegade mõtted ja selle ümber keerlesid nende jutud. Neil päevil otsekui kaugenesid ja tuhmusid kõik teised küla uudised ja sündmused, ehkki neid polnud sugugi vähe.

Üks Koordis viimasel ajal tähelepanu äratanud uudis oli lahkhelide süvenemine Vao, auväärse mehe ja kuue tütre isa perekonnas. Tema ise arvas, ning tema järgi arvasid ka naabrid, et Johannes Vao oli suutnud karmi isaliku võimuga üles kasvatada lapsed, kes kogu oma jõu pühendavad isatalu õitsengule. Nüüd aga selgus kõigile ootamatult, et mingisugused jõud olid purustanud Johannese võimu kodu ja perekonna üle: näis, et lapsed ei armastanud üldse isatalu ja et vana Vao ei ole suutnud sisendada tütardesse armastust talu vastu. Isaga tülli läinud Aino lahkus Kure tallu, siis läks vanematest tütardest ära teine — Valve, kes oli naabervallas leidnud endale raamatukogujuhataja koha. Missuguse vembu mängis aga noorem tütar Linda? Ta otsustas äkki kindlalt minna Tallinna õppima. Ja mitte ükskõik kuhu, vaid mingisugusesse kehakultuuritehnikumi... Ta oli kevadel edukalt esinenud maakondlikul koolinoorsoo olümpiaadil, tas avastati talent. Johannes lubas ta rihmaga läbi peksta, kuid näis, et see ei aidanud. Linda oli jooksnud, nagu

Johannes ääri-veeri mööda teada sai, Kure tallu õe juurde nõu küsima ning kaebama, ja pärast seda jäi veel kindlamini oma otsuse juurde.

Lapsed läksid laiali oma teid mööda, mille nad olid leidnud ilma Johannese abita ja vastu tema tahtmist. Vao tallu jäi Johannes ise koos Liinaga ja üks keskmistest tütardest — Vilma. Ja seegi, vaata, et läheb ära. Kes hakkab siis äestama ja niitma, kartuleid maha panema ja üles võtma, hagu vedama ja kodus töötama? Kas tõesti oli Johannes loonud suure pere selleks, et vanas eas endal tööd teha tüdrukute eest? Mis ütlevad naabrid, kellele ta on alati sõbramehelikult sisendanud mõtet, et korralik töödarmastav talupoeg võib ilma sulase-teenija tööta suurepäraselt toime tulla oma talus ja saavutada kindla jõukuse, vihjates seejuures oma talule.

Too Kure talu ja Paul — need paistsid Johannesele olevat tüli põhjuseks mitte üksnes tema perekonnas, vaid ka kogu Koordis. Ja Johannes kirus Pauli eriti siis, kui ta joobnud oli, mida temaga juhtus viimasel ajal üsna sageli. Verd täisvalgunud silmadega käis ta mööda õue ja tema käredast urisemisest võis aru saada, et ta kutsub kõiki hädasid Runge pea peale.

„Milleks ma olen rühmanud kogu eluaja, nii et küür seljas? Et vanas eas kõik tuulde läheks, ah?" küsis ta Liinalt. „Mina, aus inimene, pole kartnud isegi pattu — varastasin... Ja milleks kõik? Kõik selleks, et majja..."

Nii ta piitsutas ennast, üha ägedamaks muutudes.

Seda ei suutnud naine enam taluda.

„Ogar!" paisutas ta oma kriiskavat häält. „Mida sa oled varastanud? Kuidas sa võid öelda niisugust asja? Ära valeta!"

„Kuidas? Aga palgid riigimetsast?" jätkas Johannes

kibestunult. „Kas ma maksin Anna Kurvestile vankri eest? Ma olen surnu tagant varastanud... Näe, mida te kõik olete sundinud mind tegema!"

Johannes vaatas naist tigeda rõõmuga.

Liina ulgus juba ja vehkis kätega mehe poole.

„Ära valeta, kes sind on sundinud?... See on kõik sinu ahnus... Miks sa ei maksnud Annale?"

Johannes oli sel ajal haaranud kirve ja kisendas, et kui juba maja laguneb, siis temal jääb üle ainult sülitada kõige peale ja ta raiub kas või praegu puruks selle vankri ning loobib laiali kus kurat. Ta läks õue, kus tõusis suur kära. Koer kargles erutatult keti otsas ja haukus rõõmsalt kilades, kaagutades lendasid laiali kanad, lävel nuttis Liina. Johannes astus vankri juurde, kuid millegipärast ei hakanud seda raiuma, vaid ainult tagus mürinal kirvesilmaga vastu tugevat vankripõhja.

Uued inimesed tungisid energiliselt Koordi ellu ja sellest kõneldi siin palju. Võetagu kas või Paul Runge. Kunagi tundsid paljud vallas teda üldse vähe või ei tundnud hoopiski. Nüüd on ta aga külavolinik. Tuleb õue see endine sulane, tervitab, ja käsi kipub tahtmatult kübara järele. Öelda selle lüheldase, vaikse, jändriku mehe kohta, et ta on uusmaasaaja ja Kure talu peremees, — on niisama hea kui peaaegu mitte midagi öelda Runge kohta. Ta on nüüd riigivõimu esindaja. Kui ta pärib teilt, kuidas te lõikusega hakkama saite ja kuidas vili kuivab, siis ei ole see lihtsalt naabrite omavaheline lobisemine. Talle tuleb vastata täpselt, peensusteni ja asjalikult, sest Rungel on tarvis teada, kuidas reguleerida peksumasina marsruuti. Runge seljataga seisab külanõukogu, vald, maakond, vabariik ja lõpuks kogu riik... Vaat, missugune mees on Runge...

Ja ta näikse olevat kasulik inimene, see Runge. Koos Kaarel Maasaluga olid nad osanud traktori pealt minema ajada tolle Kännu poolt sokutatud poisikese, kes ei äratanud kelleski usaldust ei oma oskuse ega ka oma kohusetruudusega. Nüüd töötab teine — asjatundlik inimene. Runge on hakanud rääkima valguse toomisest Koordisse, kuidas organiseerida ja läbi viia... Rungest võib saada kasulik inimene. Vaost aga, õigust öelda, on vallal vähe kasu, ainult kuju on tal aukartustäratav. Ta on kohmakas ja kõige selle juures auahne.

Runge räägib vähe, järelemõtlikult, süvenenult ning lühidalt, nagu tahuks ja treiks ta oma sõnu puust välja — pane paraja tapi sisse ja iga sõna istub täpselt, kindlalt ja toekalt oma kohal. Ega asjata kõneldud, et ta on tuntud külapuusepa Johannes Uustalu õpilane. Niisugune inimene on meil Koordis väga tarvilik...

Koordis liikus ka häirivaid uudiseid: rühm bandiite, „metsavendi" oli ilmunud siia kanti. Talupojad kurtsid, et lambaid ja vasikaid läheb kaotsi. Kõneldi, nagu oleksid mõned valla aktivistid saanud salaja kohaletoodud kirju pealuu ja ristipandud kontide kujutisega, räägiti, et parteiorganisaator Muuli pihta oli metsateel tulistatud mitu lasku, õnneks mööda. Kõike seda seoti Robert Kurvesti, endise saksa sõjaväe veltveebli nimega. Teda olevat nagu nähtud metsavahelistel teedel, automaat küljel. See kuulujutt häiris ja segas viljalõikuse sujuvat ning rahulikku käiku.

...Kibekiireid päevi elati ka Kure talus. Paul ja Aino vedasid terve päeva viljavihke põllult ja ladusid õuele. Suur kuhi sai! Juba ta oligi valmis, tihedalt üles laotud ja igast küljest silutud, kuid Paul ja Aino ei suutnud ikka veel eemalduda kuhjast. Siin selles viljakuhilas

peitus Pauli raugematu jonnakus, Koordis elatud poole aasta jooksul ületatud meelehärmid ning raskused ja nende mõlema ränkraske, väsimatu töö ja — Kure talu tulevik.

„Tsentnerit kaksteist tuleb hektaarilt, mis sa arvad?" küsis Paul Ainolt pärast seda, kui oli kaua ja mõtlikult vaadelnud kuhilat.

„Kindlasti saab..." ütles Aino ehkki huupi, ent veendunult.

„Tera on raske..." lausus Paul natukese aja pärast. „Võib-olla tuleb ka neliteist, mis sa arvad?"

„Väga võimalik..." nõustus Aino veelgi meelsamini. „Jah, kindlasti... tera on ju raske..."

Nad kõnelesid terast, kuid mõtlesid uue lauda peale, uue maja vundamendi peale, uuest hubasest elust selles. Iga tsentner uudsevilja lähendas neid sellele elule...

Murelikult vaatasid nad, algul Paul, siis Aino, taevast. Purpurpunane päike — praegu võis teda vaadata palja silmaga — oli loojumas. Allääres kauge künka harjaga ja ülaäärest kitsa, pika, suitsuna sinava pilveribaga varjatud tulipunane päike sarnanes sel hetkel alasil lapikuks löödud hõõguva rauatükiga. Tõusis tuul.

„Kui ainult vihmale ei kisuks," ütles Paul murelikult.

„Ei kisu," rahustas Aino, ehkki ka temale ei meeldinud päikeseloojak. Kuid ta tahtis uskuda, et tuul ei aja pilvi üles, ja kui ajab, siis lähevad nad mööda. Vili on ju õuel!

Kui nad õlilambi valgel lõpetasid õhtusööki, oli õues juba täitsa pime. Tuul tugevnes ja rebis katust kord siit, kord sealt.

Nad kavatsesid juba voodisse heita, kui kostsid sammud ja keegi lükkas riivipandud ust ning koputas seejärel.

Aino haaras järsult Paulil käest kinni, kui viimane aeglaselt püsti tõusis, valmistudes ukse juurde minema.

„Ära ava . . ." sosistas Aino peaaegu hääletult.

„Kes seal on?" küsis Paul valjusti ja lisas vaikselt Ainole: „Mine tuppa . . . Looda minu peale . . ."

„Tee lahti . . . Vallast . . ." vastas summutatult tundmatu mehehääl.

„Ütle nimi . . . Kes on?" Paul võttis seinalt püssi.

„Vallast, tee lahti . . ."

Koputus kordus nõudlikult.

Paul surus end vaikselt vastu ust, püüdes kuulatades aimata, kes võiks olla too võõras inimene, kellest teda eraldas ainult riivitatud uks.

Põrutus uksele — nüüd taoti juba rusikaga — kostis otse tema näo kohal kõrvulukustavalt ja lihast ning luust läbilõikavalt, ja näis, nagu oleksid vappunud majaäbariku vanad seinad, kogu Kure talu . . .

Põrutamine lakkas. Paul kuulis omavahel nõu pidavate inimeste katkendlikku summutatud kõnelust, midagi kõlksatas ja sammud liikusid seinaäärt mööda edasi . . .

Paul kargas ühe pika hüppega eeskojast kööki ja kustutas lambi. Ta tegi seda õigel ajal: õues kärgatanud laskudega samaaegselt kostis purustatud aknaklaaside klirin, tuul tungis kööki . . .

Paul viskus põrandale seina äärde. „Kõrgele sihtisid . . . terveks jäin . . ." välgatas rõõmus mõte läbi ta pea.

„Pikali!" käskis ta ähvardava sosinaga Ainot.

Teine automaadivalang läbistas kambri akna. Seejärel jäi vaikseks. Paul asetas ettevaatlikult püssiraua purunenud klaasi kildudega kaetud aknalauale ja püüdes sihtida õuele laotud palkide poole, kus näis olevat liikumist, vajutas päästikutele. Suurekaliibriline haavlipüss

raksatas kumedalt kaks korda, tulejuga välja paisates. Paul viskus uuesti põrandale ja roomas kõrvale. Jälle käis valang aknasse...

„Kas sind ei riivanud, Aino?" küsis Paul kähiseval häälel pimedusse.

„Ei," kostis kambrist.

Heites pilgu sinna, nägi ta Ainot küürutamas teise akna juures. Aino käes, nagu talle näis, läikis tuhmilt kirves. Ehkki olukord oli räbal, leidus tas jõudu heakskiitvalt naeratada.

Möödusid piinavad teadmatuse ja ootuse minutid, — mis teevad bandiidid edasi? Ta piilus ettevaatlikult aknast välja rahutusse pimedusse, kuid ei näinud midagi. Nad olid siin, selles ta ei kahelnud. Kuid mida nad kavatsevad? Kui neil ainult käsigranaate poleks, et akendest sisse loopida...

Laadinud püssi, lamas ta külili, laskmata silmast akent, ja mõtles pingutatult, kuidas sellest seisukorrast välja pääseda. Kui prooviks hüpata välja kambri tagumisest aknast, kaduda pimedusse, tuua abi... Kuid see on võimatu, — Aino jääb siia... Võib-olla kuuldakse külas pauke — tullakse appi? Kännu-majani on pool kilomeetrit, kuid kas tema julgeb tulla, kui pauke kuuleb? Kindlasti mitte. Teiste taludeni on rohkem... Ei, nad on üksi mis üksi... Paha lugu.

Paul ohkas ja tõstis pea. Talle näis, et akna taga läks valgemaks, punakad valguselaigud langesid põrandale. Nii oligi, — tundus suitsuhõngu...

„Vili!" läbistas teda valuline mõte. „Süütavad auna... Ja veel see neetud tuul!"

Õues oli märgata tulelõõmast hüplevaid varje, mustas öös kerkis selgesti esile rukkivihkude virn, mida valgus-

tas punane vabisev valgus. Tihedalt kinnivajunud rukkivihud võtsid visalt tuld, kuid tuul õhutas leeki. Suits ja sädemed kandusid kõrvalseisvale laudale. Mõnes kohas hakkas juba hõõguma lauda kulukuiv katus.

Lamada siin, tohtimata mitte üksnes välja minna, vaid isegi pead tõsta akna kohale! Paul kiristas hambaid.

„Meie loomad . . " ütles Aino ahastades.

Paul tulistas hea õnne peale õhe. Vastuseks kärgatavad lasud ei lasknud end kaua oodata. Ootavad, et ta välja kargaks . . . Pagan võtaks, kas tõesti ei ärata tulelõõm küla tähelepanu? Võib küll olla, talud on metsa taga . . .

Laudast kuuldus lehma veniv kaeblik ammumine.

Aino tormas Pauli pea kohalt mööda, põrkas vastu ust, ja kaotanud pea, hakkas saamatute kätega riivi kobama . . . Paul sirutas käe välja, haaras tal jalast kinni ja tõmbas ta järsu ropsakuga põrandale.

„Hulluks läksid! . . ." röögatas ta raevuselt.

Aino ulgus ja kraapis ust.

VIIETEISTKÜMNES PEATÜKK

Semidor põrutas ägedalt Jaagu talu uksele.

Kaarel Maasalu avas unisena ja pahurana ukse.

„Põleb . . .“ kähistas Semidor lõõtsutades, haaras Kaarlil käisest ja tõmbas ta tuppa. „Vaata aknast . . . Runge põleb!“

„Kus põleb, mis seal põleda on? . . .“ katkestas teda Maasalu pahaselt, vaevaga silmi lahti hoides. Ta oli just heitnud pikali ja suikunud raskesse unne, selg oli päevasest tööst kange ja valutas. Ta lükkas kardina akna eest.

„See jääb Paulist hoopis kõrvale,“ torises ta, silmitsedes punakat kuma, mis paistis kauge metsa kohal. „Millest Paul võis põlema minna? . . . Ma ütlen sulle kohe, mis põleb . . . Põleb heinaküün Tatriku metsasoos, võibolla ka mets . . . Kuiv ja tuul . . .“

Neile lähenes paljaste jalgadega ja sassis peaga Taaksalu ning surus end samuti vastu aknaklaasi.

„Küün vist jah . . . Tatriku või Lauri oma . . .“ toetas ta. „Näh, kuidas lõõmab . . . See on tubli kilomeeter Kure talust edasi!“

Majas ärkasid kõik. Alviine süütas lampi, suutmata erutuse tõttu klaasi lambipeasse pista. Kristjani ema hakkas ohkides toas edasi-tagasi sagima.

Semidor vaatas Kaarlile ja Kristjanile otsa, tammus abitult paigal, rahunes kuidagi ja jahtus.

„Näib vist, et mets ... Tegid tule maha ja unustasid ..." pomises Semidor. „Sammal on kuiv nagu püssirohi ... Aga võib ka küün olla ... Ja vist ongi nii ..."

Ta oli juba valmis nagu alati asuma mõjukamate poolele, nõustuma võõra arvamusega, välja naerma oma hirmu, kuid ... veripunane kuma akna taga paisus ähvardavalt ja otsekui ergutas teda ega lasknud tal rahuneda. Semidor liibus uuesti vastu akent, vaatas hetke välja, ja kui ta akna juurest ümber pöördus, rabas kõiki tema moonutatud nägu.

„Runge põleb!" hüüdis ta meeleheitel. „Põleb ... Ma räägin teile, et põleb ..."

Haaranud kahe käega peast kinni, hakkas ta äkki kummaliselt, koera kombel heledalt vinguma, vehkles meeleheitlikult kätega ja tormas ängistavas piinas tuba mööda edasi-tagasi. Väike, sassis juustega Semidor ei olnud sel hetkel sugugi naljakas. Mingid suured tunded olid haaranud teda, vallutanud ta täiesti, jätmata ruumi endisele kartlikkusele, usaldamatusele iseenda, oma mõtete ja tunnete vastu. Ta oli otsekui jälle surmasuus, nagu seal Saaremaal kitsa kaevu põhjas, kui süütenöör oli lõpule põlemas jalgade all ... Nagu oleks põlenud tema enda hurtsik seal saarel, õelad sädemed lendlemas ümberringi ... Õõnsate mustade silmadega vaatas öö näkku sellele, kes oli jäetud ihuüksi oma hädaga ...

„Kure talu põleb ... Paul! ..." karjus ta üle kogu maja, trampides oma katkiste kottadega, mis olid kiiruga tõmmatud paljaste jalgade otsa. „Kas kuulete, ma ütlen teile ... Sõidame!"

Kõik see oli nii ootamatu, et Maasalu silmist kadus viimne uneraas, ja jätnud suitsupanemise pooleli, toppis ta tubakakoti, mida oli kavatsenud just avada, tasku

tagasi. Taaksalu vahtis juhmilt, suu ammuli, silmi pilgutamata, märatsevat Semidori.

Kaarel lükkas mõlemad aknapooled lahti ja sirutas end aknast välja.

Talle lõi teravalt vastu kuiv, jahedavõitu tuul. Ja kõik toasolijad kuulsid metsa poolt kaht tuule ja kauge vahemaa tõttu tumedalt kostvat püssipauku ning kohe selle järel automaadivalangut. Nagu oleks herneid pannile puistatud...

Maasalu tõmbus sünge näoga aknast eemale.

„Semidor, rakenda hobune ette, kähku..." käskis ta vasturääkimist mittesalliva tooniga. „Kristjan, pane riidesse... Et kolme minutiga oleks kõik valmis... Alviine, — kaks ämbrit vankrisse... kirves, pootshaak..."

Ise ta tõmbas juba jalga raskeid saapaid.

Semidor tormas õue. Kriuksatasid talli- ja kuuriuksed. Kristjan tammus karusammudega köögis ringi, ajades kiiruga ämbri ümber.

Ja juba olidki nad kõik kobaras vankril ja kihutasid pimeduses mööda külavaheteed vastu tuult, mis rebis mütse ja pintsakuhõlmu.

Vaikiv Maasalu piitsutas niigi tuhatnelja kihutavat hobust. Tema taga, selg selja vastu Taaksaluga, rappus Semidor, hoides kramplikult kinni vankriäärest, ja vaatas kaela pöörates, nii et valus hakkas, tulekahju poole.

Nüüd, kus tamme tugevusega istus pukis Maasalu, kes sarnanes pingul vedruga, ei kartnud Semidor enam mitte midagi. Maasalu kätes õnnestub kõik: ta võib ühe tabava löögiga lüüa naela kuni peani puusse, kasepaku lõhestada ühe hoobiga — ta teab, kuidas lüüa —, tema luisatud vikat niidab kas või pajuvõsa maha ja tema ehitatud maja on igavene. Maasalul on olemas kõik, mida temal,

Semidoril, ei ole, — oskus ja hea õnn... Kaarel juba oskab aidata! Semidor oli praegu valmis otse jumaldama Maasalu.

Kaarel pööras valgustatud aknaga valla täitevkomitee poole. Vankrirattad veeresid mööda killustikku ja peatusid järsult. Heitnud ohjad vankrile, tormas Maasalu robinal mööda trepiastmeid üles.

Läbi suletud ukse küsis ta parteiorganisaator Muulit.

„Partorg on linnas seminaril," teatas valvekorral olev unine invaliid, hoides ust pilukil ja silmitsedes umbusklikult trepil tammuvaid mehi.

„Siis lase telefoni juurde!" Ja Maasalu astus kühmutõmbunud invaliidist otsustavalt mööda, kollasesse lambivalguse sõõri, kantseleile iseloomulikkudesse lõhnadesse, otse kirjutuslaua juurde.

Invaliid istus laiale pingile, mis oli kauaaegsest tarvitamisest läikiv-siledaks nühitud, ja jäi norutama. Laiskust ja unisust levis tema suure, ilmsesti mitte oma pintsaku voltidest. Ta tõmbas lähemale tundmatut tüüpi püssi, mis oli puhastamata, roostest karune nagu tema enda ammu ajamata habe. Ta pilutas imestunult silmi: Mis see küll olgu, keset ööd tungivad sisse? Kas tuli on lahti? Ta küsis Semidorilt suitsu. Semidor tundis temas ära kohaliku talumehe, vana Villu, kes oli meister igasuguste puunikerduste alal, ja ulatas talle tubakat.

Maasalu keerutas meeletult telefonivänta.

Kuskil kaugel sumises midagi, kostis viiulimängu ja vastas ükskõikne kauge naisehääl.

Kaarel Maasalu ei suutnud algul suudki avada, lõualuud olid nagu kivinenud, ja ta vaikis. Keda, noh, keda küsida sel pimedal ööl, lambi sumedas valguses, milles paistis Villu unine nägu, kui inimene on hädas — Paul

Runge, seltsimees, sõber, kellega koos olid saaginud puid Vodja metsas, koos söönud kuiva rukkileiba, lõiganud pekki õhukesteks viiludeks? Keda kutsuda?

Naisehääl küsis ärritatult uuesti. Siis Kaarel leidis.

„Partei!" möirgas ta. „Andke mulle partei!"

Telefonist küsis jälle uuesti.

„Nojah, partei maakonnakomitee..." karjus Maasalu, rõõmustudes selle üle, et oli leidnud õige sõna. „Maakonnakomitee... Võib ka korrapidaja olla..."

Kartes isegi hingata, puurisid Taaksalu ja Semidor pilkudega tema kukalt.

Kaarel aga, nagu telefonitoru külge kasvanud, vehkis rusikaga, karjus telefonitorru kallaletungist, tulekahjust ja püssilaskudest Kure talus... Siis kordas ta seda veel kord kellelegi teisele juurdetulnule...

„Sõidavad autoga välja... Poole tunni pärast on siin," ütles ta võidutsevalt sõprade poole pöördudes. „Noh, kiiresti!"

Uksel peatus Maasalu nagu midagi meelde tuletades, heitis pilgu invaliidile, tuli tagasi ja kahmas sõnagi lausumata ning asjalikult püssi.

Villu ajas silmad pungi, klammerdus relva külge ja urises midagi, kuid Taaksalu tõukas ta küünarnukiga kergelt tagasi oma pingile ja lausus mõjusalt:

„Istu... Siin on riiklik asi... Kas padruneid on?"

Ripneva pintsaku voodri vahelt väljatolknevast taskust tõi Villu esile padrunid.

Ja jälle kihutasid nad tuhatnelja pimedusse, sinna, tulekuma poole... Pea vastu, Paul Runge, pea vastu, vana sõber!

Vaevalt oli tublil Hildal kunagi varem tulnud niiviisi kihutada nagu sellel ööl, — märal, mis kuulus pooleldi

Maasalule, pooleldi Semidorile. Kuidas need kaks peremeest hoidsid teda, ja mõnikord juhtus, et nad tegid teineteisele etteheiteid hobusega hoolimatult ümberkäimise pärast. Ta oli kosunud nende juures... Nüüd aga kaasnes ühe halastamatu nõõtamisega teise sisisev tige hääl:

„Anna aga valu nõiamoorile!..."

Sädemed lendasid Hilda kapjade alla sattunud kividest. See oli meeletu öö...

Semidor jutustas hiljem palju kordi seda lugu uuesti. Hoogu sattudes näitas ta, kuidas nemad, sidunud Hilda põõsastesse kinni, hakkasid roomama põleva talu poole. Selle ümber oli kilomeetri ulatuses valge, kogu talu oli näha nagu pihu peal, isegi kuldnokapuur kase küljes... Põleb viljaaun, põleb laut, tulekeeled limpsivad juba maja nurka... Nad roomasid mööda kraavi ja põõsaid lähedale ja näevad: palkide taha varjab end kaks meest, relvad käes. Maasalu sihtis ja laskis. Need kaks sattusid ähmi täis, vahivad ümberringi, midagi ei mõista. Maasalu tulistas veel kord. Taaksalu aga pani sõrmed suhu ja vilistas läbilõikavalt... Need pistsid üle põllu jooksma, — selgus, et neid oli kolm, — jooksevad kummargil, üks aga jääb tunduvalt maha, lonkab, näha, et on haavatud... Paul kargas koos naisega õue... Aino, mõelge ometi, tormas põlevasse lauta loomi päästma, oli täitsa arust ära... Paul talle järele. Aga kus sa enam! Kes siis põlevast laudast loomi välja saab? Mingi hinna eest ei tule välja. Ainult Antu, vana ruun, tont võtaks, tuli Pauli järel välja! Selleks ajaks jõudsid militsionäärid kohale. Küsivad, kuhu nad jooksid. Maasalu läks koos nendega haarangule. Ja siis hakkas Koordist veel inimesi tulema. Hakkasid päästma, mis päästa andis...

Inimesed asusid ahelikku kaevust kuni tulekahjukohani. Esimeseks kaevu juurde asus Aino, tõugates kellegi küünarnukiga eemale. See oli tema, Kure talu perenaise koht. Ta oli valmis kaitsma talu kuni viimse rukkivihuni, kuni viimse majanurgani.

Tatrik võttis kärmelt tema käest ämbri vastu. Nägu oli tal tähtis, nagu tahaks ta just praegu öelda: „Vaat, kui meie Mariga paari läksime..."

Ahelikku liitus ka mornivõitu, inimestepelglik, eraklikult elav Meisterson. Miks siis mitte aidata ausat inimest, põllumeest tema hädas. „Satud kord ise hätta ja siis ei aita sind keegi," oli ta selgitanud kodus naisele, kes ei tahtnud teda lasta tulekahjule.

Ka Ants Lauri ja väike, alati kuidagi tähelepandamatu Priidu Murumets, kes elas Ussisoo ääres, olid siin. Võtaks kurat neid neetud bandiite! Inimene hakkas alles end oma töö najal püsti ajama, kõneles kõigi jaoks kasulikkudest üritustest, kavatses suuri asju — valgust Koordisse tuua — nüüd aga otsekui niideti jalust maha... Kurat võtaks neid! Anna kiiremini, liiguta, liiguta! Priidu, ära kohmitse, päästame, mis päästa annab!

Roosi Rist asus paari Kristjaniga, — kuidas see juhtus, seda ei taibanud nad isegi. Roosi töötas ennastunustavalt, ulatades Kristjanile ämbreid, ääretasa täis loksuvat, päästvat vett. Päästa inimesi, kes olid otsustanud kahekesi ehitada endale sooja pesakest, külvata vilja, luua ühist elu, perekonda, — päästa, kaitsta neid — oo, kui hästi mõistis seda Roosi!

Viimasena seisis Kristjan. Võttes Roosilt ämbreid veega ning paisates võimsate liigutustega seda sisisevaile tukkidele, lämmatas ta tuld ja kibeda suitsu sambaid. Oma vaikimisega ja korrapäraste liigutustega näis ta väljen-

davat nõustumist Roosi mõtetega. Jah, tuleb päästa inimene, ja päästamegi, kui oleme üksmeelselt asja kallal, ujutame tule veega üle, lämmatame tulekahju, ehitame maja uuesti üles, püstitame seinad...

Kogu seda elavat ahelikku toitis Semidor... Ta keerutas väsimatult kaevuvõlli vänta, nõretades üleni kuumast higist ja külmast veest. Ta oli sassis peaga, ilma mütsita. Aina väntas ja väntas... ja pomises midagi võidukalt, pöördudes üheaegselt nagu iseenda ja ka Pauli poole, kes oli kadunud askelduste keerisesse.

„Näed... kui hea, et kaevu ära puhastasime..."

Kure talu kohale laskus õrn ning hõre koidueelne valgus, hetk, mil on juba nii valge, et võib seletada ümbrust kuni silmapiirini; päike ise ei näita veel ennast, kuid on tunda tema lähedust, vältimatut, oodatut, imekaunist. Ainult pisut veel, ja kõige kõrgemate kuuskede ladvad löövad särama tema valguses...

Päikese tõusuga muutus kõik jälle tavaliseks. Kaugel metsas vaikisid tagaajajate hääled ja lasud. Sügisene mets muutus eredaks, valguskiirtest läbistatuks ja rõõmsailmeliseks oma kollakasrohelises ilus. Tulekahjukoht, mis öösel näis kohutavana, osutus nüüd ainult väikeseks mustakspõlenud lapikeseks sügavsinise taeva mõõtmatu avaruse all. Ja polnudki nii hirmus põlenud lauda välimus, mis näis oma mustavate sarikatega kuidagi turritõmbununa. Poolpõlenud viljaaun, millest tõusis auru, meenutas veel elavalt ööd. Kuid ka selle juures õiendas keegi hoolitsevalt rehaga, kõrvaldades musta tuhka, ja juba kuuldus lohutavaid hääli, et pool vilja on ikkagi säilinud. Tuleb ainult ära kuivatada, siis võib masinasse lasta...

Paul istus palgile. Öö jooksul oli ta kõhnunud, põsed

kirvendasid kriimustustest, kuid ta ei märganud seda, nagu ei märganud ka oma sütest määrdunud musti ning kõrvetatud käsi. Silmad olid auku langenud ja hõõgusid unetusest, erutusest ja väsimusest. Pea käis ringi ja otsekui kerge uduvine hõljus silmade ees. Hajameelselt, püüdes end kokku võtta, vaatas ta ümberringi.

Kui palju rahvast! Millal nad küll olid tulnud siia? Inimesed Koordist: Tatrik ja Lauri, ning isegi väike Priidu Murumets, sooveere elanik, keda ta tundis üsna vähe, ja Taaksalu ning Semidor, — kõik rohkem tema piirkonnast. Ainult Koori ega Kändu polnud... Kuid teised olid tulnud appi... Kes teab kui paljukest head ta oli teinud neile, kuid näe, tulid...

Siin on Maasalu, suurepärane sõber Maasalu. Mis ta räägib? Kinni püüdsid. Kaks saadi kätte. Kes? Robert Kurvest... Ah jaa, Maasalu käis ju bandiite püüdmas ja on nüüd tagasi jõudnud, — teda ümbritsetakse tihedalt.

„Kogu metsa kammisime läbi..." jutustab Maasalu. „Tulistasid vastu, tõprad... Kurvest on jalast haavatud."

Soo-oh... aga kes seal siis astub rahuliku kindlusega, hallide vurrude ja laiade längus õlgadega ning härjakaelaga, must pleekinud viltkübar otsmikule lükatud? Kas tõesti Johannes Vao ise?

Ehkki viimasena, kuid Johannes tuli.

Ta vaatas põhjalikult ümberringi, seisatas poolpõlenud viljaauna ees ja võttis äkki nagu ebausust juhituna kübara peast. Ehkki ta ei sallinud Paul Runget, kuid — vilja põletada? Põlenud vilja ees võttis ta mütsi maha. Kolm Vaode sugupõlve ajas temas end püsti, isaisa Taavet ise muutus tulivihaseks, tõstis pead — seesama Taavet, kes oli end paruni käest vabaks ostnud ja esimesena tulnud Vao tallu, kus tollal oli mets, soo ja kivid.

Ja surigi katkestades end kivide kallal, mida ta välja koukis, puhastades põllumaad vilja alla. Vao perekonna iga järgneva põlve elu oligi kulunud ainult selleks, et puhastada, üles künda, harida ja lisada Taaveti poolt alustatule mõned hektaarid uut põllumaad vilja alla... Vili oli kallis nagu elu, ja kes tõstis käe vilja vastu — see oli mõrvar. Ja Johannes Vao oli valmis teda ära needma.

Paul nägi ja ta ei saanudki nägemata jätta ilmset kaastundmust temale pööratud pilkudes. Paulile jagati mingeid nõuandeid, keegi pakkus vankrit laenuks. Ah jaa, vanker ja regi olid ju ka sisse põlenud...

Kuid kummaline oli see, et kaotuse raskus nagu ei rõhunudki enam sellise tapva koormana. Kas mitte sellepärast, et siin olid Semidor, Kaarel ja Kristjan, ja Roosi oli seal, ja nendega koos teised inimesed Koordist...

KUUETEISTKÜMNES PEATÜKK

Mihkel Koor sõitis külavaheteelt välja laiale maanteele. Mihkli kissitõmbunud silmade pilk pöördus süngena ja uurivalt tema luitunud, ent kandmiseks veel üsna sündsa kübara ääre alt ammu juba koristatud, sügisese roostega kattunud põldudele.

Sügis, jah — sügis... Sügist tundus kõiges: siin-seal öökülmadest näpistatud kartulipealsete teravas lõhnas ja teeäärseis põõsais tolknevaile ämblikuvõrkudele laskunud külma kaste sätenduses. Enam ei lipenda ämblikuvõrkudes lendlevaid võililleseemneid ega rabele meeleheitlikult pirisevaid juulikärbseid. Kuid ämblikud koovad ikka veel õõtsuvaid võrke, tõmmates niidikesi ristikuädala külge ja riputades neid juhuslikult vikati ees puutumata jäänud rohukõrte otsa, ehkki kärbseid ei ole ju enam...

Suur tee, õigemini selle lõik Koordist kuni linnani, oli Kooridel vanaisa aegadest saadik sadu-sadu kordi läbi sõidetud. Nad olid harjunud sellega, nagu oma isikliku jalgrajaga, mis viis majakünnisest aidani üle Karu talu õue. Ja üldse ei armastanud Koorid pikki, kaugeid teid. „Kaugel teel raputad rahapunga tühjaks," oli rääkinud vanaisa Otto, „aga oma kodurajal korjad nõelagi üles..." Ning korjasidki. Seesama Otto armastas vanas

eas purjus päi kiidelda, et ta on oma talu jahutolmu peale ehitanud. Nii see oligi.

Vähe oli neid, kes poleks tundnud sellel teel juba eemalt Koorisid nende puhastverd hobuste järgi, sõitmise kombe järgi — keset teed, uhkelt, väledas traavis. Vanaisa oli asjatundja hobuste alal, kasvatas neid müügiks ja paristas pisitasa. Vanal vene keisririigi ajal korraldati nende vaikses maakonnalinnakeses kuulsaid hobuselaatu. Neil laatadel osteti kõrgeturjalisi ratsahobuseid ratsakaardiväe-polkude jaoks. Otto võttis laatadele endaga kaasa pojapoja — õppima... Kuid selleks ajaks, kui Karu talu läks pojapoja kätte, muutusid toredad, tulised, kõrgeturjalised täkud väheminevaks kaubaks. Hoopis teine asi oli peekon! Peekon läks Inglismaale, Saksamaale ja peaaegu et isegi Uus-Meremaale... Nuumsea pekk, õrn-roosa, lihaga parasjagu läbi kasvanud... Karu talus kasvatasid teenijad tervet karja inglise tõugu sigu, elusat ringijooksvat peekonit, tohutu suurt lasu õrna roosat liha...

Peekoni teekonnal asusid vahetalitajad — osaühisus „Lihaeksport". Neist paigust mitte kaugel oli üks „Lihaekspordi" tegelane löönud üles maja ja selle ümber aia. Väravapostide otsas kivikuulid, — mitte maja, vaid villa. Talupojad sülitasid vihaselt sellest mööda sõites, ja otsekui vanaisa Otto sõnu jahutolmu kohta meenutades kõnelesid kibedusega:

„Vaata, missugune villa on ehitatud meie seasabade otsa..."

Mis seal's ikka, nii mõndagi langes ka Kooridele osaks...

Kõrb mära laskis hoogsalt kiiret traavi. Kooridel ei olnud kunagi halbu hobuseid, see oli kombeks saanud

juba vanaisast saadik. Pealegi polnud koorem, kaks kotti rukkeid, märale raske.

... Möödus kiviaed, mida palistasid lehtedest paljaks jäänud tapuvarred. Püha Anna kirik — külma sinise sügistaeva poole kartlikult sirutuva piksekaitsega tornitipus. Selle kivine sisemus hoiab kõvasti suletud uste taga mälestusi Kooride pulmadest, nagu hoitakse koidest läbinäritud pulmakuube süllapikkuse aidakirstu sügavuses. Siia külmadele kivipõranda plaatidele olid Koorid astunud oma suurte karupöidadega kindlalt ning peremehelikult, nagu omaenda kodu künnisele, juhtides laulatuskleidi ülle tõmmanud pruute. Kui oli saabunud ärasõidu pidulik hetk, sööstsid paigast kolmkümmend, nelikümmend või isegi viiskümmend külalistega täidetud vankrit ja kihutasid mürinal minema, üksteisest mööda ajades. Kõige ees, eraldudes pulmavoorist — et mitte segada teisi — puhastverd täkud troska ees, kihutas Koor noorikuga, kel hiiglasuur lillekimp kramplikult pihku pigistatud...

Kiriku taga on surnuaed. Seal on plats, mille ostis vanaisa Otto, ja näikse, et mitte elust lahkumiseks, vaid selleks, et igavesti viibida elu keskel, lühikesel teel Karu talust maakonnalinna. Sedasama soovi — mitte kaduda ümberringi olevate tundmatute madalaks vajunud kalmuküngaste sekka — õhkub ka matmispaika piiravast raudvõrega kiviaiast. Kooride veski jahvatuskivide tugevusest kõneleb rohmakas kivirist vanaisa haual ja raudrist isa kalmul.

Linna sissesõidu eel algas munakivitee, hobune aeglustas sammu.

Rataste all kõmahtas kitsaröõpalise raudtee ülesõidukoha puukate. Ja oligi linnaeelne agul. Kogu linn sarnanes aguliga: ühekordsed puumajad, õuna- ja kirsipuud

aedades. Kivihooned on surutud kokku raudteejaama lähedusse. Seal on kiviaitade juures üle tee tõmmatud punane plakat: „Anname rohkem vilja riigile!" Plakati all seisis pikk kottidega koormatud veokite rodu. Tänavakividel klõbisesid tammuvate ja heinu ning kaeru närivate hobuste kabjad, lõhnas niiske maa, hobusesõnniku ja millegi väga sügisese järele. Rätikuisse mähitud naised sõid kannatlikult koormail istudes kodunt kaasavõetud toidupoolist, loopides munakoori siiasamasse hobuste kapjade alla. Mehed, kogunenud kokku salkadena, suitsetasid piipu või omakeeratud plotskit. Mihkel sõitis ümber voori, alatasa kätt kübara juurde tõstes, — palju tuttavaid oli vallast, — ja istus rangel ilmel, vaadates üle villaste rätikute, matsutavate suude ja uudishimulikkude silmade. Meeste pikkades pilkudes ja naiste viltustes ümbervaatamistes arvas Mihkel nägevat uurivat tähelepanu ja arusaamatut pilget. Ümber pöördudes märkas ta, kuidas Tilde-tädi, ühelehmapidaja, surus end Tatriku naise kõrva vastu ja hakkas elavalt kõnelema — temast muidugi, — mõlemad vangutasid pead, kokkupigistatud huultel hukkamõistev ilme.

Mihkel kergitas õlgu. Selge — tema kahest rukkikotist on jutt, ta tundis seda isegi seljaga. Teadagi, neil, ühelehmapidajail, kellele kogu riiginormiks on määratud üks-kaks kotti — nad tõid selle ära —, oli tahtmine näha, et ka tema, Koor, oleks toonud täielikult ära oma osa kolme hobusega. Kadedus, eks see neid näri!

Tuline viha täitis Mihkli südame. Oodake, Tilde-tädi: kolm koormat pole kolm kotti... Ärge piiluge võõra õue.

Seejärel ta puudutas kaabut pisut heatahtlikumalt: naabrimees Juhan Känd, punase läikiva näoga — ta oli

juba mahti saanud kuskil viina võtta — viipas talle kotte täislaotud koorma otsast ja röökis häbenemata:

„Mihkel, sa oleksid nagu tee peal kõik ära kaotanud!"

Mihklil kadus näolt sinna tekkima hakanud naeratus, ta noogutas kuivalt ning sõitis edasi, saba lõppu, kuhu jäi tagasihoidlikult seisma kellegi presendiga kaetud nelinurkse selja taha. Ta sirutas mõnuga ärasurnud jalgu, riputas hobusele märsi pähe ja läks ringi lonkima, — oodata tuli oma kolm tundi...

Ta tahtis sisse pääseda kollasesse putkasse, õllebaari, kuid see oli veel kinni. Ja ta hakkas aeglaselt lonkima kahekordse akendeta hoone poole, mis sarnanes hiiglasliku halli betoonkastiga, kus midagi ähkis ja mütsus ning valge peenike tolm kattis maad. See oli veski. Siin oli vankrite järjekord väiksem: jahvatatakse ainult tõendi ettenäitamisel neile, kellel on viljanormid täidetud. Selle eest oli siin teine järjekord, õieti mitte järjekord, vaid sagiv salkkond, inimest paarkümmend, vankrite vahel edasi-tagasi sagimas. Suuremalt jaolt kottidega eided ja rihmaga keskelt kokkutõmmatud vammustes poisikesed, ning kõik: „Jahu müüd, papi?... Palju tahad?"

Leiva, vilja, esimest ja teist sorti jahu, üsna mustagi jahu eest maksti säärast kõrget hinda, et isegi müüjad kaotasid pea ega teadnud enam, mida küsida...

Keegi vanamees luges ja luges rahapakki, ja jättes lõpuni lugemata, lõi käega ning pistis tasku.

„Näe, mis tähendab leib!" mõtles Koor, uurivalt silmi kissitades ja jahutolmust lõhnavat õhku ahnelt sõõrmeisse tõmmates.

Vaata, kuidas nad avaldusid elus — need lühikesed read ajalehtedes ikalduse kohta Nõukogude Liidu viljarikkais oblastites. Tõsi küll, ajalehed kirjutasid ka veel

sellest, et raskused vilja osas ületatakse kõige lühema aja jooksul, kuid see juba ei huvitanud nii väga Koori, see tuli talle kõige vähem meelde. Jaa, leib oli kallis... Oodake aga, Tilde-tädi...

Ta ajas end uljalt sirgu ja läks tagasi. Järjekord oli liikunud edasi, kuid vähe. Naabrimees Kännu leidis ta juttu ajamas mingi noormehega, kel oli fotoaparaat küljel. Keigarlikult põlvede ümber pingutuvate kalifeepükstega noormees oli särasilmaline ja sõbralik, ta kirjutas ägedalt ning hoogsalt midagi oma märkmikku. Pliiats jõudis vaevalt järele Kännu vastustele, kes mõnuldes toetus käsipõsekili kottide najale.

... Jah, ta tõi kuussada kilogrammi rukist. Rukis on esimest sorti. Norme tal kui uusmaasaajal esimesel aastal ei ole, kuid tema tõi — südametunnistuse käsul... Tema, Känd, on oma külas masinaühistu esimees. Muidugi, raskusi oli, asi on uus, kuid hakkama sai...

Särasilmalise pliiats murdus, kurja vandudes tõi ta kähku taskust esile teise pliiatsijupi. Lõpuks sulges heledasilmaline pidulikult märkmiku ja suunas kärmesti „Fed'i" Kännu poole, paludes teha lõbusamat nägu. Känd ajas end mehiselt turri, noormees vehkis pihuga: nõnda... nõnda... vasakule, et kotid, kotid välja tuleksid... Lõpuks tänas millegi eest ja surus innukalt kätt.

„Meie kohus..." tegi Känd end tähtsaks. „Eeskuju peab olema..."

„Kust see on?" küsis Koor kartlikult, kui särasilmalise valkjas sonimüts välgatas juba kuskil Tilde-tädi juures.

„Ajalehe juurest," vastas Känd teeseldud hoolimatusega. „Juba ta oskas siin kõigiga!" Känd haaras naabrimehel käe alt kinni. „Kas lähme baari, võtame kannu õlut?"

Nad astusid käratsevasse õllebaari. Vastu lõi tihe hapu õlleleitsak ja kibe „pinutaguse" suits. Nad trügisid vaevaga laiaääreliste kübarate ja krobisevate presentkuubedega viljavoori-meeste vahelt läbi. Känd noogutas pead paremale ja vasakule, ulatas oma pehmet, jämedate sõrmedega kätt, heitis vänget nalja. Ta oli igal pool nagu oma inimene. Tõuganud Mihkli pimedasse nurka laua taha, lükkas ta mustad kruusid küünarnukiga eemale ja asetas lauale täis kannud. Silma pilgutades näitas ta taskust puukorgiga suletud pudelikaela, — teeme napsid?

„Kaup on ehtne — „Metsa kohin". Padrikus aetud, ainult enda jaoks..."

Mihklil läks süda mõnevõrra pehmemaks ja ta muutus isegi leebeks, kui oli joonud lämmatavas suitsuses soojas klaasikese jalust nõrgaks võtvat kaheksakümnekraadilist puskarit. Ta kuulas tähelepanematult naabrimehe lobisemist mesilasperest, mille too oli leidnud pärnaõõnest. Kuidagi ei läbenud oodata veski juures saadud värskete muljete jutustamisega. Ta ütles:

„Käisin veski juures... Jahu järele on nõudmine..."

„Seda jah..." nõustus Känd. „Müüa võib."

„Sina aga oled üpris rikkaks läinud, koormate viisi loobid," lausus Mihkel silma pilgutades, vihjates vastuvõtmist ootavale Kännu koormale.

„Ah, mis siis?" lõi Känd hooletult käega ja salvas sõbramehelikult: „Oled sina siis juba vaeseks jäänud?"

„Sinule ma kaebama ei tule..." pomises Koor solvunult. „Ma räägin ainult sellepärast, et sa justkui lööd viljahindu alla. Ajad isu suureks... Et vaata, missugune luts — muudkui haara mul lõpustest kinni."

Känd kallas sõnagi lausumata viina ilma sildita pudelist. Tema hooletu lobisemine katkes lühikeseks ajaks.

Ta vahtis oma kulmudeta näos niiskelt läikivate heledate silmadega ebamääraselt naabrimehe otsa.

„Noh, mis seal's ikka," urises ta vastumeelselt. „Orav korjab ka pähkleid, aga poisikesed piiluvad niikuinii pealt. Sind nähakse juba niigi läbi ja läbi. Aga sina ärritad teisi juba liiga palju, ilmaaegu . . ."

„Kuidas nii?" imestas Koor.

„Niisama, ärritad seda, keda pole tarvis," muigas Känd uuesti totralt. „Noh, ükskõik, joo veel."

„Noh, kas sina siis ei ärrita?" küsis Mihkel, aeglaselt klaasi eemale lükates ja naabrimehe pilku tabada püüdes. „Vaata, mis talumehed räägivad, et mitte ei taipa, kelle alla siis traktor kuulub, Kännu või ühistu."

„See on Maasalu, kes ässitab . . ." ütles Känd külmalt. „Ja mis see traktor . . ." lõi ta hoolimatult käega. „Kui tarvis, siis saab ka ühistu omaks. Kuid sinna on veel aega . . ."

Ta muigas jälle totralt ja hakkas lobisema mesilaste pidamisest.

„Kas usud või ei, ämbritäie mett võtsin välja!" röökis ta hämmastust teeseldes ja Koori otsa vahtides. „Sülga mulle näkku, kui ma valetan. Seesama emailitud ämber, mille ma Kuke vanamehe käest ostsin — sa oled ise näinud seda ämbrit, — ääreni täis . . . Aga selle olid ju kokku korjanud mesilased, ah-ha-haa . . ."

Mihkel vaatas pärani, suitsust kibedate silmadega veel terasemalt naabrimehe otsa, puuris teda pilguga. Kännu ümmarguste kõvade põskedega ja lühikese tugeva ninaga nägu oli munataoline, ilma lohkudeta, — mine haara niisugusest kinni, käsi libiseb nagu kera ümbert ära: ei ole millestki kinni haarata, isegi ripsmeid pole silmalaugudel ja valged juuksed on siledaks lakutud otsekui tihe ümarik kest kukla ümber.

Kui ta viimaks oli aknakese juurde jõudnud ja sinna ulatanud viljaproovi plekist konservikarbi sees, siis luges ta ka tema pabereid läbi vaadanud noorukese vastuvõtja ja laborandi nägudelt imestust ning vaikivat hukkamõistmist. Ja isegi kaaluja, kange jutumees ja naljahammas, seadis tema kaht kotti kaaludes kaalunäitaja vaikides paigale, nimetas igavalt arvu ja ei pidanud asja nalja väärilisekski.

„Pole viga, jätkub sellestki," mõtles Koor magusa kahjurõõmuga, kviitungit kokku murdes ja seda suurde tüsedasse rahakotti peites.

Lonkinud turul ringi ja ostnud üht-teist tühja-tähja, istus ta nagu täismees vankrisse ja põristas mööda munakivisillutist tagasi kodu poole. Hommikune hingepõhjas närinud tusk oli nagu käega pühitud, otsekui oleks ta linnas värsket õhku neelanud ja julgemaks saanud.

Pole viga, las vaatavad kõõrdi ühelehmapidajad, igasugused Tilde-tädid või see kirevas sitsikleidis lokitud plika seal aknakese taga ... Tahtke või ärge tahtke, aga oma vilja üle on ta ise peremees.

Kiire sõidu üksluisest kabjaplaginast hakkasid tema viinast uimasesse pähe tükkima torkivad ärevad mõtted. Ebameeldivalt meenus Kännu poolt muuseas jutu sekka pistetud hoiatav: „Ärritad liiga palju ..." Viirastus Runge turjakas kogu astumas kindlal sammul Karu talu poole tuleval rajal, — juba mitmendat korda! — jälle nõudma seletusi, mis on vastikuseni tüüdanud. Näonahk Koori teravail põsenukkidel tõmbus pingule, ta võpatas, nagu oleks küünarnukiga endast eemale tõuganud kõike tusaseks tegevat, häirivat, vastikut ... ja kalestus.

SEITSMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Roosil oli palju kannatust: väikesed ebaõnnestumised ei suutnud talle mõju avaldada ega teda tasakaalust välja viia. Ta ei oodanud soovide kiiret täideminekut, sest ta polnud harjunud midagi kergesti saavutama. Isegi leib oli saadud suure vaevaga, seesama leib, millel oli alumisel koorikul kapsalehe jälg ja mida ta sai maitsta värskena ainult kord nädalas, ülejäänud päevil sõi ta seda aga kuivana ja tihkena nagu savi. Oli tarvis liigutada hangu ja reha, vehkida vikatiga päikesetõusust loojakuni, nii et kondid valu täis, selleks et omada õigust saada leivale lisaks veel keedetud kartuleid soolasilguga ja kohupiima. Ent kohupiimale koore lisamist võisid endale lubada teised, Koori-taolised, mitte aga Roosi. Ta mõistis seda ega heitnud meelt, olgugi et unistus iseseisvast elust omaenda majakeses täitus üsna aeglaselt. Tõsi ju oli, et Roosil oli praegu maa ja Koorilt saadud punane lehm. Tüdruk hoolitses selle eest iseseisva elu poole rühkivale inimesele omase hoole ja südamevaluga. Muidugi mõista ei olnud sellest kõigest veel küllalt omaenda, kuitahes väikese majakese ehitamiseks, kuid mingisugune samm oli ometigi selle poole tehtud. Ja Roosi võis end sellega lohutades taluda paljugi, seal hulgas ka ebamäärasust vahekorras Mihkel Kooriga. See ebamäärasus

aga andis end tunda igal sammul. Koor niitis ja vedas kogu viki Roosi põllult oma küüni, ja Roosi ise aitas teda. Kuulates tema jorisemist ja kurtmist suurte väljaminekute ja näruse viljasaagi üle ning leiva ja piima kalliduse pärast — Roosi sõi ju tema leiba — püüdis Roosi valutava südamega aimata, kas Koor ei kavatse nõuda veel lisaks osa kaerasaaki ja võib-olla isegi põllult veel koristamata kartuleid. Ta rahmeldas vaikides, rehitses ja tõstis hanguga hiiglasuuri sületäisi vikki Koori vankri peale, et vähemalt selle raevuka töömurdmisega ja samal ajal oma järeleandlikkusega piirata Mihkli salajasi kavatsusi. Roosi süda tardus iga kord, kui ta nägi Koori mõtlikku pilku suunduvat tema kartulipõllu poole. „Äärmisel juhul — kolm vagu seemne eest, noh — viis... tema hobusega ju haritud," nõustus Roosi oma südames järele andma.

Ükskord teatas Koor, et neil on tarvis selgeks teha lehma-arved. Roosi on igatahes kasutanud tema lehma juba aasta otsa ja praegu pole enam endised ajad, ta ei või ka ju lehmi pillata. Tema võtab oma lehma tagasi ja loovutab Roosile aastase mullika. Puhast tõugu mullikas, kahe-kolme aasta pärast on hea lehm.

Jutt toimus keskpäeva paiku laudas. Roosi lüpsis pingikesel istudes oma Punikut. Punikule oli Roosi hoolitsus mõjunud üsna hästi, ta nägi parem välja kui peremehe lehmad. Roosi kuulas Koori ära end ümber pööramata ja ainult piimanire sorisemine vastu lüpsikuserva vaikis ajutiseks. Pärast seda kui Koor oli väljunud, lüpsis ta siiski lõpuni, sest piima ei võinud ju udarasse jätta, tõusis püsti ja läks ehmunud silmil enda ette vahtides ukse poole, tundes, kuidas midagi rebenes tema sisemuses. Tuppa ei suutnud minna, — viimaks on seal Koor oma

kahvatu kondise näoga... Ta läks karjaköögi juurde, asetas lüpsiku maha ja istus kivile ning vajus mõtteisse.

Roosi tundis ainult ühte, et midagi peab juhtuma. Ja kui ei juhtu midagi, siis peab ta ise hoolitsema selle eest, et juhtuks. Ta suutis palju taluda, võis peremehe ahnust kartes kuude kaupa vaikides piinelda, kuid see... Punikust loobuda Roosi ei suutnud, see oli talle selge. Ta oli valmis ise ükskõik kuidas kannatama, võib-olla isegi haigeks jääma, kuid lehma ära anda — ei! See oleks tähendanud loobuda unistusest.

Kümned mõtted kihasid tema peas. Minna valda, jutustada seal, või kirjutada linna, pealinna kellelegi vastutavale inimesele, lõpuks ka kohtusse anda... Kuid mis teati vallas või linnas tema suulisest lepingust Kooriga? Millega tõestada oma õigust Punikule, seda enam, et vallas on lehm siiamaale paberite järgi Koori arvel? Mitte midagi ei tule välja sellest jändamisest, kuitahes õigus tal ongi. Jõuetu viha kogunes Roosi hinge selle inimese vastu, kelle nägu meenutas talle näritud lehmakonti. Teised elavad seaduse järgi, esimese osa saagist viivad ausalt linna, elevaatorisse, kust rongid veavad vilja riigile, suurele ja heale riigile, kes oli Roosile muidu maad andnud, lubas anda maja ja omaette elu, Koorist eraldi. Aga Koor? Ise viljahunniku otsas, aga sinna viskas kaks kotti nagu kerjusele. Ja keegi ei ohjelda teda, ei löö talle näppude pihta...

Roosi nuuksatas haledalt ja pühkis pruunide kätega silmad kuivaks.

Selja tagant tuli tema juurde siga, röhkides nõudlikult, müksas kärsaga ja lükkas lüpsiku ümber. Vesi lombis läks sogaseks ja muutus valgeks. Siga laskus rahuloleva ruigamisega lombi juurde maha. Roosi käratas: „Käi

minema!", kuid püsti tõusta ei viitsinud, et siga ära ajada.

Uus mõte oli tärganud temas. Paul Runge! Eks too käskinud ju tal enda juurde tulla, kui häda käes? Nüüd näis see aeg saabunud olevat. Vaat, kes oskab aidata!

Ja Roosi kiirustas minekuga.

Ta leidis Paul Runge oma uue lauda katusel kollaseid kuusesindleid paika löömas, imestas ja tundis südamepõhjas natuke kadedustki: „Või juba katuseni jõudnud..." Tõepoolest, laut, mis võttis enda alla poole vundamendist, oli juba katuse all. Teisel poolel, kuhu pidi saama kuur, valendasid seni veel paljad sarikad.

Paul pani haamri kahjutundega kõrvale ja ronis alla.

„Ega sa ometi haige ei ole?" küsis ta, vaadates tähelepanelikult Roosi pundunud silmi.

Ei, ta ei ole haige. Kuid ta oli läinud mööda ja otsustanud sisse astuda juttu ajama, seda enam, et on, millest rääkida.

„Lase käia," õhutas Paul sõbralikult. Ah-jaa, muide, ega pole kuulda, millal Koor lõppude lõpuks oma viljanormi ära viib? Ta ei usu kunagi, et Kooril pole vilja.

„Ah vilja?" Roosi huuled virildusid mõrudas muiges, ta kohendas rätikut peas ja tundis oma sõnadest tigedat lõbu, kui ütles: „Tal on vilja nii palju, et võib sinu toa kallata laeni täis ja köögi kah, ja veel jääb palju ülegi... Ta laseb vilja ennem ära mädaneda, kui veab elevaatorisse."

„Nõndaks," lausus Runge, murides käte vahel kepikest. „Sa vahest teed nalja?"

Oli tal aga paras aeg nalja teha! Roosi mossitas haavunult huuli. Kas tema siis ei tea, kuhu vili on maetud...

Paul istus veidi aega vaikides, murdes kepikest üha väiksemaiks ja väiksemaiks tükkideks. Kui Roosi silmad tõstis, valmistudes asja enda juurde asuma — jutustama oma häda, oli Paulil väga tige nägu.

„Roosi, usud sa mind?“ küsis ta imelikult, vaadates vihaselt Roosit.

Tema ... usub küll.

Kui Roosi usub, siis tuleb teha nii, nagu tema ütleb ... See on tähtis asi ... Täna võivad Koordi inimesed veenduda, mis mees see Koor õige on. Ja Roosi peab selles abiks olema.

„Abiks olema?“ kohkus Roosi ja hakkas peaaegu kahetsema oma sõnu.

Nad sõidavad valda. Roosi jutustab kõik, nagu see on. Nad paljastavad selle kulaku. Tema, Paul, paneb kohe praegu hobuse ette.

„Kohe praegu?“

Roosil hakkas äkki lõbus ja veidi kõhe, nagu enne hüpet külma vette. Näha Koori kas või kord elus hirmununa, värisevana, ilma mütsita, ilma võimuta, — mitte peita tema eest oma värisevaid käsi põlle alla ... Milline õnn see oleks! Kuid siin turgatas talle pähe, et asjast endast nad polegi rääkinud.

Ning Paul kuulis pisaraist katkevat rutakat juttu Punikust, — ja missugune see lehm oli, kui ta selle sai Koorilt, kaks nisa mädanesid, — aga vaata teda nüüd! — ja niidetud vikist ja veel mitte küll esitatud, ent aimatavaist Koori nõudmistest osale kaera- ja kartulisaagist.

Paul noogutas pead: nii see pidigi juhtuma, tema oli seda ennustanud. Juba ta tõusiski püsti, kuulamata lõpuni Roosi kaebusi, tundes pahameelt viivituse ja tarbetu ning tüütu sorimise üle üksikasjades.

„See kõik käib ju ühe ja sama asja kohta," katkestas ta kannatamatult ja peaaegu jämedalt Roosi jutu. „Sõidame. Otsekohe panen hobuse ette."

„Kas lehma jätavad minule?" küsis Roosi lootusrikkalt.

„Jätavad," lubas Paul. „Ainult me alustame seda asja kõige tähtsamast — viljast. Sellest oleneb kõik..."

Nad sõitsid vesitseva sügistaeva all. Antu vedas neid, heasüdamlik vagune Antu, kes koos oma peremehega oli viimasel ajal Koordi talupoegadele väga tavaliseks külaliseks saanud.

Kui eemal künka taga ujusid aeglaselt mööda Karu talu katused, viirastus Roosile mõneks silmapilguks kahvatu ning kondise näoga mehe kuju, kes mõtlikult silmitses tema koristamata kartulipõldu. Ta muutus araks, vajus kössi, kuid vaadates silmanurgast Pauli laia selga ja kõrvalt paistvat teravat põsenukki — Paul vaatas sellessamas suunas — rahunes ta ja tundis isegi mõnevõrra kahjurõõmu: „Proovi sa mind nüüd kätte saada..."

Paul ei näinud aimavat tema hingelisi elamusi. Teoinimesena, kellel ei puudu aga kaine praktiline fantaasia, kujutles ta endale juba, milliseid tagajärgi toob Koorile nende sõit, nägi Roosi poolt visatud kivist tekkinud lainerõngaid laiali veeremas. Salk inimesi Koori talu õuel: võimu esindajad, tema ise — Runge, Roosi... Koor ilmub künnisele, aimates ette, et kõigel on lõpp... Artikkel maakonnalehes, võib-olla isegi vabariiklikus, kulaku paljastamisest... Kohus... See vapustab paljusid vallas.

„Paul, aga mis sai nende bandiitidega?" kuuldus ootamatult Roosi küsimus.

„Kurvestiga? Kohus tuleb, — saavad oma jao kätte," vastas Paul võpatades. „Aga miks sa seda küsid?"

Roosi jutustas ühest augustiööst, kummalisest kogust aias ja mesipuust . . .

„Miks mitte, väga võimalik," ütles Paul pärast lühikest mõtlemist. „Kurvestile anti mesipuu kaudu üht-teist üle . . . Väga võimalik . . ."

Rohkem kui kilomeeter maad sõideti vaikides, kuni teeristmeni, kus seisid vana kõrtsi varemed.

„Kas sa ehitama pole hakanud veel?" küsis Paul.

Roosi ohkas. Kuidas sa seda, kui Koor . . .

„Näe, mina ka murran ikka veel vundamendi kallal, kuigi sain metsamaterjali ja lehma," kurtis Paul. „Pool rukist põles ära . . ."

Nagu Roosi aru sai, oli see samuti kaudne vihje Koorile.

KAHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

Kohus Mihkel Koori üle toimus valla täitevkomitee ruumes, tollessamas hoones, kus kunagi oli asunud vallavalitsus. Tol ajal oli Koor selle maja trepist üles astunud uljana, kartmata seda, et tema tervitusele ei vastata. Ja mütsi oli ta maha võtnud seisusekohaselt alles ukselävel, mitte aga ammu enne trepiastmeid, nagu seda tegid vaesemad talupojad.

Nüüd aga, kui teda juhiti inimestest täidetud suurde tuppa, ei tulnud kellelgi pähe tervitada teda, ehkki talupojad olid Koordist ja naaberküladest siia kokku tulnud just tema kohtuasja pärast. Ja tema ise ei söandanud ka kedagi tervitada, ehkki tundis paljusid.

Avaras toas, mida tavaliselt kasutati punase nurgana ja ooteruumina, pidulikel päevadel aga agitatsioonipunktina ja koosolekutesaalina, oli kitsavõitu ja umbne. Kõik pingid ja toolid olid rahvast täis. Tühjad olid ainult Muuli kabinetist toodud kulunud nahk-tugitoolid, mis olid määratud kohtu koosseisule.

Oli veel üks koht halvasti höövеldatud lühikesel pingil, kuhu keegi ei istunud. Just seda pinki näitas militsionäär Arnold Luik tähendusrikkalt Mihkel Koorile ning too võttis alandlikult istet. Arnold Luik oma soonilise kaelaga ja pikkade päevitunud kätega, mis lühikestest sinelikäistest välja ulatusid, sarnanes miilitsavormi ümber-

riietatud maamehega. Ta seisis Koori pingi taha ja tõmbas kulmud asjalikult kortsu. Saalis kostis summutatud kõnekõminat, — austusest kohtu vastu kõneldi poolsosinal, suitsetama mindi aga välja koridori.

Ehkki aeg oli vaevalt üle keskpäeva, oli saalis siiski juba hämaravõitu, akende taga oli vihmane ja lumetu novembrikuu, kõige pimedam aeg aastas.

Mihkel Koor eraldas selgesti ainult esimesi inimesteridu, tagumised sulasid tema silmade ees millekski ühetaoliseks ja paljusilmaliseks, mis oli halbaennustav ja vaenulik. See-eest esimestes ridades nägi ta selgesti Johannes Vao laiu längus õlgu ning Meistersoni pikka nägu, milles läikisid terasraamidega prillid igavese nohu tõttu nuuskival tillukesel punasel ninal.

Silmanud neid, nihutas Mihkel Koor end mugavamalt istuma, midagi kummalise muige taolist tõmbles tema kõhnades, pingul nahaga kaetud põsenukkides. Vaadates Vaole ja Meistersonile otse näkku, noogutas ta neile peaga, noogutas nagu üle kõikide peade, tolle ümberriietatud Arnold Luige kiuste.

Vao, kes praegu ei suutnud endale selget aru anda oma mõtteist, kuulas hajameelselt jutuajamist enda ümber ja vaatas Koori kondisesse näkku, mis oli kasvanud karedasse habemetüükasse. Tabatuna ootamatult Koori tervitusest, noogutas ka tema, kuid noogutas kuidagi imelikult, mis ei sarnanenud ei kärbse peletamisega laubalt ega ka tervitusega, ja vaatas kohe viltu igasse külge, — kas märgati?

Meisterson ei noogutanud pead, ainult nuusahtas tugevamini ninaga. Ausalt öelda, tema ei tundnud samuti kui Vaogi Koori vastu mingit viha ega saanud isegi päris selgesti aru, mille eest Koor oli pandud süüpinki, — ei ole

ta ju midagi varastanud ega kedagi paljaks röövinud — ainult oma isikliku vilja kaevas maa sisse. Kui niimoodi võtta, siis võib ka teda, Meistersoni, ja Vaod sellesse pinki panna: nemad ju kuuluvad selle kümmekonna keskmiku hulka Koordis, kes on püüdnud järele jõuda sellistele tuusadele nagu Kurvestid ja Koorid... Kuid Meisterson kuulatas teraselt jutukõminat oma selja taga, millest eralduvad hääled olid, nagu ta taipas, ilmsesti meelestatud Koori vastu. Teistest valjemini kostsid Taaksalu arutlused: „... kuna Koor on täna juba vastust andmas, siis võiks ta ühtlasi aru anda ka nende kolme koti rukki kohta, mis ta mulle maksmata jättis... Kui aga Kooril tuleks vastust anda kõigi oma võlgade eest, siis ei jätkuks tal mitte ainult juustest peas, vaid ka karvadest kogu kehal, ehkki tal on hundinahk..."

Näis, et Taaksalu arutlused väljendasid kõige täpsemalt rahvahulga üldist meeleolu. Kuna aga üldine meeleolu on alistav ja kaasaviiv jõud, siis pidi ka Meisterson sellele alluma. Ning seepärast ei võtnud ta vastu Koori tervitust, otsustades ära oodata, kuni ta ise selles asjas kõike selgelt taipama hakkab.

Keegi helistas kellukest. Kõik tõusid korratult püsti. Külgmisest uksest astusid sisse kohtunik ja rahvakaasistujad.

Maakonnalinnast saabunud naiskohtunikku tundsid saalis kõik. See oli Maria Kask — varemalt ise talutee-nija olnud — väike kõhetu, hallide silmadega naine. Suure Isamaasõja päevil oli ta koos hävituspataljoni võitlejatega sõdinud, relv käes, sakslaste vastu. Tema teravmeelsed ütlused olid muutunud kõnekäändudeks, paljud tema tabavad sõnad liikusid maakonnas ringi suust suhu.

Nähes maakonna-prokuröri, nooruslikku heledajuukselist meest kahe ordeniga sõjaväepluusi rinnal, noogutas Paul heakskiitvalt pead. Ta tundis hästi prokuröri, endist polgukaaslast. Täna on Kooril raske välja rabelda...

Kohus võis alata.

Pärast kõigi tavaliste ja tarvilike formaalsuste täitmist ja tunnistajate eemaldamist hakkas kohtunik tasase häälega lugema süüdistusakti.

Saalis muutus vaikseks. Tõuganud kedagi endast vasakul küünarnukiga eemale, nihutas Johannes Vao end järsult ettepoole ja jäi kõrvu teritades kuulama. Pikkades ja keeruliselt ülesehitatud lausetes esitatust ei saanud ta paljustki aru. See, millest ta aru sai, oli järgmine: kedagi Mihkel Koori, Koordi küla talupoega — Vao tundis teda ammu ja hästi — süüdistati riikliku viljavarumise saboteerimises. Kooril oli võlgu veel möödunud aasta riiginormide eest. Ja käesoleval aastal ei täitnud ta ka oma kohustusi, põhjendades seda sellega, et vili ikaldus. Koor on riigile võlgu kokku umbes kolm tonni. Samal ajal oli tal, nagu selgus, aias auku maetud üle üheteistkümne tonni teravilja.

Üksteist tonni!... Vao vangutas laitvalt pead. Jah, ühte võib küll öelda — Koor ise pani end istuma sellesse pinki: üheteistkümnest tonnist oleks võinud vabalt ära anda kolm tonni riigile... Ah, muidugi oleks võinud, kuid väimees ei mõelnud...

Kohtunik lõpetas lugemise ja pöördus Koori poole, küsides: kas ta tunnistab õigeks süüdistuse, et ta on kuritahtlikult jätnud täitmata oma kohustused riigi vastu.

Muljudes käes kägarasse pigistatud kübarat ja nürilt enda ette maha vaadates vastas Koor kuidagi lameda ning puise häälega:

„Ma ei tunnista end milleski süüdi."

Pärast lühikest nõupidamist otsustas kohus prokuröri palvel asuda kaebealuse ülekuulamisele.

Prokurör tõusis püsti.

„Öelge, milleks te tahtsite kasutada seda vilja, mis oli peidetud auku? Misjaoks te seda hoidsite?"

Mõelnud veidi, kehitas Koor loiult õlgu:

„Isiklikuks tarviduseks..."

„Isiklikuks? Lubage... Üksteist tonni kuni uue lõikuseni, see teeb välja tonn kuus, tähendab — rohkem kui kolmkümmend kilo päevas? Te olete ju kahekesi?"

„Kahekesi... Loomadele ka..."

„Noh, hästi, — kolm lehma ja sead... Kümnest kilost jätkub neile päevas?"

„Muidugi jätkub," ütles kellegi hääl saalis, ja Mihkel urises läbi hammaste:

„Peaaegu, et jätkub..."

„Aga milleks te ülejäänud vilja hoidsite?"

Koor vaikis.

„Vili on ju praegu hinnas," ütles saalist kellegi kõmisev hääl tasa, kuid selgesti, ja ehkki Koor ei vaadanud sinnapoole, Taaksalu hääle oleks ta ära tundnud ka tuhande hulgast.

„Aga kui palju te olete täitnud riiklikust viljamüügikohustusest?" jätkas prokurör.

Koor vaatas talle ummikusseaetuna otsa ja pomises:

„Ei mäleta, kviitungil on öeldud."

„Noh, aga siiski... Sada kilogrammi, või rohkem?"

„Sada kaheksakümmend..."

Saalist kuuldus naerulaginat. Ja läbi naeru tungis ühelehmapidaja Tilde-tädi kile hääl:

„Mina andsin üle normi rohkem!"

LENIN JÕUD ALL STALIN
EDASI KOMMUNISMI VÕIDU

Ja naerulagin muutus valjemaks. Ei suutnud end tagasi hoida ka Johannes Vao, ta tõmbas suu irevile ja vangutas pead: oh, küll aga kallas tema väimees ennast hirmsasti sopaga üle kõigi silmade all. Häbi, häbi! . . .

Kohtunik tõstis hoiatavalt käe, naer vaikis.

„Veel üks küsimus," ütles prokurör kuivalt. „Aga kodanik Rosalie Rist, kes tema teile on?"

„Naaber," vastas Koor, olles pisut mõelnud. „Tal on oma majapidamine."

„Kas te siis heanaaberlikkudel kaalutlustel püüdsite eraldada talle viletsama osa oma maadest ja lubasite laenata seemet?"

„Noh . . . kuidas öelda . . . ta töötas kunagi varem minu juures."

„Kunagi varem? Aga võib-olla töötas edasi kuni viimase ajani?"

„Ei," ütles Koor kogeldes.

Johannes Vao kael valgus aeglaselt verd täis. Ehkki Vaol ei olnud mingit tegemist kõiki kaasa kiskunud kahevõitlusega prokuröri ja Koori vahel, näis talle ometi, et asi puutub ka temasse. Ja miks ei peakski puutuma, — võttis ju temagi innukalt osa Roosi uue äbariku majapidamise loomisest. Kas Johannes Vao võib öelda, et ta ei taibanud tookord sugugi Koori kavatsusi? Eh, väimees, väimees! . . . Tigeda irevil hammastega täku kombel oli ta kihutanud hädaohtliku kuristiku äärel, ja tema, Vao, oli nagu kott, nagu vagune lammas, keda jalust kinniseotuna laadale veetakse, tolknenud tema järel vankris, nägemata ja tundmata, et lendab hukatuse äärel. Vao põimis käed kramplikult põlvede ümber ja lakkas vaatamast Koori. Ta tundis juba tigedust Mihkli vastu, nagu

oleks too petnud mingeid tema ootusi. Milliseid? Sellele küsimusele polnud nii kerge vastata.

Kaitsja, väike hallipäine mehike, mõelnud veidi, pühkis taskurätikuga prille ja esitas samuti küsimuse:

„Ütelge, mis sundis teid andma kodanik Ristile lehma?"

„Tahtsin aidata... Ta on ikkagi justkui oma inimene..."

Saalis hakkas jällegi paisuma kõnekõmin, kuid kohtuniku pilk lõi vaikuse.

„Kas te teda veel millegagi abistasite?" huvitus kaitsja.

„Ta kasutas tihti minu hobust."

„Roosi vedas selle hobusega oma põldude saagi Koori küüni," ütles kellegi hääl sapiselt Meistersoni selja taga. Ning Meisterson mõtles, et kaitsja osutab kaebealusele karuteene, esitades talle niisuguseid küsimusi siin, kus Koori võidakse kahtlustada ükskõik millistes tundmustes, ainult mitte kaastundmuses Roosi vastu.

Kohtunik kutsus tunnistajad ette. Esimesena astus sisse Paul Runge. Prokuröri silmis süttisid lõbusad sädemekesed, kui ta silmitses Paul Runget, nagu oleksid mingid vanad, väga südamlikud mälestused puhkenud temas seda tugevakehalist, rahuliku näoga meest nähes.

Paul Runge jutt oli lühike ja napisõnaline nagu alati. Mida võib öelda Koori kohta? Oli kulak ja on jäänud kulakuks. Kümnest talust, mis kuuluvad külavolinik Runge piirkonda, pole ühtegi võlglast riiklike viljamüügikohustuste täitmisel peale Koori. Tema pärast on riiklik viljavarumisplaan küla kohta täitmata. Tema pärast läks nurja teiste talupoegade vaev, kes ruttasid esimest pekstud vilja riigile viima. Kaheksa korda oli tema, Paul Runge, käinud Koori veenmas. Algul ei tahtnud ta kuidagiviisi peksta oma vilja. Lõpuks aga, peks-

nud vilja, keeldus järsult täitmast normi täies ulatuses, vihjates halvale saagile. Kuid see saak oli tänu tema teenija Roosi Risti vaevale hoopiski mitte halb. Tema, Runge, oli aidanud ise auku lahti kaevata. Selles oli üksteist tonni vilja. Ja see ongi kõik, — pilt on selge...

Meisterson lõi silmad maha ja köhatas. Jah, muidugi, pilt on selge: hundimäng pimesi, varga kombel, ei pea millekski oma naabrite au ega kogu küla huvisid. Meistersonile meenus päikesepaisteline augustipäev, mil ta ise torisedes laadis koormale pekstud vilja. Oli kiire tööaeg ja tarvis oli sõnnik põllule vedada, kuid Koordi inimesed, ohverdades kallist aega, läksid viima esimest vilja riigile ja tema, Meisterson, oli sõitnud samuti, kuna Koordist olid sõitnud kõik — ja tema tahtis olla koos nendega.

Roosi Rist astus kohmakalt üle läve ja tungis aeglaselt läbi kitsaste pingiridade vahelt. Tema hõõguvaist põskedest oli näha, kuidas ta närvitses.

Nagu udus nägi ta kohtuniku ja kaasistujate nägusid, ärev tunne sundis teda üha kõrvale vaatama ning kohmetult kaela keerates heitis ta pilgu Koorile. Koor vaatas talle otse silma sisse. Tema põsed ja lõug, mis olid kattunud habemetüükaga, taandusid kuidagi toa ähmases valguses, kadusid hämarusse, samuti nagu sisselangenud silmad sügavais koobastes, ning ainult põsenukid ja kondine higist läikiv otsaesine tõmbasid endale tähelepanu oma vahakollase värvusega. Märganud Roosi vaadet, tegi Koor näoliigutuse, midagi muige ja grimassi vahepealset, ajades oma laiad hobusehambad irevile, ja Roosi pöördus kiiresti ära, haarates sõrmedega tugevasti kinni laua äärest, et käed värisema ei hakkaks...

„Jutustage, mis te teate sellest asjast," lausus kohtunik lihtsalt.

Roosi nägi lähedal enda ees tähelepanelikke, rahulikke ja veidi väsinud naisesilmi, mis olid suunatud temale.

„Mina, ma ei tea midagi . . .“ ütles Roosi surutult, tundes laubal külma higi, ja lõi äkki ehmudes kahtlema, kas ta suudabki võitu saada hirmust, mida tekitasid siinsamas nelja-viie sammu kaugusel seisva Koori hirmsad tühjad silmad.

„Noh, midagi te ikka teate,“ naeratas äkki kohtunik Maria Kask väga koduselt ja naiselikult lahkelt. „Te töötasite tema juures, elate tema talus, ta aitas teil soetada uut majapidamist, — kuidas te siis ei tea?“

„Kes aitas, kas tema?“ ajas Roosi silmad pärani ja ahhetas. Ta surus käed vastu rinda ja muutus kahvatuks. „Koor aitas? Ta aitas mind niimoodi, et ma oleksin peaaegu pea silmusesse pistnud . . .“

Vaikuse Roosi selja taga lõpetas temale kaasatundvate häälte sumin.

Sellest hetkest peale tundis Roosi end kergena nagu tiibadel. Kõik juuresolijad said üksikasjaliselt kuulda kurba jutustust Roosi lootustest iseseisvale ja heale elule, mis jäid täitumata Koori pärast, õnnetust loost lehmaga, Roosilt äravõetud vikist, ülemäärase tasu väljapressimisest korteri, leiva, seemne eest . . .

Ta rääkis viis minutit, kümme, veerand tundi, otsekui oleks ta esimest korda elus rääkida saanud, ja teda ei katkestanud ei kohtunik ega rahvas saalis, sest ükskõik millest ta rääkis — kaerapõllulapist, mille ta esmakordselt täis külvas enda jaoks Koori maale, Koori nisust, mida ta oli lõiganud, Koori lehmadest ja hobustest, kelle eest ta edasi hoolitses, mingist odrast, mille Koor oli jätnud talle tasumata viie aasta eest, — kõiges selles oli sügav mõte ning kõik kuulus asja juurde. Ja mida roh-

kem ta rääkis, seda selgemaks sai saalis kõigile, et tegelikult ei kuulu suur osa sellest tohutust viljahulgast, mis oli auku maetud, üldse mitte Koorile, vaid Roosile, kuna see oli kasvatatud, koristatud ja pekstud Roosi kätega. Ja ehkki Roosi sellest üldse ei rääkinud, kuid tema sõnadest tulenes selgesti niisugune järeldus ja seda poleks söandanud kindlasti mitte keegi saalisolijaist ümber lükata — ei Johannes Vao, ei Meisterson ega keegi teine Koordi inimestest.

Meistersoni kõrval liigutas end keegi raskelt nagu karu, norsatas ja ronis ettevaatlikult väljapääsu poole. Johannes Vao ei kannatanud välja, tal oli tekkinud äkki mingi talumatu ning vastik tunne, suus oli kibe maik — nagu oleks tema enda üle kohut mõistetud. Ta astus kõrvaltuppa, mis oli laeni täis suitsetatud, ja hakkas ahnelt suitsu tõmbama.

„Kas see on kõik?" küsis kohtunik, kui Roosi oli lõpetanud.

„Jah," vastas Roosi.

„Aga öelge, kuidas te saite teada, et teie peremehel on vili ära peidetud?" esitas kohtunik küsimuse.

„Ma ise kaevasin augu . . ." vastas Roosi pärast pikka vaikimist.

„Nii," ütles kohtunik Maria Kask. „Aga mis sundis teid siis aitama teda?"

„Ta . . . käskis . . ." kogeles Roosi ja vaikis kurvalt.

„Aga teie . . ." kohtuniku hääl hakkas äkki metalselt helisema. „Aga teie mõtlesite, et Koor jätab teil sõnakuulelikkuse eest võlast maha, ei võta lehma ära ja jätab kartulid alles? Kas pole tõsi? Lootsite peremehe südant armulikuks teha?"

Roosi nägi, millisteks hiiglasuurteks muutusid selle

väikese naise silmad, milline valu — ammune, juba ununud endise taluteenija valu — ilmus neisse, ning hämmastatuna kohtuniku läbinägelikkusest ütles ta pead longu lastes:

„Jah, see on tõsi."

„Noh, ja siis, kas see Koor käskis teil vaikida? Ähvardas?"

„Jah . . ." noogutas Roosi. „Ütles, et lööb maha . . ."

Saali sigines vaikus. Oli selgesti kuulda, kuidas krigises pink, millel istus Koor. Ajanud end püsti ja sirutanud Roosi poole käe, milles ta hoidis kägarasse muljutud kübarat, tõmbas Koor sügavalt õhku ja kisendas üle saali, otsekui oiates:

„Ja oleks pidanudki . . . Oleks pidanudki!"

„Istuge!" käskis kohtunik teda lühidalt.

Vaadates kohtuniku karmilt kokkupigistatud suule, mõtles Roosi korraga, et kõik see, mis räägitakse selle naise kangelaslikust minevikust, tema sangaritegudest sõja ajal, — kõik see on kindlasti õige kuni viimse sõnani.

Kuid Koor ei istunud. Ta ahmis jälle õhku ja karjus enesevalitsemist kaotades:

„Mõistate kohut? Mille eest te mõistate kohut minu üle, — minu . . . minu oma vilja eest! . . . Siis mõistke kohut nende kõigi üle . . . Vaat tema üle mõistke kohut selle eest, et tal on rohkem vilja kui sellel Roosil!"

Koor sirutas raevukalt käe esimese pingirea poole, valmistudes nimetama Johannes Vao nime, ja vaikis äkki hämmastunult: Johannes Vaod ei olnud esimesel pingil. Koori silmad kohtasid Meistersoni prillide külma, kainestavat läiget. Koor istus kohalviibijate ähvardava urina sunnil uuesti pingile ja pühkis käisega higi laubalt.

„Kelle — nende üle kohut mõista?" küsis kohtunik, kes oli jälle väga rahulikuks muutunud. „Nende üle ei ole millegi eest kohut mõista. Täna mõistavad nemad kohut teie üle."

Prokurör pöördus Roosi poole küsimusega:

„Oelge, kas see ähvardus oli reaalne, see tähendab, ma tahtsin öelda, kas võis oodata selle ähvarduse täideviimist?"

Ja siis jutustas Roosi augustikuu ööst, tundmatust mehest aias, oma umbmäärastest kahtlustustest.

Saalis muutus jälle väga vaikseks ja midagi oleks nagu järsult edasi nihkunud rangelt ning korrapäraselt voolavas asja käigus selle saali rahulikkude seinte vahel, kus esitati küsimusi ja anti vastuseid ja jutuajamine, nagu esimesel silmapilgul näis, oli arenenud väga rahulikult ning Koor istus taltsalt oma pingil... Roosi Rist oma jutustusega viis äkki paljude kohtusaalis istujate mõtted taas Kure talu väljale, kus põrkasid kokku vaenulikud jõud ja möllas tulekahju, ja pimedal sügisööl tormasid Rungele appi Semidor, Maasalu ja Taaksalu ning kõik inimesed Koordist läksid nendega kaasa...

Pärast lühikest vaheaega, kui süüdati lambid ning rahvas, kes oli paksult täis suitsetanud koridorid ja kõrvaltoad, valgus uuesti saali, jätkus kohtuistung.

Johannes Vao ei tulnud saali. Kuid ära minna ta ka ei suutnud. Ta jäi kõrvaltuppa ukse taha, tõmbas suitsu, istus pingile ja tõusis jälle oma kohalt ning pomises midagi endale habemesse.

Uksele lähenedes kuulis ta selle tagant katkendlikult prokuröri kõnet, kes andis kõigest täna öeldust ja kuuldust väga selge ning loogilise pildi. Jah, Vaole oli muide

täna selgeks saanud paljugi juba ilma prokuröri sõnadetagi.

... Osav ja salakaval kulak, kes kuhjas varandust kokku sulaste-teenijate töö laialdase kasutamisega. Nõukogude riigi suhtes on ta vaenlane ... aktiivne vaenlane. Nõukogude võimu vastu võitlemise meetodiks valis sabotaaži, kehvtalurahva hirmutamise ... Oli nähtavasti ühenduses bandiitidega ...

„Koori käes muutub kuldne vili väärtuslikust toiduainest, mis on vajalik meie nõukogude elu parandamiseks, püssirohuks bandiitide padruneile ..." kuulis Vao prokuröri lauset. Prokurör nõudis Koorile karmi karistust.

Ja tema, Vao, laskis pea longu ning ei leidnud midagi sellele vastu vaidlemiseks ...

„Hunt," urises ta süngelt ja kuuldavalt.

See oli kõige vihatum kiskja Koordi rahulike põlluharijate-loomakasvatajate jaoks.

Tõmmanud õlad kokku, astus Vao välja pimedusse, otsis üles oma hobuse, harutas ohjad lahti ja sõitis vaikselt koju.

Ta oli vapustatud.

ÜHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

Alles esimese lume tulekul pani Paul ehitus-tööriistad ära oma uude kuuri. Nüüd võis lõpuks kuumaks köetud toas hinge tagasi tõmmata ja jalgu laua all sirutada.

Ega polegi nii vähe tehtud, isegi uue maja vundament on üles laotud. Ehkki osa vilja ära põles, jätkub allesjäänust tulevase lõikuseni, kartuleid aga jääb ülegi. Kurke on soolatud ja kapsaid sisse tehtud rohkesti, magusaist valgeist peetidest on keedetud tohutu suur anumatäis magusat siirupit; porgandeid ja kaalikaid on küllalt nii enda kui ka loomade jaoks. Laudas seisab tulekahjust otsasaanu asemel teine lehm, kaks põrsast ja lambad. Mitu valget kana ja kukk õrrel loovad laudas teatud hubasusetunde. See kõik on ju saavutatud ühe aastaga!

Kuule, Aino, pista pliidi alla veel üks kadakakubu, mis põleb lõbusa raksumisega. Mis seal katlas keeb? Ohoo, — supp, ja isegi klimbid sees; kas sa näed, meil on isegi liha lauale tekkinud! Pane tuld juurde ja hakkame ootama uut aastat. Aasta tagasi oli nii suur soov jõuda selle hetkeni, millal võiks rahulikult, laiseldes puhata oma majas, soojas toas, oli tahtmine, et see hetk saabuks — ja peataks elu . . .

Ei mul ole kuskile rutata,
ma tahan aeglaselt elada . . .

See hetk on saabunud, aga südames pesitseb ikkagi rahutus... Paul kortsutab tusaselt kulmu ja sügavaisse mõtteisse vajudes silmitseb hõõguvaid süsi, liigutab vahetevahel huuli nagu kellegagi vesteldes, kortsutab jälle kulmu, pole endaga rahul ja piinleb.

Aino muigab salaja ilma kahjutundeta. Ta teab, milles seisab asi. Pauli piinlemised ei liiguta teda seekord, need ei ennusta mingit kadu või kahju, mis võiks tabada nende kodu. Pigem vastupidi, — need on seoses Koordi küla poolt Paulile osutatud austusega. Asi seisab selles, et Paulil tuleb pidada kõne. Mis siis viga, kui oleks harilik kõne vajadusest õigeaegselt lõpetada metsavarumine või mõnest muust jooksvast küsimusest. Sellega oleks Paul, ehkki suure vaevaga, kuidagiviisi hakkama saanud. Aga seekord tuleb pidada hoopiski mitte harilik kõne. See kõne tuleb pidada rahva ees kuulsa ehituspuusepa Johannes Uustalu soovituseks, keda Koordi inimesed olid esitanud kandidaadiks vabariigi kõrgeimasse võimuorganisse. See pole lihtne kõne.

„Noh, aga kuidas sina räägiksid, kui tarvis oleks?" küsib Paul kõhatades veidi kohmetunult naise käest.

„Ma ei räägiks üldse," vastab Aino heatahtlikult.

„Hm... Aga võib-olla ei tulekski teda valida?" räägib Paul, vaadates poolviltu kavalal pilgul Aino otsa.

„Kuidas ei tuleks?" imestab Aino. „Aga keda siis? Kes aitas sind esimesena, kui palju ta on ehitanud maju inimestele, — vaat sellest räägigi..."

„Sellest tuleks jah..." nõustub Paul.

Kuhu ta praegu ei läinudki, postile, kooperatiivi, rahvamajja või raudteejaama, kõikjal vaatas valimiseelseilt plakateilt talle vastu Johannes Uustalu nägu mõtlikult kokkusurutud suuga, vasak silm veidi viltutõmbunud lau

all pilukil. Niisamasuguse tuttavliku pilukil silmaga vaatles vanamees oma käte vahel lauatükki, enne kui andis talle lõpliku kuju. Ja valla täitevkomitee uksele oli kleebitud plakat, mis tänu ühele asjaolule kõneles ilma sõnadeta Koordi põliseile elanikele juba ajalukku vajunud sündmusest. Valla täitevkomitee avaral trepirõdul oli säilitatud rohmakas, aja jooksul tumenenud, tugev, nagu igaveseks kokkulöödud pink, millel karistussalga soldatid olid läbi peksnud Johannes Uustalu isa Jüri. See oli rohkem kui nelikümmend aastat tagasi, kui Jüri koos teiste talupoegadega oli põletanud maha paruni mõisa. Ta võeti kinni ja vallamaja trepirõdul võttis ta oma seljaga vastu parun von Ungerni kättemaksu; poeg Johannes oli seisnud siis tumedalt urisevas rahvahulgas.

„Pingist tuleb rääkida . . .“ kinnitas Paul endale nüüd iga kord trepirõdule astudes, kus seisis veel praegugi kuulsa külapuusepa elutee tähtsamaid tähiseid. Mõtisklus rahva kandidaadi elutee imelikkude käänakute üle pani Pauli mõtisklema iseendast ja elust Koordis. Silme ette kerkisid Roosi ja Semidor — samuti erakordsed eluteed Koordis — kummalise tõusuga, võiduga mineviku ja iseenda üle. Meenusid Maasalu ja Taaksalu, uudistavalt heitis ta pilgu tagasi omaenda pingutustele. Kõike seda ei saanud lahutada Uustalu elukäigust. Ja kui palju oli veel neid ülesmäge läinud, varem märkamatuid eluteid Koordis! See oli jõudude kogumine, sarnanev tuhandete kevadiste, ühisesse jõesängi tõtlevate ojakeste liikumisega. Sellest oli tahtmine rääkida oma kõnes, kuid talle tundus, et ei jätku oskust kõnelda.

Muuli soovitas tema piinlemist nähes sõbralikult mitte närvitseda, vaadata järele ajalehtedest, kuidas esinevad teised usaldusmehed, kirjutada lühike konspekt, asetada

see kõne ajal enda ette. Omalt poolt andis ta mõningad mõtted. Kuid ka need nõuanded ei toonud asjasse lõplikku selgust. Ajalehtede veergudel oli öeldud kõik väga ladusalt — Paul tundis masendusega, et nii ladusalt ta ei saa kõnelda — ja seal oli liiga palju kauneid ning pidulikke sõnu, mida pole kunagi tarvitanud oma lihtsas ja asjalikus elus ei külapuusepp Johannes Uustalu ega Paul Runge ise. Ja kogu aeg, kui ta mõtles eelseisvale kõnele, tulid pähe tavalised ja lihtsad asjad: nemad Semidoriga kaevavad kaevu, Uustalu lükkab silmi kissitades höövliga, ahelikus seisvad Koordi inimesed päästavad põlevat vilja, tema, Paul, sõidab koos Roosiga valda hävitavat hoopi andma Koorile... Sellest oli tahtmine kõnelda.

Ehkki Paulil oli kogu aeg meeles lähenev kandidaadi kohtumise päev valijatega, jõudis see päev kätte ikkagi kuidagi väga ootamatult. Paul käis hommikust saadik rahutult ringi ja pahandas õigust öelda tühiste ning pisikeste asjade pärast: koristaja ei olnud õhtul põrandaid pesnud, oli unustatud tuua veel kümmekond pinki, ootamatult selgus, et petrooleumilampide klaasid olid katki ja ei kõlvanud enam, kohalikus kooperatiivis aga polnud neid. Tuli eriti selleks otstarbeks inimene linna saata. Ja rahvamaja suure ning külma saali nurkades seisvad ahjud läksid halvasti soojaks, sest puud olid toored.

„Te oleksite võinud varem öelda, ma oleksin võtnud kuivi kodunt kaasa," tegi ta viisakalt, kuid veidi salvavalt märkuse rahvamaja juhatajale, vanaldasele naisele, kes riputas seintele kuuseokstest vanikuid.

„Aga te oleksite võinud parem oma Vao peale mõjuda," nähvas juhataja vastu. „Viis koormat peab ta tooma meie jaoks, aga ikka ei too."

Paul neelas vaikselt etteheite alla. Tõepoolest, ta ei ole kaua aega huvi tundnud selle vastu, kuidas Vao täidab metsavarumise kohustusi. Näed siis, kuidas pisikesed asjad jäävad suurte taha kinni...

Kuid õhtuks sai kõik joonde. Kaks suurt lampi põlesid ühtlase valgusega, ahjud lõõskasid kuuma ja pikki pinke läks korda laenata kuskilt naabrusest. Laud kaeti punase riidega ja toredad männiokste kimbud andsid talle pidulikku ilme.

Rahvas hakkas kogunema... Inimesed astusid tõsiselt sisse, peatusid ustel, heitsid pilke ümberringi, otsides silmadega tuttavaid. Üle saali kõlasid tervitused:

„Oo, pagan, Villu, tere vanapoiss!"

„Aa... teie pere ka siin. Sellepärast ma vaatan — tuttav hobune on värava juurde seotud..."

Päriti üksteiselt:

„Noh, aga kus on Johannes, meister ise?"

Ja suruti end uksele lähemale, et tervitada meister Johannest.

Äkki tekkis elav liikumine ja kihin-kahin. Johannes saabus. Vanamees astus sisse nagu alati naerul näol, väga koduselt, noogutades siia ja sinna halli korralikult pöetud pead. Tal läks tükk aega, enne kui ta jõudis punasega kaetud laua juurde. Tarvis oli kõiki teretada ja igaühega veidi juttu ajada, sest ega Koordi inimesed iga päev kokku tule. Paulilt päris ta naise järele ja vangutas etteheitvalt pead, kuuldes tema seletust, et pole kellegi hooleks kodu jätta...

Alles laua taga, mugavalt toolile toetunud Uustalu vasakul käel istudes ja juhataja püstitõusmist nähes püüdis Paul viimaks meenutada esimest lauset oma nii suure vaevaga koostatud kõnest. Kuid oli juba hilja, — kuuldes

oma nime, tõusis ta püsti. Olles võimetu nägema kõiki nägusid korraga, silmast silma, eksles ta pilk ärevalt kõiki ridu mööda, otsides, kellel peatuma jääda, et end kokku võtta, meelde tuletada.

Leidiski. Ühel tagumisel pingil kõrvu Kristjan Taaksaluga istus Roosi uues lillelises rätikus. Tema nägu, mis oli suunatud Paulile, väljendas vankumatut usku Pauli võimeisse. Tal ei näinud tulevat mõttessegi, et Paul võiks milleski segi minna või kartma lüüa.

„Täna on siia kokku tulnud mehed ja naised kogu ümbruskonnast, Koordist, Nurmelt ja Madistest, ja vähe leidub nende hulgas inimesi, kes ei tunneks Johannes Uustalu . . ." rääkis Paul soojalt ja üsna vaikselt saali poole, toetudes kätega tugevasti lauale ning kallutudes veidi ettepoole, nagu kõiki südamest südamesse vestlema kutsudes. „Ta on ehitanud palju maju siin kandis . . . Ka küla koolimaja Koordis on tema ehitatud. Ma mõtlen, et selles saalis ei leidu inimesi, kes julgeksid öelda, et need majad on ehitatud halvasti . . . Omal ajal, mäletan, õpetas ta mind seinapalke paika panema ja sundis ükskord tolli võrra eksimise pärast viit palgikorda lahti võtma ja uuesti panema . . . Sel päeval ei teeninud kumbki meist mitte midagi. Tema aga ütles mulle tookord: „Kui eksid töös, siis eksid ka elus, noormees!" Ja mina olen talle tänulik selle eest, ehkki ma tookord sain pahaseks ja saatsin teda endamisi kus kurat . . ."

Saalist kostis heakskiitvat naeru. Uustalu muigas ja noogutas rahulolevalt pead.

„Ta on vali töös ja vali elus," jätkas Paul. „Paljudel siinolijaist on tulnud kuulda tema suust ka teravaid sõnu, kuid õigusega, ja meie ei ole pahased. Noh, aga hea nõu andmisest pole ta kah kellelegi ära öelnud. Ühe sõnaga,

mis seal rääkida, te kõik tunnete Johannes Uustalu ... Ta ei ole mütsi pihus mudinud poemeeste ja hallparunite ees. Ta nägi, kuidas viiendal aastal peksti vallamaja trepirõdul tema isa ... Ta ei läinud okupatsiooni ajal sakslastele barakke ehitama, ehkki teda ähvardati areteerida. Aga kes kallas sügisel Madiste vallas esimesena oma saagist riigi salvedesse? — Uustalu ...

Ja kui te küsite minu käest nagu mees mehelt," ütles Paul veenvalt ja mõjukalt, „küsite, miks ma hääletan Uustalu poolt, siis vastan ma teile lühidalt: sellepärast, et ta on alati olnud töörahva poolel ning on valmis töörahvast teenima ka edaspidi ..."

Tagapool, pinkidel, kus istusid Roosi ja Kristjan, hakati plaksutama ja igas saali nurgas aidati kaasa ... See oli ootamatu ja oleks teda peaaegu segi ajanud.

„Praegu on kibe ülesehitamise aeg ..." jätkas Paul. „Kõigis vabariigi valdades me ehitame nõukogulikku elu. Vaat, mispärast ilma Uustaluta — ehitusmeistrita meie nõukogude valitsus läbi ei saa ..."

Paul mõtles viivu, — näis, et peaasi oli öeldud, — ja seni kui mürises käteplagin, istus kohale. Pilku saalile tõstmata, tundes, kuidas õhetavad põsenukid, ohkas ta kergendustundega, nagu ohkab inimene, kes on edukalt hakkama saanud ränkraske tööga.

Uustalu tõusis kohalt, et jutustada oma elust, mida ta aga oleks võinud jätta ka tegemata, sest kõik siitkandi inimesed tundsid tema elu mitte vähem kui teda ennast.

Paul ei kuulanud ja vaatas saali, kus ta nüüd selgesti eraldas iga nägu tihedais ridades, ja tundis kahju ainult sellest, et Aino siin ei olnud ja ei saanud kuulda teda. Aga keegi pidi ju ometi koju jääma, valvama Kure talu ...

KAHEKÜMNES PEATÜKK

Muuli töökabinetis, mille aknad avanesid väikesse lumega kattunud iluaeda valla täitevkomitee ees, toimus valla parteiorganisatsiooni koosolek. Koos Muuliga oli siia kogunenud viisteist inimest. Kõik mahtusid vabalt istuma diivanile ja erisugustesse tugitoolidesse, mis olid veel endise vallavalitsuse ajast pärit, ning toas oleks jätkunud ruumi veel kümmekonnale inimesele.

Ehkki neid oli vähe, olid nad kõik väljapaistvad inimesed, need, kelleta vallas ei lahendatud ühtki tõsisemat ülesannet. Siin oli mitu külavolinikku, juba vanemad mehed; oli küla sepp Peeter — lüheldast kasvu kitsaõlaline mees, kes välimuselt ei sarnanenud hoopiski sepaga; oli varumisagent, siledaks aetud näoga mees, hoolikalt teritatud mitmevärvilised pliiatsid korraliku pintsaku rinnataskus. Siin istus külanõukogu esimees, jässakas, kõrge kiusaka laubaga noor Uusman, kelle isa olid mõrvanud sakslased okupatsiooni ajal, ja valla põllumajandusosakonna juhataja Artur Kohala, kes oma hallis ülikonnas, prillide ja kõhna range näoga sarnanes külakooliõpetajaga. Nende hulgas oli üksainuke naine — Selma Karu, rahvamaja juhataja; ta kohendas närviliselt rätikut peas ja silmitses kõiki murelikult oma helesiniste ilusate silmadega enneaegselt närbunud näos.

Koosolekule tuli ka Kaarel Maasalu, kes oli hiljuti vastu võetud partei liikmekandidaadiks.

Kohal olid veel esimees Janson ja muidugi Muuli ise.

Koosolekut juhatas noor Uusman. Janson esitas aruande ettevalmistustöödest vallas 1947. aasta kevadisteks põllutöödeks.

Kuulati vaikselt ning mõtlikult, mitte sellepärast, et aruanne oleks nende jaoks uudne, — olukorda vallas tundsid nemad, valla vajadustele ja muredele kõige lähemal seisjad, ka ise väga hästi, — vaid et kõik püüdsid aimata, mis suunas arenevad vaidlused ja keda need puudutavad.

Varumisagent Moose oli kõige rahulikum, ta istus hooletult ja mängis pliiatsiga; ta ei oodanud teravaid vaidlusi aruande kohta. Tema arvamise järgi ei olnud selleks alust: vallal möödunud aasta eest võlgu riigile ei ole. See andis põhjust arvata, et ka eelolev aasta veereb mööda sujuvalt ja raskusi tekitamata. Tema ise ei kavatsenud aruandjat kritiseerida, sest niisugused küsimused nagu masinate remont ja valla varustamine väetistega teda otseselt ei puuduta.

Kaugeltki mitte nii rahuarmastavalt polnud häälestatud külavolinikud. Üsna palja pealaega väike Kadakas Toola külast sirutas end huuli kõverdades suurekerelise, sirgelt istuva Hugo Murru punase kõrva poole ja sosistas midagi. Murd, pühkides prille tubakavärvi taskurätikuga, noogutas nõusolevalt pead. Külavolinikele tundus, et nende esimees on üht-teist maha maganud mineraalväetiste osas: näe, naabervald on saanud lämmastikväetisi kakskümmend tonni rohkem . . .

Ka küla sepp Peeter valmistas Jansonile midagi ebameeldivat. Seda oli näha teeseldud ja suurendatud ükskõiksusest, millega ta silmitses aruandjat, varjates oma

teravat pilku punaste punsunud laugude taha. Kui Janson mainis aruandes kolme uut sepikoda, mis on asutatud valda, põimis Peeter oma tohutu suured käed, mis olid nagu sepapihid, põlvede ümber — need käed ei sobinud kuidagi kokku Peetri kitsaste õlgadega ja näisid võõrastena — ning muigas mürgiselt.

Päris rahulik ei olnud ka valla põllumajandusosakonna juhataja Kohala. Janson ütles oma aruandes, et nüüd on vallas lõpetatud maareform ja kõigile talupoegadele on kätte antud aktid tähtajatu maakasutamise kohta. Kohala teadis, et põhiliselt on see kõik õige, kuid ometi on veel olemas mõningad vaidlusalused põllud ja heinamaad, ja see on tingitud osalt põllumajandusosakonna, järelikult tema — Kohala aeglasest asjaajamisest. Kui uurida, siis võib lohakusi leida ka teises asjas: nad hilinevad talupoegade seemnefondi väljaselgitamisega... Kohala vaatas viltu Muuli otsa, kes käsipõsekil, pihupesa silmade ees, tegi märkmeid taskuraamatusse. Artur Kohala ei kahelnud, et Muuli märgib pedantse täpsusega kõik üles, valmistudes sõnavõtuks.

Ka Selma Karu ei lasknud kaotsi minna ühtki sõna Jansoni aruandest ja kuulas ühesuguse huviga kõike, millest esimees neile kõneles: väetistest, agrotehnilistest tähtaegadest, traktoritest ja äkete ning atrade remondist. Janson nimetas suuri arve: sadade tonnidena loetles väetist ja seemet, mis külvatakse Koordi põldudele. Kõik see näis hiiglaslikuna, võrreldes selle väikese majapidamisega, mida Selma oli alles hiljaaegu juhtima hakanud: rahvamaja väike külm saal selleks otstarbeks ajutiselt kohandatud vanas kiviaidas, raamatuid vähevõitu, plakateid veel vähem. Isegi toole pole. Näiteringi tegelased grimeerivad end lagunenud taburettidel ja puupakkudel

istudes väikeses lava kõrval asuvas toas, millest tuul läbi puhub. Ja praegu mõtles Selma Karu, kuidas suurendada seda väikest jõudu, et aidata kaasa läheneva külvi läbiviimisel.

Janson lõpetas ettekande ja noor Uusman palus asuda asja läbiarutamisele.

Esimesena võttis sõna sepp Peeter. Ta hääl osutus ootamatult kõlavaks. Ta kõneles kuidagi küsimuste abil, millede tagant oli muide selgesti tunda, mida sepp öelda tahtis.

Kas seltsimees Janson on kindel, et sepikodades, mida ta nimetas, põlevad söed ääsides, nagu peab olema ühes tõelises sepikojas, ja et töö käib vahetpidamata? Kas ta on veendunud, et seppadel on kõik tööks hädavajalik olemas — süsi ja raud, ja neil pole muud teha kui rautada hobuseid, parandada atru ja vankreid? Kas Janson aitas hankida Peetri sepikojale süsi? Hobuseraudu?

Külavolinik Murd välgutas etteheitvalt prilliklaase ja kahtles üsna avameelselt selles, kas valla täitevkomitee on teinud kõik, et kindlustada valda kevadeks väetistega. Janson tunneb ilmaaegu rõõmu arvude üle. Kui neid arve lähemalt uurida, siis selgub, et kõik ei olegi heas korras: miks on veetud kohale ainult superfosfaat, aga näe, naabervallas Madistes osati saada kaalisoola, kondijahu ja salpeetrit? Küla kooperatiividesse on toodud ainult atru, aga külvimasinaid ega kultivaatoreid pole, — linnas on neid ju olemas, valla täitevkomitee peaks selle vastu huvi tundma ja välja nõudma, mis vajalik.

Sõna võttis Kaarel Maasalu. Oma napisõnaliste ja katkendlikkude lausete mõtte viis ta sellele välja, et külviks ettevalmistamise edu ei otsusta ei Peeter, ükskõik kuihästi ta sepikoda töötakski, ega Janson, isegi kui ta oma

tööga hiilgavalt hakkama saaks. Hästi toime tulla 1947. aasta kevadkülviga tähendab üles künda kõik jäätmaad ja reservmaad, mis aga on võimalik ainult siis, kui kõik Koordi talupojad ühiselt selle asja kallale asuvad.

Siinkohal köhatas Muuli, kes oli kogu aeg vaikinud, ja võttis käe silmade eest.

„Noh, hoia alt," heitis Kohala kartlikult pilgu tema poole.

Kuid Muuli ei olnudki kuri, nagu vahel harva, ega järsk, nagu mõnikord, — pigem oli ta tavalist viisi mõtlik ja tagasihoidlik.

Tema, Muuli, tahtis oma esinemist alustada sellest, millega seltsimees Maasalu lõpetas. Tuleb koondada Koordi rahvas peaasja ümber. Viimased sündmused Koordis on tunnistuseks teravnevast klassivõitlusest. Kehvtalurahvas muutub aktiivsemaks, ja kõneldes kevadistest plaanidest, on tarvis kõnelda õigest klassijoone läbiviimisest vallas. Näete, Runge tõi päevavalgele kulak Koori. Aga Janson arvas kunagi, et Koori oleks tarvis aidata väetistega, sest Kooril olevat suured kohustused riiklike normide täitmisel, — kas pole tõsi? Kas see ei peaks meid, parteilasi õpetama? Jansonil võib-olla valutas süda tõesti siiralt plaani täitmise pärast. Ometigi täideti Koordi plaan alles siis, kui appi tuli kehvtalurahvas, kes paljastas Koori. Ja masinaühistu loomisega, avameelselt öelda, lasksime me ka kiiruga viltu. Ja mis tuli välja? Tulutoov koht anti Kännule. See Känd tuleks õigupoolest kulakuks tunnistada. Millega seletada kas või seltsimees Jansoni vigu? Ainult rabelemisega, oma ninast kaugemale mitte-vaatamisega . . .

Muuli vaikis pisut ja lõpetas siis veenvalt:

„Meie vastutame rohkem kui ükskõik kes Koordi tule-

viku eest, tema parimate inimeste kasvatamise eest... Aga need inimesed on juba nähtavale kerkinud, tulevad meie juurde..."

Pärast sellist sissejuhatust läks Muuli üle Jansoni ettekande üksikasjade kriitikale.

Muuli asus ärklitoast väikesse majja valla täitevkomitee naabruses. Aeda istutas ta noori kirsi- ja õunapuid. Paljud järeldasid sellest, et ta kavatseb oma saatust kindlalt siduda Koordiga ja siia pikemaks ajaks elama asuda. Kui inimene rajab aeda, mis kannab vilja alles paljude aastate pärast, siis vaatab ta järelikult kaugele tulevikku, teda ei saa nimetada ühepäevaperemeheks, ta tahab tõsiselt tööle asuda. Paljudele oli see meeltmööda.

Mõned otsisid visalt tema sõprust. Muuli märkas seda tungivate kutsete põhjal pulma ja simmanitele, kus tähelepanelikult jälgiti, et tema klaas tühi ei oleks. Ta vastas kutseile äraütlemisega, muide üsna peenetundelises vormis. Samal ajal ei saadud teda ka uhkeks nimetada. Juhtus küllalt, et ta viibis kõige kehvemais taludes, ja ühe pühapäeva läbi niitis ta Konsingi lese heinamaad. Talle paha soovijad — oli sääraseidki — seletasid seda kõike Muuli püüdega võita populaarsust rahva hulgas.

Muide, oli märgata, et Muuli ilmselt valis oma tutvusi. Tal oli mingi oma käitumisjoon, hoolimata tema näilisest lihtsusest, meeldivast peenetundelisusest ja otsekohesest suhtumisest siitkandi inimestesse. Need, kes ei leidnud Muulilt poolehoidu, tegid mõnikord katseid suhteid parandada. Kui tema väike ning kahvatu naine, tüdrukuke käekõrval, oma punutud korviga taludesse tuli, püüdsid tüsedad perenaised sinna asetada kotikest nisupüüliga, kannutäit mett või lambakintsu. Ent Muuli naine tõrjus kohku-

nult kätega ja pärast pikka kõhklust võttis ainult seda, mille eest ta suutis maksta oma kõhetust, külgedelt kulunud käekotist.

Oli näha, et inimene ilmselt soovis säilitada täielikku sõltumatust. Ja seda isegi valla täitevkomitee töötajate, nende naiste ja meeste kitsas ringis. Kui valla varumisagent Urvik, Moose eelkäija, soovis Muulile loovutada peaaegu uut diivanit poole hinnaga, kiitis Muuli polstrit ja vedrusid, proovis isegi lamada sellel, kuid . . . ei võtnud, vaid ostis halvema ja kallima ärist. Kui mõni kuu hiljem Urviku üle kuritarvituse pärast kohut mõisteti, meenus see paljudele ja nad vangutasid paljutähendavalt pead.

Kui sa elad kogu valla silmade all, saab loomulikult iga su tegu arutlusaineks. Muuli suhtes otsustati, et tema tagasihoidlikkus ei ole põhjuseta, et ta „valmistab end ette" . . . Säärase väljenduse laskis keegi vallas lendu. Milleks nimelt ta valmistub, oli selguseta, selles sõnas võis peituda paljugi. Kuid et Muuli millekski ette valmistus, see oli selge, ja ka see, et ta oli veendunud oma positsiooni tugevuses Koordis, sest miks muidu oleks ta hakanud rajama puuviljaaeda. Miks hakkas ta sellise huvi ja püsivusega tungima ja vahele segama kümneisse Koordi kodustesse asjadesse, alates ettevalmistusest kevadiseks külvikampaaniaks ja lõpetades vaskpasunatega, mida ta hankis rahvamaja puhkpilliorkestrile?

KAHEKÜMNE ESIMENE PEATÜKK

Taas olid hakanud voolama kevadised veed, sinkjasmust kuldnokk uuris hoolikalt Vao talu õues põlise männi külge taotud vana pesakasti ja otsustas sinna elama asuda. Aprillikuu ere valgus hajutas hämaruse kuurialuses. Köögi kõrval asuva kambri aknastki võis seletada põllutööriistu, mis sinna olid paigutatud sügisel: ader, äke, vanker ...

Nüüd oleks Johannes pidanud püsti tõusma, kuuri alla minema — järele vaatama, kas raud pole ehk liialt roostetanud, kuuris tööpingi juures üht-teist meisterdama, adrale uued puust käepidemed tegema. Kuid Johannes istub ükskõikselt oma harjunud kohal akna juures, aja jooksul tuhmunud peegli all; peegli tagant tolknevad välja mingid paberinuustakud ning paistab kahekümnendail aastail Tartus väljaantud iga-aastase kalender-tähtraamatu konts.

Johannes tõmbab suitsu ja loeb ajalehte, hoidudes jonnakalt tähelepanu pööramast aprillikuu päikesele akna taga ning agaralt pesa uuendavale kuldnokale.

Kolistamine köögis vaikib. Liina, asetanud tugevad käed puusa, vaatab, vaatab Johannest, ning lõpuks ei kannata enam välja ja ütleb:

„Jõel on jää juba liikuma hakanud ... Sa võiksid õige västraga jõe äärde kõndida, selle asemel et istuda ..."

Liina teab, millest kinni hakata, kuid Johannes, ehkki hingelt kirglik kalapüüdja ja jahimees, kehitab praegu ainult ükskõikselt õlgu naise jutu peale.

Seejärel tuletab Liina meelde, et vanker ju kägises sügisel, kui ta sai kuuri alla pandud; ja kägisemine pole kindlasti talve jooksul kadunud, — oleks vaja järele vaadata...

Johannes ei pane tähele.

Päike paistab keskpäeval teravalt otse kitsast aknast sisse, tema eest ei pääse kuhugi, — Johannes vidutab silmi, silmade ees muutub kõik eredaks: isegi tähed ajaleheveergudel otsekui kasvaksid välja ridadest, virvendades kevadiste kärbeste parvena Johannese ees. Ja see jultunud ning kärsitu kuldnokk saalib väsimatult pesa ja aia vahet...

Tool Johannese all hakkab nagisema: Johannes nihutab end aeg-ajalt rahutult — küll ühele küljele, küll teisele, — vaatab mõtlikult laua alla, ja veel madalamale kummardudes püüab heita pilku voodi alla toa teises otsas.

„Noh, kuhu sa mu saapad oled toppinud?" kõmiseb tema torisev madal hääl.

Liina ulatab Johannesele searasvaga paksult sissemääritud saapad.

Möödub mõni päev. Juba toob Johannes koju jõest västraga kinnipüütud purika. Juba võib teda näha kuuri all kopsimas. Ehkki iga tema liigutust saadab mingi jonnaka ükskõiksuse tunne selle vastu, mida ta teeb, siiski ta kopsib.

Liina ei usu Johannese ükskõiksust. Talle näib, et see on ainult teesklemine, solvatud uhkustunde järjekordne kapriis. Talle koguni tundub, et mitte kunagi veel pole

peremehe mõte töötanud nii visalt, niisuguse pingutusega ja huviga ümbruskonna vastu kui praegu. Mitte kunagi pole ta nii visalt tuhninud ajalehtedes, pole olnud nii mõtteisse vajunud. Isegi öösiti koputab pimesi tuhast tühjaks ja topib täis oma piipu, mõtleb kogu aeg millestki . . .

Johannes oli väga erutatud. Elu Koordis oli paistnud talle alati muutumatuna, lihtsana ja arusaadavana, umbes nagu omaenda talu õu, kus vanast isaisade ajast olid kindlaks määratud kõigi elus vajalike ehitiste asukohad. Seda eluteed oli Johannes tallanud Koordit ja tema inimesi läbini tundva patriarhi väärikuse ja kindlusega, — otsekui oleks astunud omaenda talu õue mööda.

Nüüd oli elu teinud järsu pöörde, olid hakanud murduma Johannese tõekspidamised. See, mis oli tugev, kaotas põhja, varises kokku, muutus kõlbmatuks. Samal ajal aga seeme, mis oli heidetud Kure talu pealtnäha viljakandmatusse mulda, ajas idusid, hakkas kõrt looma. Ootamatult, nagu kõdunenud hammas, kisti pesast välja väimees Mihkel Koor. Kas mitte tema poleks pidanud istuma kõige kindlamini Koordis, tema, kes oli seotud külaga hulga äriliste niitide ja perekondlike sidemetega? Kui palju siis oli Koordis selliseid inimesi, kes oleksid võinud öelda, et nad Koorile midagi ei võlgne, kas või kolmenelja tööpäeva niidumasina või reaskülvaja kasutamise eest? Selliseid oli vähe.

Rebase osavus ja kavalus, hundi jultumus, mis olid kunagi Koori teinud kangeks meheks, ei omanudki nagu enam mingit mõjuvõimu, kui tal oli kokkupõrge tasase tüdruku Roosiga. Samal ajal läks teise väimehe elu ülesmäge, ta oli muutunud tähtsaks tegelaseks vallas, lühikese ajaga omandanud kõigile vajaliku mehe kaalu. Vao enda endine kaal ja kuulsus tuhmusid ning kahanesid

Koordis selle kutsumatult kaelakukkunud väimehe esilekerkimisega. Johannes pidi seda tahes-tahtmata endale tunnistama. Juba liiga otsekoheselt olid talupojad viimasel ajal hakanud tema juuresolekul siunama masinaühistus valitsevat korda, vihjates ilmsesti tema, Vao teguvõimetusele.

„Nõndaks jah," mõtles Johannes, „see Kure talu noormees on voolu keskele sattunud, aga Koor on nagu laastuke kõrvale kalda äärde heidetud, keerisesse tõmmatud, põhja läinud..."

Aga mis siis tema, Johannes, peaks tegema, — vaat, milles seisis küsimus.

Mõni aeg tagasi tekkis Vaol harjumus ärritatult kõne sekka käega heita ja öelda:

„Äh, mis see minu asi!"

Kuidas Johannes ka ei püüdnud endas maha suruda rahutust, see õnnestus tal halvasti. Ta võis kodus heita käega Liina peale, võis õhtut naabriga veetes põlglikult sõnada: „Äh, mis see minu asi on...", kuid terve Koordi eest oli raske end kõrvale hoida, kuidas ta seda ka ei soovinud. Ta oli liiga tugevasti Koordiga kokku kasvanud. Küla polnud võimalik ette kujutada ilma Vao taluta, samuti kui talu ei saanud kujutella ilma selle õues kasvava põlise, võimsa jändriku männita.

Esimesena Koordis oli omaenda talu üles ehitanud ju vana Taavet Vao, kes oli ümberkaudu muutunud otse legendaarseks kujuks. Just temal oli esimesena õnnestunud end paruni käest vabaks osta ja lapikese maad kändudest puhtaks juurida rukki jaoks. Räägitakse, et ta võinud aastase härjavärsi turjale tõsta; kündnud maad juurikast tehtud puuadraga; valmistanud vankri, milles polnud ühtki raudnaela, mitte ühtki raudosakest. Sellest ajast saa-

dik on neli põlve Vaosid elanud Koordis, visalt kinni hoidnud tema maast. Vaode visadus ja püsivus olid äratanud omaküla inimestes austust nende vastu; ammust ajast oli tekkinud veendumus Vaode saatuse kindlusse.

Võib väga võimalik olla, et soov seada uus masinaühistu kindlale alusele sundis Koordi talupoegi omal ajal usaldama kontrolli ühistu üle nimelt Johannes Vaole.

Soovitud kindlast alusest uuele ettevõttele ei saanud asja. Vaolt oodati, et ta seab asjad ühistus korda, ent kuidas sai ta seda teha, kui tema enda isiklikus elus oli kõik selgusetuks muutunud ja ta ise ei suutnud sellest aru saada. Selleks, et teha katset korda luua, oli tarvis loobuda ettevaatlikkusest ja soovist mitte rikkuda suhteid rikaste peremeestega ...

Osavõtt ühistu juhtimisest hakkas teda üldse rahutuks tegema. Seal olid kõik asjad, nagu talle näis, sellise suuna võtnud, et oleks tarvis väljuda heasüdamlikust tasakaalutundest või püüda üldse lahti rabelda sellest asjast kui väga ebamugavast ja tülikast. Känd oli ikkagi väga tugevasti oma uhke traktori küljes kinni ja ei tahtnud kuidagi seda oma mõju alt ära lasta. Kui Johannes selles asjas ei tundnudki talle kaasa, siis vähemalt sai ta sellest oma hingepõhjas vaikides aru, ja see oligi, mis osalt segas teda Kännu vastu üles astumast. Kuid oli midagi, mis hakkas ilmselt Johannes Vaole mitte meeldima. Esiteks ei olnud Vao veendunud selles, et masinaühistu asjaajamises leidub akt traktori vastuvõtmise kohta Kännult. Säärane kahtlus tekkis Johannesel alles hiljaaegu ... Aga kui seda akti pole, siis järelikult võib Känd ühel ilusal päeval oma traktoril minema sõita ja talt pole midagi võtta ...

Kord oli Johannes kuuris traktoreid üle vaadates Kännule urisedes tähendanud, et nagu temale näib, on mõnin-

gad osad teise, alles hiljuti ühistu poolt ostetud traktori küljest rännanud Kännu traktori külge. Nende sõnade juures oli ta Kännule tähendusrikkalt otsa vaadanud.

„Noh, ja mis siis sellest?" imestas Känd, jäädes oma heledate silmadega Johannesele otsa vaatama. „Parem üks hea kui kaks kehva."

Vao oli tagasihoidlikult tähendanud, et parem on ikkagi kaks head kui üks, ja et teine traktor võib niimoodi künnile minemata jääda. Pealegi märkavad talupojad, et endine Kännu traktor kosub, aga teine laguneb ...

„Ehee, Vao papi!" hüüatas Juhan Känd, avameelselt Johannesele silma vaadates. „Oli minu traktor, — nüüd on ühiskonna oma ... Täna on talus ader sinu oma, aga homme — ühises kuuris, kolhoosi omas ..."

Kas ta mitte ei heida nalja Johannese üle? Koondades mõtteid näris Vao õlekõrt, ja tundes vastikut kibedust suus, sülitas.

Tema nimi on ju ka revisjonikomisjoni nimestikus. Tema, kurat võtaks, ei taha lõppude lõpuks ... Johannese lause lõpp kadus käredahäälsesse arusaamatusse urisemisse.

Känd kehitas heatahtlikult õlgu ja muheles kõige lihtsameelsema ilmega, ja Vao läks kuurist välja kalamehe tundega, kes on västraga libedast haviseljast mööda virutanud. Kala ainult lõi sabaga ja kadus kuskile siiasamasse.

Oli hetk, mil Johannes tahtis ka sellele asjale käega lüüa: „Äh, lõrpige oma suppi, kuidas oskate ...", kuid ikkagi ei suutnud ta seda, ja kõnelus Kännuga jäi raske kivina lasuma südamele, piinates sellega, et asi jäi lahendamata.

Suhted Kure ja Vao talu elanike vahel paranesid pärast mullust tulekahju kuidagi iseendast, ilma igasuguste sele-

tamisteta ja vastastikuste etteheideteta. Kord oli see Paul, teinekord Aino, kes külastas Vao talu, ja Johannes ning Liina käisid Kure talus hilinenud soola-leivaga.

Johannes kostitas väimeest agaralt erilisel viisil pargitud omakasvatatud tubakaga. Tekkis jutt — selline ettevaatlik jutt, vahelduv vaikimiste ja ütlemata jäänud sõnadega, nagu see on tavaline inimeste vahel, kes terase tähelepanuga uurivad teineteist. Jutt käis kaugete linnade ja riikide ümber, rahvusvahelise poliitika üle, aga kõige selle taga peeti silmas Koordi küla maade ja inimeste saatust ja oli tunda elavat huvi ning rahutust tuleviku pärast.

Kaugeist linnadest, tehaseist, kus malm voolab nagu vesi, kaevandustest, kus toodetakse kivisütt, ilma milleta ei saa läbi isegi küla sepikojas, — kõigest sellest ei olnud Johannesel eriti selget kujutlust; kuid mis puutus rukki ja nisu kasvatamisse Koordis, siis siin tundis ta end nagu kodus. Ta võis üksikasjaliselt, täpseid kuupäevi nimetades, jutustada, kes, millal ja mis sorti nisu on neis paigus kasvatanud ja milliseid saake saanud. Seejuures muutus Johannes peaaegu jutukakski ning silus vurrusid inimese väärikusega, kes tunneb oma väärtust.

Ükskord, jutustades Priidu Murumetsa tabanud äpardusest, kui too oli kuivendatud soomaatükile kartuleid maha pannud, jäi Johannesel hääl kuidagi ootamatult kurku kinni, ja veidi vaikinud, esitas ta eelnenud jutuga ilmselt mitte mingis seoses oleva küsimuse:

„Noh, aga millal sa siis kolhoosi hakkad organiseerima?"

„Ühine asi, — siis, kui pihta hakatakse . . ." vastas Paul ebamääraselt, imestamata küsimuse üle, — viimasel ajal oli ta seda sageli kuulnud.

Johannes vaatas rippuvate kulmude alt uurivalt väimehe tõsisesse näkku ja mõtles kahtlustavalt: „Teab, aga ei ütle . . .“ Kuuldused ju liiguvad, et aktivistid loendavad maid ja majapidamisi, võtavad kõik arvele. Vao oleks väga tahtnud teada, kuidas väimees oma plaanides on talitanud tema, Vao põldudega. Sest kuidas sa ka ei koostaks toda tulevast tundmatut plaani, ikka satub kahtlemata sellesse plaani kaheksa hektaari tasast, ühes tükis olevat Vao põldu Koordi küla südamikus. Ja seda hakkavad kündma mingisugused tundmatud traktoristid linnalähedasest traktorijaamast, ja mitte Vao kaks sirge vaoga harjutatud mära. Johannes ise aga peab külvama võib-olla mitte oma põllulappidel, mis on pikkade aastakümnete jooksul risti ja põiki läbi tammutud, vaid seal, kuhu määrab brigadiir, — võib-olla kuskil Priidu Murumetsa sooäärsel siilul, kus ealeski pole midagi mõistlikku kasvanud, kus juba külvatagi on vastik niisugusel peremehel nagu Johannes . . .

Lähevad segamini hobused ühises tallis, samuti kui erisugused rangid ja sedelgad kuuris. Aetakse segi Meistersoni hea uus külvimasin Priidu Murumetsa noaaegse niitjaga, lähevad segamini Vao ja Tatriku põllupeenrad — ning ei leiagi enam üles oma! Pühitakse minema kõik need harjunud piirid, millede vahel on kulgenud elu.

Läbi akna nägi Johannes, kuidas Liina tuli, lüpsik käes, lauda juurest maja poole. Pikkade-pikkade aastakümnete jooksul oli jalgrada, mida mööda Liina päevas palju kordi lauta käis — enne teda aga Johannese ema ja teised naised Vao suguvõsast —, siledaks ning kõvaks tallatud nagu rehepõrand ja ei kasvanud kunagi rohtu. Kas tõesti peab nüüd vaikseks jääma Vao lõbus taluõu, mis on eriti kärarikas suveõhtuti, kui lehmad tulevad karjamaalt ja

nende taga tunglevad rumalad arad lambad ning rüselevad kerekad sead, kartes karvase Barbu käredat haukumist? Kas tõesti mitte kunagi enam ei kosta tallikatuse alt tugevate hobuste — talu uhkuse ja au — rasket tammumist?

Mingi halisev, vananaiselik haletsus muljus Johannese südant. Ta sõnas tusaselt, ehkki väärikust säilitada püüdes:

„Vana tamme on raske uude paika ümber istutada — juured rebenevad ... Ei juurdu enam ...“

„Noh, küll juurdub ...“ ütles Paul vähese vaikimise järel. „Raskem on uut elu vanas saunas üles ehitada.“ Pauli hääles kostis erutus. „Sa lööd seinad papiga üle, aga ahi ajab suitsu sisse — suitsutab jälle kõik mustaks ... Uus elu ei sobi vanade seintega ...“

Vaigiti hetke.

„Uus elu — see peab käima ka uue seaduse järgi ...“ püsis Paul kangekaelselt ning vankumatult oma mõtte juures; sellise kangekaelsusega pigistas ta kangi pihku, kui kõndis põllul ümber kivi, kaalutledes, kust küljest sellele rahnule kallale asuda. „Aga uus seadus, see on nagu tuli: Koor kõrvetas sellega oma näpud, aga minul on tema paistel soe, mõnus. Ja mõtle ise — mispärast?“

„Ah, Koor ... tema oli hunt.“

„Hunt hundiks, aga nii mõnigi püüdis tema jälgedes käia,“ tähendas Paul üsna avameelselt.

Johannes Vao hakkas nohisedes piipu toppima.

Paul jälgis mõtlikult, kui heledasti lõi põlema ja hõõgus tuli Johannes Vao mahukas piibukahas, ja ütles lõbusalt:

„Mina pole Koor, aga näe, tahan ka hästi ja jõukalt elada ... Kas pole õigus, miks ei peaks me seda tahtma?“

Johannes heitis imestusega pilgu väimehele. Ta ei mõistnud tema vallatut tooni, — mis selle Rungega lahti oli?

„Kolhoosi poole tüürid?" oleks tahtnud Johannes küsida, kuid vaikis.

Otsekui taibates tema mõtet, ütles Paul äkki väga sõbralikult ning usaldavalt:

„Ükskõik sinu tee jõuab välja meie õue, nii mõtlen mina ... Kuhu sul ikka pöörata on? Elu pöördub ringi. Isaisade moodi, üksipäini, omaette ei tule enam välja, — aeg on teine. Kes sind aitama hakkab? Roosi sinu juurde teenijaks ei tule, tal on endal maa ... Põld nõuab rammu, masinaid. Kuid seda kõike me ju saame, aga ainult sel tingimusel, kui kokku lööme, ühineme."

KAHEKÜMNE TEINE PEATÜKK

Ants Muuli ärkas varakult, äratatuna päikesepaistest, mis täitis tuba.

Ringutanud, nii et liikmed ragisesid, kargas ta üles ja seadis ühe hetkega korda teki puuvoodil, mis oli tundmatu külatisleri rohmakas ja krobedavõitu töö. Too meister oli endale peaülesandeks seadnud valmistada kasulik tarbeese ja lähtunud arvestusest, et see peaks palju-palju aastaid vastu, sest Koordi talupoegade hulgas oli nõudmist ainult sääraste esemete järele.

Muuli läks paljaste jalgadega pehmelt ning kuuldamatult astudes läbi toa, kus magas ta tütar, linakarva kiharad padjal laiali, ja haaras naela otsast kareda käterätiku. Heitnud pilgu kööki, kus askeldas naine, astus ta õue.

Hommiku eel oli nähtavasti vihma sadanud, sooja juunikuu vihma . . . veetilgad värelesid otsekui kuivamata rõõmupisarad õuetara ääres kasvavate sirelite valgeis, lopsakais õiepuhmais ja sätendasid ererohelisel murul.

Öösel, sellal kui Muuli magas, olid tublisti töötanud vihmaussid, kasulikud tööloomakesed, kes rikastasid maapinda huumusega. Tasane, siledaks tallatud õu oli üleni kaetud tillukeste niiskete mullamügerikkudega, mis vihmaussid olid endast maha jätnud. Nähes päikeseküllaseil hommikuil selliste mügerikkudega kaetud maapinda, rääkisid vanad inimesed, et maa õitseb.

Pumbanud kaevust vett valgesse emailitud pesukaussi, hakkas Muuli naudinguga seebitama nägu ja käsi ning uhtma end külma veega. Ta nühkis kareda linase rätikuga nägu ja kaela, nii et need punetama hakkasid, ja viis siis pesukausi seebise veega kiviaia taha mullahunniku juurde, kus kõrvits tõstis päikese poole oma lihavaid vihmavarju-taolisi lehti. Muuli valas ettevaatlikult vee viimase tilgani kõrvitsale. Seebivesi oli kasulik ja tarvilik taimedele . . .

Ajanud end sirgu, vaatas Muuli aeglaselt ning peremehelikult ümberringi. Madala õuetara taga oli tema aed: noored, möödunud aastal istutatud puud olid juurdunud hästi, mahlakas leherohelus kattis puid. Aia ja õue taga laiusid talupoegade rukki-, nisu- ja kaerapõllud. Muuli märkas oma terava pilguga, millise imeväärse muutuse põldudel oli teostanud öine vihm, kuidas nisu oli värskenenud ja läikima hakanud. Ülalt jämedaks paisunud kõrte teravaotsalised tuped lõhkesid ja pistsid välja esimesed viljapead. Nisu hakkas pead looma!

Muuli noogutas heakskiitvalt pead ja tema nägu tõmbus laiale naerule.

Ja see, kes oleks praegu näinud parteiorganisaatorit, oleks mõistnud, kui tugevasti elas Muuli hinges kõige tavalisem Koordi põlluharija-talupoeg, kes ei saanud teisiti, kui pidi rõõmustama värskendava vihma üle, mis öösel oli põldudele sadanud.

Ehkki Muulil, kunagisel karjapoisil ja sulasel, oli tulnud tema neljakümneviie-aastase elu jooksul tundma õppida igasuguseid töid maal, pärastpoole aga linnas ja siis veel lisaks rasket sõjamehetööd sõjas, oli olemas üks töö, mida ta südamepõhjas pidas kõige kaunimaks, — see oli: kasvatada vilja!

Söönud hommikust, istus Muuli avatud akna alla lihtsa kantseleilaua äärde, mis oli korralikult kaetud lauapaberiga, ja avas ajalehe, mille veergudel olev raske teoreetiline artikkel oli eile jäänud läbi lugemata. Ta luges aeglaselt, tegi vahel märkmeid paksu kaustikusse, avas vahetevahel sõnaraamatu, pöördudes selle poole selgituse saamiseks. Aeg-ajalt tõusis ta toolilt, sammus edasitagasi mööda tuba, omaette mingit lihtsat lauluviisi ümisedes, ja hõõrus tugevasti oma siledat laia lõuga.

Need vaiksed hommikutunnid, mil keegi ei seganud ja pea oli eriti selge, pühendas Muuli lugemisele. Neil tundidel koostas ta ka konspektid oma esinemisteks ja loenguteks valla parteilastele, külaaktiivile ja maaintelligentsile.

Neil silmapilkudel ei lasknud ta kedagi hea meelega oma tuppa, ja isegi seitsmeaastane tütar Maimu, kuuldes suletud ukse taga vaikseid samme, ütles isa häält järele aimates karmilt oma kulunud plüüš-mängukarule: „Ts-ss ... ära tee koerust, palun sind ...“

Kui Muuli käekella osutid näitasid kolmveerand üheksa, pani ta pintsaku selga, kaabu pähe ja istus oma vanale jalgrattale ning sõitis valla täitevkomiteesse. Tee sinna ei olnud pikk, veidi üle kilomeetri mööda siledat kruusasillutisega maanteed.

Juhtides ratast käekõrval täitevkomitee trepi juurde, märkas Muuli Tilde-tädi, kelle talu oli Koordis vist kõige vaesem. Ta elas üksi ja kasvatas orbusid, poeg Arnoldi lapsi. Arnold, nõukogude sõdur, oli langenud Saaremaal, kui kitsalt Sõrve säärelt peksti välja maassekaevunud sakslasi.

Tilde-tädi, kes oli harilikult väga jutukas ja liikuv, istus praegu vilus pingi peal, kannatlikult ootavas asen-

dis, soonilised kõhnad käed põlvedel kokku pandud, ja nagu Muulile näis, ei tervitanud ta kuigi lahkesti, kui parteiorganisaator mütsi kergitas.

„Miks sa nii vara tulid?" küsis Muuli trepist üles astudes. Nüüd hakkas talle meelde tulema, et viimasel ajal oli ta kohanud Tildet tihtilugu valla täitevkomitees.

„Kel janu, sel jalad..." vastas Tilde ja pigistas huuled kokku.

„Keda sul vaja on, esimees Jansonit?" küsis Muuli väga lihtsalt ja istus pikkamisi pingile Tilde kõrvale.

„Jansonit pole mul tarvis, mul on tarvis pitsatit — templit..." selgitas Tilde-tädi, vaadates kõõrdi Muuli otsa.

Ja Muuli kuulis järgmise loo. Tildel oli kogunenud natuke raha: riiklik pension Arno orbudele, ja Tilde ise ei istu ka tegevuseta, — teeb tööd... Ja Tilde oli vaadanud oma majas ringi ning mõtelnud, et hea oleks, kui saaks pliidi ja korstna uue teha, sest telliskivid on hakanud välja langema; seinad oleks tarvis valgeks teha ja siin-seal uued klaasid sisse panna. Kui saaks natuke telliskive, klaasi ja lupja... Kuna aga ehitusmaterjal on defitsiitne kaup, siis on avaldusele pitserit vaja...

„Aga mis siis Janson räägib?" huvitus Muuli.

Janson? Ta oli tulnud Jansoni juurde kaks nädalat tagasi. Kuid tol korral ei olnud tal vastuvõtupäev. Vastuvõtupäeval ei olnud seltsimees Jansonil aga aega, ta lahendas mingeid väga tähtsaid asju. Ta karjus nii kõvasti telefoni sisse ja sõimas. Ja kui Tilde ikkagi südame rindu võttis ja sisse astus, siis lõi Janson ainult käega — „Homme, homme..." Kuid homme ei võinud Janson avaldust vastu võtta seepärast, et see oli kirjutatud pliiatsiga ja mitte tindiga. Ta ütles: „Tule üle-

homme." Kuid ülehomme sõitis Janson ametiasjus linna... Ja näe, täna tuli Tilde juba hommikul vara, et Jansonit mitte käest lasta, ehkki see talle võib-olla ei meeldi... Kas ta tuleb täna?

Muuli vaatas kella.

„Hiljaks on jäänud, kuid tuleb... Tuleb kindlasti."

„Ma rääkisin temaga veel hagude asjas..." elavnes Tilde-tädi, nähes Muuli tähelepanelikkust. „Puid mul ei ole. Kui metskonda esitada paber valla täitevkomitee pitseriga, siis võidakse sealt anda hagu või isegi metsa..."

Kuulates Tilde-tädi, vaatas Muuli vaikides tema päikesest pruunistunud, rohkete punsunud soontega kõhnu käsi ja paljaid jalgu. Muhklikuks paisunud sooned kõnelesid ilma sõnadeta ülejõu käivast tööst, mis oli lasunud Tilde turjal kogu tema Koordis elamise ajal.

Muuli kujutles äkki selgesti, kuidas Tilde-tädi, suutmata millegipärast Jansonit ära oodata, läheb täna jälle oma väsinud jalgadega sõtkuma teetolmu päikese käes, — minna on tal oma viis kilomeetrit, mitte vähem! Sellel teel kohtab ta tuttavaid naisi, võib-olla Taaksalu vanaeite Meetat, kes läheb poodi pärmi tooma, või Johannes Vao naist Liinat, kes veab piimanõusid meiereisse. Ja hoides selle kõhna väsinud käega kinni Vao Liina vankriäärest, jutustab Tilde-tädi huuli karmilt kokku pigistades hagudest, telliskividest... Ja vastutulijad jutustavad kümneile teistele, et Jansonil oli kahju anda hagu Tilde-tädile, kiiruga ei kuulanud teda äragi nagu kord ja kohus, ei saanud aru...

Olles meelitatud selle tõsise mehe tähelepanust, valmistus Tilde-tädi edasi jutustama, kuid Muuli tõusis äkki järsult püsti ja tõmbas kaabu pähe.

„Sa ära mine kuhugi," ütles ta käskival toonil. „Janson tuleb kohe, ma tean."

Ja hüpanud jalgrattale, sõitis ta välja maanteele.

Jansoni õuel kuivasid kuuri seina najale asetatud kahvad, millede külge olid kleepunud vesikasvud. Märgates võrgus nülitud konnalaipa, mõtles Muuli, et Janson oli kindlasti üsna hilja koju tulnud vähipüügilt, mida ta kirglikult armastas.

Eeskojas nägi ta kaht valgepäist poisikest, Jansoni poegi, kes olid kummargil kõrge punutud korvi kohal. Korvi katvate takjalehtede alt kostis lakkamatu krabistamine ja siputamine.

Muuli astus sisse, unustades koputada.

Janson sõi rasvakõrnetega munarooga, sula rasva tilk lõua otsas.

„Hiljaks oled jäänud, sõber," lausus Muuli häälega, millest ei saanud aru, mida see väljendas.

„Mis siis, kas maakonnast helistati? Aruande pärast?" küsis Janson rahutult, panni eemale lükates.

„Ei, Tilde-tädi on seal, talle on templit tarvis," ütles Muuli samasuguse mittemõistetava tooniga.

„Tilde?" ei taibanud Janson järsku. „Aa... Hagude asjas... Hinge sööb seest välja nende hagudega, tüütu vanaeit..."

Jansoni näole tekkis solvunud ilme, ta vaatas kahetsevalt eemalelükatud pannile, kallas endale klaasi piima ja asetas kannu Muuli ette.

„Joo klaasikene..."

„Aitäh, ma olen söönud," vastas Muuli kuivalt. „Ma ootan..."

„Ma tulen kohe," hakkas Janson kiirustama.

Muuli muigas äkki tusaselt.

„Mis sul on?" imestas Janson.

„Näed sa, Tilde-tädile polegi tarvis isiklikult sind, vaid templit... Nii ta ütleski: „Mul pole Jansonit tarvis, vaid templit..." Näib, et sa pole Tilde poolehoidu ära teeninud. See on halb, sõber."

„Kas mul muud polegi teha, kui Tildet hagudega varustada," torises Janson, erutudes Muuli pilkavast toonist. „Siin istub maakond seljas, pea läheb segi, ei tea, kuidas teeparandustöödega tähtajaks valmis saada. Näe, tänagi peaks nelikümmend vankrit välja tulema kruusaveole, aga talumehed ei kiirusta, arvavad, et aega küll..."

„Odav jutt..." katkestas teda Muuli ja kehitas õlgu. „Loomulikult, kui sul pole kiiret kas või Tilde-tädi asja lahendamisega, siis on ka talupoegadel aega küll. Kas sa oled uurinud tema asja? Kas sa arvad, et talupojad seda ei näe? Nad ütlevad, et Jansonil oli Tilde jaoks hagudest kahju, aga Tilde poeg võitles nõukogude võimu eest. Kas see on tühine asi? Kuidas nii võib?"

Muuli tõusis, ja vaadates vastikustundega Jansoni lõuga mööda allaveerevat rasvatilka, ütles väga vaikselt, kuid selgesti:

„Seisaks asi ainult Jansonis, siis kurat temaga, — see on ainult pool häda, kuid Janson on valla täitevkomitee esimees ja ei suuda sellest siiamaani aru saada... Näed, milles on häda! Paranda see viga, Janson!"

Janson hämmastus. Esimest korda nägi ta tagasihoidlikku Muulit nii vihasena. Ta pühkis lõua kiiruga käteräti sisse puhtaks, haaras nagist mütsi ja läks Muuli järel välja.

Mõlemad istusid oma jalgratastele ja sõitsid täitevkomitee poole, — Muuli ees, Janson otse tema kannul.

Sõideti vaikides.

Janson vaikis sellepärast, et ta oli solvunud. Tal oli vahel tulnud vaielda Muuliga, oli tulnud mõnikord kuulda parteiorganisaatori suust üsna ebameeldivaid asju, kuid iga kord oli see toimunud tagasihoidlikul ja mittesolvaval kujul ja iga kord „suure mastaabiga" asjade puhul, nagu Janson neid uhkelt nimetas. Näiteks kogu Koordi valda puutuvate suurte asjade ja plaanide arutamisel. Aga nüüd oli Muuli kaotanud äkki enesevalitsemise selle Tilde-tädi pärast... Nagu see oleks tõesti nii tähtis, kas Tilde saab oma haod kätte nädalake varem või hiljem... Lõppude lõpuks on Koordis palju talusid, sadu inimesi, Janson ei saa ju olla kõigi meele järgi. Oleks mõni teine valla aktivistidest tema kohal, — kindlasti ei meeldiks, pistaks varsti ulguma. Töö on vastutusrikas, mõnikord ei jätku öödestki töö ärategemiseks, suurte ühiskondlikkude kampaaniate ajal juhtub, et ei saa kolm ööd koju. Ei, proovigu keegi olla Jansoni nahas...

Jansonit valdas tundmus, mis sarnanes enesehaletsusega. Ta vaatas altkulmu enda ees sõitva Muuli tugevat jonnakat kaela ja ohkas kuuldavalt.

„Tegeleksin parem vaikselt ja rahulikult oma majapidamisega," mõtles ta edasi. „Mängiksin kohalikus puhkpilliorkestris bassi, mõnikord esineksin kõnega spordivõistlustel või vabatahtliku tuletõrjeühingu piduõhtul (Janson oskas ja armastas hiilata kõneosavusega) ja oleks rahulik elada..." Ah, asjata ei hakanud vastu ega loobunud tol korral, kui teda edutati sellele tööle!

Ja samal ajal tundis Janson, et tal oleks raske olnud loobuda oma uuest ametikohast. Tema, keda kunagi, mitte nii väga ammu, nimetati teatud üleolekuga, ehkki sõbralikult lihtsalt Jaaniks, oli saanud nüüd üheks esimeseks meheks vallas ja kõik nimetasid teda nüüd seltsi-

mees Jansoniks. Tal oli oma ametiruum ja telefon laual, ja pitsat taskus, ja sekretär tõi talle pabereid allakirjutamiseks. Kunagi võisid paljud vallas näidata oma üleolekut ja võimu tema üle, aga nüüd võis tema ise telefoni teel välja kutsuda ükskõik millise külanõukogu esimehe või külavoliniku ja kõnelda temaga nagu vanem. Tema käes oli võim!

Muuli vaikis samuti. Ka tema mõtles Jansonist. Ta ei kahetsenud, et oli olnud tema vastu järsk. Võib-olla on see kõnelus Jansonile kasuks. Teda on tarvis liigutada, üles raputada, muidu hakkab tal vaim rasva minema, närtsima, enne kui jõuab õitsele lüüa!

Muuli mõtles sellest, et Janson, pärit kehvast perekonnast, ise uusmaasaaja, edutatud valla aktivistide seast, ei ole siiamaale aru saanud oma uuest seisukorrast. Selle inimese juures, kelles iseendast pole ju midagi halba, tulid ilmsiks nõrkused, mis varem polnud märgatavad. Jansoni nõrku külgi näisid olevat märganud paljud Koordis. See võis saada ohtlikuks mitte ainult Jansonile. Nii mõnigi asi näiteks ei meeldinud Muulile hoopiski. See Janson tõusis jalule kiiremini kui teised uusmaasaajad vallas, ehkki ta ise töötas põllul vähe. Kulakud harivad Jansoni põlde, laenavad seemet, — sellised kuuldused ulatusid Muuli kõrvu. Kord küsis Muuli Jansonilt, kas see on tõsi.

„Mis siis, et kulakud?" imestas Janson süütult. „Las mängivad natuke sulast endise sulase juures. Kui teada tahad, — nad maksavad mulle vanu võlgu."

Ja Janson hakkas laginal naerma. See mõte näis talle valmistavat lõbu.

Kui nad lükkasid oma rattad seina äärde, nägid nad seal juba mitut teist ees. Jansonit ei oodanud mitte ainult

Tilde-tädi üksi. Talle tulid vastu mitu talumeest, kõige ees Juhan Känd. Naeratades sõbralikult ning laialt, tervitas ta Jansonit nagu oma inimest ja asus kedagi õlaga eemale tõrjudes sammuma tema kõrval.

Kuid Janson tõmbas kulmu kortsu ja ütles kilaval häälel, et kõik kuuleksid:

„Oodata tuleb, sõber... Tilde-tädil on ka asi ajada... Palun."

Ja Janson tegi kutsuva käeliigutuse hämmastunud vanaeide ees, vaadates seejuures Muuli poole. Käeliigutus oli samaaegselt leppimise ettepanekuks Muulile ja isegi vabandus...

Muuli ei näidanud millegagi, et ta märkas seda liigutust. Ta oli mõtteis ja murelik.

Muuli oli jõudnud vastu võtta mitu külastajat ja koos Selma Karuga üksikasjaliselt läbi arutada rahvamaja tööplaani eelolevaks kuuks, kui koputati uksele ja sisse astus Semidor.

Muuli tõusis ja astus talle vastu, nad vahetasid käepigistuse ja hakkasid kõnelema ilmast. Jutt algas ilmast mitte sellepärast, et neil polnud millestki kõnelda. Ei, nad olid asjalikud inimesed ja jutt algas peaasjast: neile töötas ilm saagi heaks. Nad olid ilmaga rahul.

Muuli näole ilmus pisut kelmikas naeratus, kui ta silmitses Semidori, kes oli täitevkomitee külastamise puhul selga tõmmanud korraliku, ehkki jämedast villasest riidest halli ülikonna, mille oli õmmelnud külarätsep ja mille eest Semidor oli tasunud kartulite ning kurgisoolamistünniga, — ta tundis ka püttsepa-ametit...

Muuli sai tagasi oma hommikuse päikesepaistelise meeleolu. Ta tõusis ja hakkas tuba mööda kõndima.

„Martin," ütles ta, pöördudes Semidori poole eesnimepidi, mida ta ametlikes jutuajamistes harva tegi. „Martin, sul tuleb asuda suurele ja rõõmsale teekonnale!"

Semidor pilgutas pleekinud ripsmeid ja tema nägu tõmbus laiale naerule. Ta ei mõistnud millegipärast Muulit. Miks see selge jutuga ja asjalik inimene hakkas äkki kõnelema tarku mõistukõnesid? Semidoril ei tulnud mõttessegi, et seda juttu tuli mõista sõna otseses mõttes. Mis teekond võiks tal siis ees seista?

„Mul on tulnud teha ka suuri ja pikki reise, kui ma merd sõitsin . . ." algas Semidor ettevaatlikult, et jutuajamisega aega võita ja Muuli sõnade üle järele mõelda. „Kuid ma ei mäleta, et nad oleksid olnud rõõmsad. Ükskord me käisime selle vana küna „Põhjalaga" isegi Kopenhaagenis ära . . ." elavnes Semidor. „Meil läks siis mere peal masin katki . . ."

„Ei-i, seekord pole hoopiski see," hakkas Muuli lõbusalt naerma. „Ei taibanud."

Tõsinedes ütles ta rõhuga:

„Tee on pikk: sõidad üle Leningradi, näed Moskvat, Semidor!"

„Mina?" imestas Semidor tohutult.

Ta nööpis pintsaku kinni, tegi siis nööbid uuesti lahti ja pühkis kortsunud ruudulise rätiga poolpaljast pealage, — kuum hakkas.

Tema, Semidor, ja äkki — Moskvasse? Sellesse igavesti pulbitsevasse Moskvasse, kust isegi tuhande versta taha ulatub tema elustav südametukse ja äratab üha uusi mõtteid, soove ning püüdlusi inimeste südameis vaikse Koordi kõige kaugemais metsataludes. Semidor mõtles, et temal oma maamehe-saabastes ja kaabus on kindlasti seal kihavas Moskvas niisamasugune imelik tundmus, kui

sõites pehkinud paadis ookeanile ... Kas nad ei pigista seal teda vaeseomaks? Aga muide, räägitakse, et moskvalased on väga külalislahke rahvas.

„Kuni Musta mereni sõidad välja. Abhaasias saad näha seltsimees Stalini nimelist eesti kolhoosi, — rikas kolhoos on," rääkis Muuli. „Sa tutvud vene ja ukraina kolhoosidega ... Neil on, sõber, vä-äga suured kogemused seljataga, jaa ..."

Semidor mõistis Muuli sõnadest, et ta on arvatud eesti talupoegade ekskursiooni koosseisu, mis sõidab tutvuma vennasvabariikide kolhooside saavutustega. Leningrad, Moskva, Gruusia!

„Sa ei sõida niisama hulkuma," rääkis Muuli mõtlikult ning pikaldaselt ja vaatas veidi pilukil silmadega suurele kabineti seinal rippuvale Nõukogude Liidu kaardile, otsekui mõttes jälgides ja hinnates Semidori teekonda. „Ma mõtlen, et niisama hulkumise pärast ei tasuks sind tööst eemale kiskuda. Mis sa arvad?"

Semidor köhatas ja noogutas pead. Kortsutades laupa töötas ta pingeliselt oma kujutluses.

„Kolhoosnikud jutustavad teile kõik, kuidas nad töötavad ja elavad. Seda tuleb teraselt tähele panna, Semidor. Ära sa seal turistina ringi käi, kuula vähem paraadikõnesid. Normipäevade raamatut palu tuua, — kõik vaata ja päri järele, mis milleks on, lautades vaata ringi, põldudele mine ... Vaata, mis ja kuidas. Säh sulle blokk, märgi kõik üles. Et sa meile pärast kõike jutustada võiksid. Sa, Semidor, ei sõida mitte niisama hulkuma ..."

„Õppima ..." nõustus Semidor.

Muuli jäi vait ja vajus mõtteisse. Ta vaikis kaua. Nüüd oleks Semidoril tulnud tõusta ja ära minna, kuid ta ei

tõusnud. Samuti nagu Muuli isegi, tundis ka tema, et kõik pole veel öeldud, kuid öeldakse veel.

„Mis seal's ikka, seda muidugi... jaa..." ütles Semidor. „Aga vaat, ma tahaksin sinult küsida midagi, seltsimees Muuli."

„Jah?" noogutas Muuli sõbralikult.

„Eks meil Koordis tule ju ka kolhoos?"

„See oleneb meist endist," ütles Muuli tõsiselt. „Rahvast oleneb."

„Tuleb," ütles Semidor veendunult. „Varsti tuleb..."

„Aga miks sa seda arvad?" küsis Muuli uudishimulikult.

„Rahvas kobab juba teed kolhoosi poole," ütles Semidor lihtsalt. „Näe, meie Jaagu talus, Paul Runge ja paljud teised meist, kõik Koordi igas otsas... Me ju saame aru, et tee on juba ammugi lahti!" ütles Semidor sõrmega Nõukogude Liidu kaardile osutades ja Muulile võidutsevalt, maameheliku kavala pilguga viltu otsa vaadates. Ta tundis uhkust veendumuse tõttu, et oli mõistnud parteiorganisaatori salajast mõtet.

„Vaat sellestsamast teest ongi jutt..." ütles Muuli võidurõõmsalt.

... Parteiorganisaator istus veel kaua paberite taga, hajameelselt pliiatsiga vastu lauda toksides ja enda ette vahtides, ja mõtles Semidori üle.

Talle meenus praegu jutuajamine, mis hiljem oli vaidluseks muutunud, kui vallas valiti kandidaati ekskursioonile. Mõningad valla juhtivad töötajad nõudsid, et tuleks saata mõni asjalikum, soliidsem talupoeg, näiteks Runge, Maasalu või isegi Johannes Vao. Kuid Muuli seisis visalt Semidori eest. Õigust öelda, Semidor oli Muuli nõrkuseks. Ta oli temale selle Koordi uue elu elavaks väljen-

duseks, uue elu, mida siin looma oli kutsutud tagasihoidlik valla parteiorganisaator Muuli.

Kahe aasta jooksul, mis ta oli parteiorganisaatorina vallas töötanud, olid uue võrsed tärganud kõikjal, igal sammul. Muuli nägi neid kõigepealt oma parteiorganisatsiooni kasvus, selles, et parimad inimesed, nagu Kaarel Maasalu, täiendasid tema ridu. Kuid selle uue jõu kõige kujukamaks väljenduseks Koordis oli ikkagi Semidori, endise aja hädavarese imepärane sirgumine.

Muuli hinnangud erinesid mõnikord teda ümbritsevate inimeste arvamustest, kellele võis näida, et ta näiteks hindab üle Semidori või Roosi Risti võimeid ja alahindab Jansoni teeneid, Jansoni, kes oli samasugune põlluharija nagu nemadki ja on tulnud võimu juurde lihtrahva hulgast.

Oli olemas üks tähtis asjaolu, millest juhindus parteiorganisaator Muuli oma hinnanguis ja otsustes. Ta nägi Koordi talupoegi tuleviku valguses, homses päevas. Ja selles tulevikus määras ta eilsele hädavaresele Semidorile mitte sugugi nii väikese koha. Ka tagasihoidlikku, rõhutud Roosit nägi Muuli homses päevas teistsugusena, nagu teda keegi veel Koordis polnud näinud, — asjalikuna, täis energiat, suuri ülesandeid lahendamas.

Leida kohta Jansonile selles homses päevas oli Muulile praegu raskevõitu, ta isegi kaldus arvama, et vaevalt jätavad tulevastel kohalike nõukogude valimistel valla talupojad teda endisele kohale. Kuid ka Jansoni eest oli Muuli valmis võitlema nagu oskas. Ta sai ju hästi aru, et tarku, energilisi organisaatoreid, eesrindlikke inimesi ei anna talle keegi valmis kujul kuskilt mujalt, ja et uut elu vallas tuleb möödapääsematult ehitada nendesamade lihtsate ning tavaliste Koordi inimeste kätega — ja neid tuleb kasvatada.

KAHEKÜMNE KOLMAS PEATÜKK

Saamu tammus abitult päikesest kuumal kruusateel — sattus paremale, komistas vasakule, jäi seisma... Ta tõmbas nõutult kaabu peast, tõstis näo taeva poole ja jäi kuulatama. Tema otsaesist kõrvetas juulikuu kuumus. Kärbsed lendlesid pealetükkivalt tema näo ümber, pirisesid vaikselt ja hammustasid valusalt. Saamu ennustuse järgi oli oodata äikesevihma. Näe, linnudki on erutatud ümberringi, laulavad ja sädistavad rahutumalt kui harilikult, ja konn krooksus kaeblikult kuskil vees... Vihmapilvi ja äikest on oodata.

Saamu oli ära eksinud, ehkki ta ei olnud kuigi kaugele tulnud kodupaigast. Kombanud jalaga kivi, istus ta sellele, asetas jämedast takuriidest koti enda kõrvale ja hakkas meelde tuletama teed, kogu käidud maad, kuidas ta oli jõudnud siiani.

Kurvesti talust oli ta tulnud välja suurele teele, sealt oli pöördunud Vao talu poole, kuid mida lähemale ta jõudis sellele, seda aeglasemaks ja ebakindlamaks muutus tema samm. Jõudmata taluni, oli ta peatunud, mõelnud ja tagasi pöördunud. Ta oli tulnud suurt teed mööda kuni vana kõrtsi varemeteni, — sealt viis külavahetee Kure tallu. Kuid ka Pauli ja Aino juurde ei jõudnud ta välja, enne oli tagasi keeranud. Ja kogu aeg oli ta mõelnud, kuhu minna... Vao juurde? Liina oli teda nii mõnigi

kord kostitanud pühade-pirukaga ja süldiga, — kuid mis siis sellest? Pühadetoit selleks ongi, et seda antakse külalisele kord kuus; see on kergem ja lihtsam, kui armu poolest anda iga päev peavarju ja tükk leiba võõrale inimesele. Minna Pauli ja Aino juurde? Ei või... Neil endilgi on iga tükk leiba kallis. Kas tõesti valda paluma minna? Kuid Saamu pole oma elus kunagi olnud riigiasutises. Seda kohta pelgas Saamu: seal lahendatakse riiklikke asju, aga missugune asi on Saamul, — võib öelda, isiklik pisiasi...

Raiesmikus olid kohanud Saamut lapsed. Nad ümbritsesid teda käratseva parvena.

„Saamu, Saamu, kuhu sa lähed?"

Saamu võpatas ja elavnes. Naerdes püüdis ta lapsi ja silitas nende pehmeid linalakk-päid. Ta tundis lapsi ära hääle järgi.

Nad ulatasid talle oma korvikesi ja kruuse maasikatega.

„Saamu, võta minult..."

„Minu omad on paremad..."

„Võta minult ka, Saamu."

Maitstes määris Saamu lõua ja huuled maasikatega, imestas ja kiitis.

„Saamu, kuhu sa lähed?" nõudsid lapsed selget ning põhjalikku vastust.

Saamu polnud kunagi valetanud ei täiskasvanuile ega lastele, ja ta vastas lihtsalt:

„Ma ei tea..."

„Miks sa siis lähed?" hüüdsid lapsed kooris.

„Lähen — ja ongi kõik..." ütles Saamu karmilt ja võttis oma koti.

Nad tahtsid minna temaga kaasa, kuid ta vihastas, mida juhtus harva, ja pööras lastele selja. Vaikseks jää-

nud lapsed jätkasid marjade korjamist oma kruusidesse ja korvidesse.

Ja nii siis koperdas Saamu väikeste sammukestega edasi jalgradade ja suure tee vahet, kuni eksiski ära oma kodupaigas. Nüüd ta istus kivi peal, kogudes mõtteid, meelde tuletades oma käidud teed ja püüdes leida edasist.

Enne seda, kui ta oli talust ära tulnud, oli tal olnud jutt Juhan Kännuga. Juhan ütles, et nüüd on küllalt: tema on Saamut söötnud-jootnud terve aasta, las nüüd teevad seda teised... Talle läheb töömees Jaan niigi kalliks maksma, ta ei või kahte pidada... Las Saamu otsib seesuguseid lolle nagu tema, Juhan, kes hakkavad inimest toitma ilmaasjata, ainult selle eest, et ta seal sigu toidab ja lehmi lüpsab. Las ta läheb Jaagu tallu, seal kogutakse kõiki kerjuseid kolhoosi.

Juhan oli kuni lõpuni heldeks jäänud: ta pani Saamule kotti terve leiva, mis oli möödunud nädalast järele jäänud, ja tüki keedetud sealiha.

„Tee peale kaasa kuni uudseleivani..." nii oli Juhan öelnud.

Tal leidus iga elusündmuse jaoks oma nali.

„Ja parem on, kui hakkad varem minema, kuni on veel valge... Kuulsid?" ütles Juhan, silmitsedes kahtlevalt Saamut, kes istus liikumatult paigal.

Saamu noogutas pead ja vaikis. Ja mis oligi tal öelda? Känd oli talu peremees. Enne seda oli peremeheks Mart Kurvest. Mardiga ei julgenud vaielda isegi tema naine Anna. Saamu õde Anna. Peremeestega on võimatu vaielda.

Nüüd tuli Saamul tee meelde... See pidi viima Ussisohu, ei kuskile mujale... Külavahetee, millele ta oli

jõudnud, viib paari kilomeetri järel välja Ussisoo juurde. Ainult vilunud ja teeradu tundev jahimees võib seal petlikult kindlaina näivate soomülgaste vahelt läbi minna, mida katab rohekaskollane rohi. Ent inimene, kes ei tunne seda kohta, olgugi ta nägija, võib kinni jääda musta, mädasesse soomudasse, mis imeb ta endasse ...

Saamu hakkas mõtlema Ussisoost. Kui palju kordi oli ta jutustanud lastele soo kohta kõik, mida ise oli kuulnud inimestelt.

Ussisoo kohale tõuseb isegi kõige kuivemail ning soojemail suveõhtuil tihe külm udu. Kui inimene hingab seda sisse, siis kaotab ta aru, pea hakkab ringi käima, ta eksib ära ja surm ei ole talle hirmus. Seal on kohti, kuhu harva on astunud inimese jalg ja kus ussid ei karda inimest. Seal elutseb hulgaliselt metsparte ja -hanesid ja sinna lendavad kured jahti pidama ussidele. Aastat kümme tagasi oli karjane Ants läinud sohu otsima karjast mahajäänud lehma, ja pärast ei leitud ei lehma ega karjast Antsu.

Ussisoo — tohutu suur, tundmatu ja külm — oli vaenulik inimeste vastu. Priidu Murumets, sooveere elanik, oli noorest peast proovinud temaga võitlusse astuda, kaevas kraave, kuivatas ribakese maad ja kündis musta pehme mulla üles. Kuid soo võttis Priidult oma tagasi ja Koordi inimesed vangutasid ainult pead: „Tahtis Ussisooga vägikaigast vedada ...“

Saamu kujutles, kuidas ta õhtuks soo äärde jõuab. Ehkki päike on juba loojunud, kuid selja taga on veel tunda põldudelt kanduvat sooja. Ja näkku lööb kuskilt terav, kibedavõitu seisnud soo hais, vajub peale külma udu laine, imelikest mädanevaist lõhnadest hakkab pööritama pea ... Ja juba tungib sooja pehme sambla alt

välja külm vesi. Seisatada, hingata sisse soouima, ja edasi ei märkagi enam midagi . . .

Saamu kõrvu kostsid kiirustavad sammud. Inimene tuli ja laulis lõbusalt naljalaulu:

See Saaremaa on väikene moa
ja saarlane ise laulab koa:
Ei teite poisid meite poiste vastu ei soa,
ei teil pole seokesi laule koa . . .

„Semidor," tundis Saamu ära. Ta ei märganud isegi, kuidas hakkas oma paljaste kandadega takti lööma ja pihupesaga vastu põlve taguma. Ta hakkas peenikesel sääsehäälel kaasa laulma:

Ta laulab päevast, laulab kuust,
tal kaunid laulud omast suust . . .

Ja nad laulsid mõlemad koos valjusti:

Ei teite poisid meite poiste vastu ei soa,
ei teil pole seokesi laule koa . . .

Inimese vari langes Saamule.

„Mis sina siin istud, Saamu? Ja kott on sul kaasas . . ." küsis Semidor ja asetas enda ette teele midagi rasket, kas koti või kohvri.

„Istun . . . Varsti hakkan minema," ütles Saamu rõõmustudes. „Ja sul on ka kott . . ."

„See on kohver . . . ja täis . . ." ütles Semidor tähtsalt. „Ma sõidan ju kaugele: Mustale merele . . ."

Saamu pidi ütlema, et ka tema läheb pikale teele, kuid ei öelnud, et mitte jutuajamist keeruliseks muuta. Oma sisemuses ta imestas: „Mustale merele?" See peab olema väga kaugel, mitu korda kaugemal kui Ussisoo. Otsusta-

des Semidori rõõmsa hääle järgi, pidi ka tee sinna olema rõõmustav.

„Mis, kas seal on vesi must?" päris Saamu ettevaatlikult.

„Ei, sinine, kaunis vesi," seletas Semidor. „Vesi on igal pool ühesugune, ainult taevas on isemoodi... Ma sõidan ekskursiooniga vaatama eesti kolhoosi Musta mere ääres. Praegu lähen rongile, aga siis tuleb sõita veel kolm ööd-päeva rongis."

„Kas seal elatakse jõukalt?" küsis Saamu.

„Või veel," ütles Semidor heatahtlikult. „Seal kasvavad apelsinid nagu meil kartulid. Nojah, kust sina seda teada võid, sa pole neid vist söönudki..."

Saamu ei olnud tõepoolest neid söönud.

„Aga miks sul on leib kotis?" küsis Semidor äkki vahele. „Või põrutad lahtisele merele ilma roolita? Kas see naljamees kihutas sind minema, ah, Saamu?"

Saamu ohkas.

Semidor vilistas paljutähendavalt.

„Mis sa siis niimoodi istud?" ägestus Semidor. „Ja istub nagu vähikott... Ma topin selle Kännu veel nagu kanapoja kõige kitsamasse kaevu! Noh, mis asja sa istud, ma küsin sinult?"

Saamu tõusis hämmeldunult.

„Jända siin sinuga, kui mul tarvis rongile minna," närvitses Semidor. „Sa võiksid minna kas või meie tallu. Ütle, et mina saatsin. Et nad sinu pärast pöörduksid valla täitevkomiteesse. Ah, sa ei leia ju teed. Sind peaks viima kas või Rungeni..."

Semidor tõmbas taskust kella, klõpsutas kapslit ja pärast vaevast järelemõtlemist lõi ahastades käega ning haaras Saamul käest kinni.

„Noh, võta oma kott... Ma jõuan õhtul kaubarongiga pärale...“

Ja tiris peaaegu joostes Saamut enda järel.

„Sina sülita selle koera peale,“ trööstis Semidor teel. „Mul on hullem olnud: ma olen viis korda surmasuus olnud, ei midagi — välja tulin... Katsu mul praegu kõri pihku võtta... Mind, näe, saadab maakond Kaukaasiasse nende saavutusi vaatama.“

Saamu tippis kiiresti Semidori järel. Ta ei mõistnud paljut Semidori kiitlevaist sõnadest, kuid üks asi oli talle selge, — see, et nad eemaldusid Ussisohu ja selle ududesse ning mülgastesse viivast teest. Rõõmus ja samal ajal süüdlaslik naeratus ei kadunud Saamu näolt. Kui ainult Semidor ei hilineks tema pärast rongile, mis viib sinna imekaunile maale Musta mere ääres...

Perekondlikus nõukogus, Pauli, Aino ja Semidori osavõtul, otsustati, et Saamu jääb Kure tallu seniks, kuni täitevkomitee lahendab Saamu pensioniküsimuse. Siis aga saab näha.

„Selleks ajaks tulen ma Kaukaasiast tagasi,“ lubas Semidor.

Nii kasvas Kure talu väike pere.

Veel üks elanik pidi varsti tallu ilmuma, — teda oodati erutusega ja suurte ettevalmistustega. Kui Paul oli maja ehitusel sarikateni jõudnud, ei suutnud Aino teda enam aidata. Ta istus rohkem toas, kõhnaks muutununa, teravalt väljatulnud tedretähtedega, mõtlik ilme näol. Ta lõikas juurde lapsesärgikesi ja mähkmeid ning õmbles, istudes akna all. Tema vastas laua ääres istus Saamu, hunnik pajuvitsu põlvedel.

Siin oldi praegu süvenenud vaiksesse jutuajamisse,

lõgisesid käärid, ühtlaselt välkusid vitsad Saamu käes, — ta punus neid kadakarõngastest korviroiete vahele.

Mõnikord pärast õhtusööki, kui Paul tööst väsinuna istus piipu tõmbama ja suigatas veidi, kuulis ta läbi une nende hääli. Millest nad rääkisid? Kõige erisugusemaist ja harilikumaist asjadest. Sellest, kuidas mesilane leiab oma taru, kui kaugele ta ei lendakski; ussidest ja sipelgatest; sellest, kuidas küpsetada paremini leiba, et ta seisaks kauem värske; sellest, kui palju on inimesel vaja leiba ja õnne, et elada hästi ja mitte minna enneaegu Koordist ära Liiva-Hannuse kaisutusse.

Ja läbi ähmase suigatuse näis talle, et mitte Aino ega pime Saamu ei istu akna all, vaid isa ja ema seal Koordi mõisa keldrikorra kongis, kus isegi suvel nõretasid seinad niiskusehigist. Nad rääkisid samuti peamiselt leivast, sellest, kuidas ära elada. Kuid imelik, kust ilmus see kerge kuldne läbipaistev sära nende peade ümber, — aknast paistev loojanguvalgus?... See aknake tolles majas, kus möödus tema lapsepõlv, oli maapinna kõrgusel ja sinna ei paistnud ei hommikune ega õhtune päike. Ja see õnnelik naer? Ema ei naernud ju mitte kunagi...

KAHEKÜMNE NELJAS PEATÜKK

Tulles ühel pühapäevaõhtul tagasi linnast, — see oli üsna lõikuse eel, — tegi Kaarel Maasalu, selle asemel et otseteed koju sõita, suure ringi ja pöördus Kure tallu.

Selle järgi otsustades, et Kaarel ei võtnud linnast saadik piipu suust ning suitsetas ägedalt ja kihutas armutult hobust, oli näha, et tal oli kiire ja et teda paelusid tähtsad mõtted. Tühiste asjade pärast ei oleks Kaarel kaotanud seesmist tasakaalu. Isegi müts oli tal nihkunud kuklasse, mida korraliku ja tasakaaluka Maasaluga juhtus harva. Üldse oli Kaarli välimus nii imelik, et teda teel kohanud Tilde-tädi ajas uudishimulikult nina püsti ja tõmbas tuult, püüdes otsustada, kas Kaarel pole linnas ehk liialt klaasipõhja vaadanud.

Näis, et mitte... Maasalu pidas isegi hobuse kinni ja kõneles Tildega. Ent tema sõnad olid niivõrd ebatavalised, et viisid Tilde-tädi veelgi suuremasse hämmastusse.

Sammaldunud, sisse langeda ähvardavat Tilde talu katust vaadates ütles Kaarel:

„Maja on sul mädanenud, Tilde. Kui uue saaksid — oleks hea, mis?"

Juttu naljana võttes pani vahva Tilde-tädi käed puusa ja vastas samuti naljaga.

„Ja kui hea veel... Ainult et enne sind ei ole keegi selle peale tulnud..."

Kaarel noogutas ja sõitis edasi.

Paul mõistis juba esimesest pilgust sõbra näkku, et too ei sõitnud siia juhuslikult. Maasalu pole säärane inimene, et ta tühja jutuajamise pärast laseb hobusel joosta kolmneli üleliigset kilomeetrit.

„Saaremaal on hakatud organiseerima esimest kolhoosi," alustas Kaarel oma juttu ebaharilikult kiirustades. „Kuulsin seda inimestelt, keda võib uskuda . . ."

Paul lõi sõbrale tugevasti õlale, vilistas heakskiitvalt ja ajas käe pikkamisi tasku tubaka järele, — ees oli pikem jutt.

„Noh, vana," ütles ta võidurõõmsalt, „mulle näib, et see puudutab meidki. . . Küllap on juba aeg . . ."

„On aeg," noogutas Kaarel peaga. „Ma arvan nii: sügisel on tarvis künda ja külvata üheskoos. Sest mis on siin peaasi: kui alustame kuu aega varem, siis võidame aasta."

Nad vaatasid teineteisele näkku ja jäid mõtteisse. Olles ammu harjunud teineteist mõistma poole sõna pealt, mõtlesid nad mõlemad praegu umbes üht ja sedasama.

„Noh, mis seal ikka, eks esimesed vaod tuleb vist ajada meil?" küsis Paul.

„Aga kellel siis!" kinnitas Kaarel. „Muidugi meil."

Nad astusid majja ja istusid kindlalt ning kauaks laua äärde. Aino ja Saamu kõrvu kandus katkendlikke lauseid kõnelusest, mis ei olnud neile täiesti mõistetav.

„Kui arukalt pihta hakata, ei tunne sa Koordit viie aasta pärast enam äragi," ütles Maasalu hääl. „Kogu see paik muutub, — kivitarad minema pühkida, põllupeenrad üles künda, põllud tõmbame kuni silm ulatab, nagu Ukrainas. Seafarm kahesajale seale . . . Külviks ainult sordiseeme . . . Väetist niipalju kui põldudele tarvis läheb . . ."

„Oma autot, elektrijaama on vaja," ütles Paul.

„Elektrivalgus igasse majja, lauta ja kanalasse," nõustus Kaarel. „Raadio ... Mis valgusest rääkida, — majadki teeme uued. Tilde-tädi maja maha lõhkuda, kompostiauku! Jaagu talu teeme kanalaks ümber. Mulle jätkub sellest, olen seal küllalt elanud, — enam ei taha!"

Maasalu põrutas rusikaga lauale.

Tema hääl muutus nii tugevaks, et Aino hakkas rahutult tema poole piidlema. Seda ta küll ei arvanud, et sel inimesel on närvid. Mis oli juhtunud? Mis õhulossi nad ehitavad?

Pärast arvestasid nad midagi kaua aega, lehitsesid ajalehti ja vaidlesid. Jutu sees hakati üha sagedamini mainima Muulit. Lõpuks tõusid nad ja Paul ütles pintsakut selga ajades, et nad sõidavad Kaarliga mitte kaugele mingi asja pärast.

Vanker veeres põldude vahel aeglaselt, ent palju kiiremini arenes jutt selles istuvate meeste vahel.

„Ma ei otsustanud seda täna ega eile," rääkis Maasalu kaalukalt. „Sa arvad, et me kogunesime kolmekesi ühte tallu juhuslikult? Elu ise viis meid ühte, vaat milles on lugu ... Tähendab, mitte juhuslikult, vaid üksteisele abiks. Aga kui meid oleks kümme korda rohkem ja maad ning loomi kakskümmend korda rohkem! ... Traktorid abiks ja maale väetist niipalju kui aga läheb ... Näed, mille üle mina mõtlen. Eks näis, mis Muuli ütleb."

„Kas tead, millal mina esimest korda sellele mõtlesin?" Ja sõbrast ära pöördudes, et see ei näeks tema nägu, ütles Paul tõsiselt: „Siis, kui mind tulekahjust päästsite, siis ma mõistsin ..."

Nad leidsid Muuli tema väikesest viljapuuaiast noorte puude juurest. Ta palus neid pingil istet võtta ja kuulas

tähelepanelikult ära Pauli ja Kaarli jutu. Mõlemad olid kõneluses Muuliga kaunis tagasihoidlikud, — kes seda teab, kuidas parteiorganisaator asjasse suhtub, viimaks leiab ta mingisugusel põhjusel, et asi pole veel õige-aegne ... Nad on kuulnud, et Saaremaal organiseeritakse kolhoosi. Aga kui juba Saaremaal, miks siis mitte ka Koordis? Nemad mõlemad pole kolhoosi astumise vastu. Kindlasti koguneb Koordis veel rühm soovijaid, — küllap koguneb ... Nad tahaksid selgust saada tingimustes ja üksikasjades. Mis Muuli sellest arvab?

Muuli pühkis maameheliku põhjalikkusega, väljendamata oma tundeid, mullaga määrdunud käed rohu külge puhtaks ja kutsus neid laia käeviipega majja. Ta viis nad tuppa ja pani laua äärde istuma. Avatud aknast puhus sisse tuul, ajades üles linaseid kardinaid ja lehitsedes laual lebava raamatu lehti. See tuul, need linased purje moodi täispuhutud kardinad, kaardid seintel ja vana baromeeter aknapiida kõrval andsid Muuli toale sarnasuse puude vahel ujuva laeva kajutiga.

Lasknud pilgu toas ringi käia ja peatanud selle Muulil, märkasid Kaarel ja Paul, et ta muheleb.

„Noh, kas hakkame peale?" küsis ta, ja vastas otsekui nende eest heakskiitvalt: „Jah, nüüd muidugi hakkame peale."

Istet võtmata, ühtlaste sammudega tuba mõõtes hakkas ta kõnelema. Üritus on siin uus, ja üritus on vastutusrikas ... Et seda alustada, et teisi sütitada, tuleb nende juurde minna selgepiirilise, kindla ja läbimõeldud kavaga. Nad võivad muidugi praegu kõike kaaluda ainult umbkaudselt, kujutella ainult üldjoontes. Vajalikud järelepärimised teeb tema, Muuli, juba homme, aga nüüd asja juurde ... Neid huvitavad arvestused, — hästi ...

Muuli istus laua taha ja arvestamine algas uuesti. Kõigepealt arvestati välja Jaagu talu kolme majapidamise praegused sissetulekud ja oletatavad, kolhoosis saadavad tulud. Vahe kujunes märgatavaks. Siis lisati Maasalu, Taaksalu ja Semidori majapidamisele Kure talu, Roosi Risti põllud, endised Koori väljad ja Tatriku maa. Vahe kujunes veelgi rabavamaks — ühismajandi kasuks.

Maasalul muutusid põsed erutusest laiguliseks. Paul muljus higises käes pliiatsijuppi.

„Võtke arvesse, et me oleme praegu arvestanud ainult teil olemasolevaid kapitale, seda, millega te astute kolhoosi . . .“ ütles Muuli pliiatsit kõrvale visates ja hakkas uuesti kõndima mööda tuba. „Aga riik abistab ju laenuga. Võite osta veoauto, dünamo . . . Võib-olla tahate sisse seada elektri . . .“

Muuli laotas lauale laiali valla kaardi. Pead kummardusid selle kohale. Muuli käsi joonistas kaardil ebamääraselt hobuserauda meenutava kujundi. Selle kujundi moodustasid kõigi nende põllud, kes Pauli ja Kaarli arvates võisid kuuluda uue majandi tuumikusse. Hobuseraua kaare lõikas läbi Kurvesti talu — Kännule kuuluv maa. Hobuseraua sees laius tohutu suur mürkroheline laik — Ussisoo.

„Kondikaval ei ole häid maid, — kahju . . . Ei ole massiivi,“ tähendas Muuli kahetsusega, kaardi vaatlemisse süvenedes. „Näete, kuidas lugu on . . . Oleks võinud parem olla.“

„Kuidas nii — ei ole massiivi?“ Kaarel vaatas pead tõstes Paulile ja Muulile otsa. „Näe, kus on massiiv, — Ussisoo. Ma olen ka sellest mõtelnud.“

Paul jäi hämmastunult Kaarlile üksisilmi otsa vahtima.

Isegi Muuli, kes iialgi millegi üle ei imestanud, tõstis huviga pea ja kergitas küsivalt kulme.

„Siin on kõige suuremaks ülesandeks — rajada kuivendusmagistraal kahe kilomeetri pikkuses," selgitas Kaarel. „Kõik muu on lihtsam. Juba esimesel aastal laseme kuivaks oma nelikümmend hektaari. Kahe-kolme aasta pärast kasvab kaer ja nisu terves soos ... ja missugune kaer! Muidugi, kui saame väetiste jaoks laenu," lisas ta pärast järelemõtlemist.

„Laenu saame," ütles Muuli, ja vedades pliiatsiga jämeda joone, ühendas hobuseraua otsad üheks tervikuks. „Kas näete? Kujuneb hoopis teine pilt ..."

Ta tõusis püsti ja pani pliiatsi kaardile. Tõusid ka Paul ja Kaarel. Ehkki kõnelus oli kestnud kaua, oli ikka nagu veel paljugi arutamata jäänud.

„Töö kestel arutame lõpuni ... Koguge aga rahvast," ütles Muuli. „Õnn kaasa, seltsimehed!"

Nad pigistasid üksteisel kätt, raputasid käsi tugevasti, kohmetult paigal tammudes ja häbelikult naeratades, nagu seda teevad mehed, kui nad on liigutatud.

Koju sõitsid Kaarel ja Paul mõtteisse süvenenult, vaikides. Lõikuseks valmivate Koordi viljaväljade kohale oli laskunud kerge videvik. Kasteses rohus häälitses rukkirääk, nagu käristaks ta tugevat linast riiet väikesteks tükkideks. Jänes volksas üle tee ja lipsas liikumatusse, tuulevaikuses suikuvasse rukkisse.

KAHEKÜMNE VIIES PEATÜKK

Priidu Murumets ootas oma kauges sootaguses talus Kaarlit või Pauli või kedagi muud, kes oleks võinud selgitada, mis siis on juhtunud seal Koordis, — kas nad on seal arust ära?

Eilsest päevast peale ei saanud ta rahu. Kui poleks olnud kibekiiret heinategu, oleks ta ise läinud Pauli juurde Kure tallu asja uurima, kuid hein õitses juba, päevad püsisid kuumad ja tarvis oli niita.

Priidu vehkis rütmiliselt vikatiga päikese käes soojenenud samblast ja palukalehtedest lõhnavail pehmetel soomätastel, ehkki tal oli kange tahtmine vikat lüttpidi maa sisse torgata ja naabrite juurde joosta, — seesugused rabavad teated olid kõrvu ulatunud.

Aeg-ajalt heitis ta pilgu põõsastikku kaduvale teerajakesele, — kas vahest plika ei tule ütlema, et Maasalu on tulnud. Kodus oli antud vali käsk: kui keegi tuleb, silmapilk isa järele joosta.

Tulnud koju, küsis ta esimese asjana kannatamatult naise Maali käest:

„Kas kedagi pole käinud?"

„Ei, mitte kedagi," vastas Maali.

Priidu laskis uuesti, juba mitmendat järge Maalil korrata imelikku juttu tema eilsest sõidust Koordi meiereisse.

Maali polevat jõudnud hobustki lasipuu külge siduda, kui tema ümber astunud tuttavad naised pärima, kas on

õigus, et Priidu organiseerib kolhoosi. See, mida Maali pärast oli kuulnud, oli täiesti arusaamatu. Vallas räägiti, et Priidu tulnud Kaarel Maasalu juurde ettepanekuga ühineda kolhoosi ja Ussisoo kuivaks lasta . . .

„Ah nii räägitakse?" tegi Priidu suured silmad ja hakkas pingil istudes rahutult kibelema. „Mina aga istun siin ja ei tea mitte midagi. Noh, aga mis Kaarel oli öelnud selle peale?"

„Kaarel olnud nõus ja juba koguvat rahvast . . ."

„Noh, kuhu ta siis jäänud on?" küsis Priidu ahastavalt. „Miks ta ei tule?"

Edasi jutustas Maali, et kuulu järgi kavatsevat paljud asjast osa võtta. Kooperatiivi juures aga jutustatud sedasama lugu juba teisiti: nagu oleks Semidor saatnud Musta mere kaldalt telegrammi ja nõudnud oma sõpradelt Maasalult ja Rungelt kolhoosi loomist. Ja jälle korratud Runge, Maasalu ja Taaksalu nime ning isegi Vao nime oli mainitud.

„Semidor?" küsis Priidu kadetsevalt. „Ei tema saa soost jagu. Ta upub sinna nagu kana. Ei, see on kas Kaarel või Runge . . . Sest midagi peab ju olema, ei või olla, et paljas jutt."

Priidu vaatas erutatult naise otsa. See vaatas arusaamatult Priidu otsa.

Siis hakkas Priidu tegelema harilikkude toimingutega: pinnis vikati homseks valmis, kohendas trengisid heinte veoks. Kui Maali oli juba otsusele jõudnud, et Priidu on lakanud mõtlemast imelikule loole, naeratas too äkki ja ütles:

„Aga seda võiks küll . . . Ma olen alati rääkinud . . ."

Ja mingit Priidu juures ebatavalist uhkustunnet kostis ta häälest.

„Mida võiks?"

„Sood muidugi..."

Kuuldamatult oma pasteldega mööda köögi siledaks tambitud muldpõrandat astudes läks ta ukse juurde ja ütles:

„Siis me võiksime ka saia proovida... Jah... ja kes teab, mida veel..."

Priidu avas ukse ja astus künnisele, kuhu paistis halastamatult kõrvetav keskpäevane päike. Teravalt paistsid sügavad kortsud Priidu soonilisel kaelal, mis oli päikesest lillakaspruuniks põlenud. Inetu välimusega oli väike Priidu, üleni kühmlik, tööst könksutõmbunud sõrmedega, oma tööpasteldega ja seljalt higist tumedaks muutunud särgiga, kuid Maali armastas teda ka sellisena. Ta oli sünnitanud Priidule neli last. Priidu oli hea tema ja laste vastu. Ega see tema süü olnud, et nad kahekümneaastase kooselu jooksul polnud jõukaks saanud. Selles oli süüdi Ussisoo. Sinna kadus jäljetult Priidu vaev, soo ajas ühe aastaga kinni kraavid, mille kaevamiseks oli kulunud kaks aastat; soohein lämmatas kidura kaera. Priidul ei jätkunud jõudu ega raha, et väetada sellise vaevaga Ussisoo käest vallutatud kitsaid põllusiilukesi.

Aga kui kaevata magistraalkraav, lasta välja seisev must rabavesi, siis kuivab see tohutu raba, muutub kõvaks pind jalge all... Siis muudkui lõika teda adraga. Seal on ju kümned ja sajad hektaarid maad, mida võib muuta põlluks, kui ainult leiduks jõudu, — Priidu üksipäini ei jõua ju... Nüüd on siis tulnud aeg, — Koordi inimesed on aru saanud, kuhu nende õnn on maetud!

Priidu kissitas luitunud silmi, mis olid terased nagu linnul, ja püüdis vaadata, kas pole näha kedagi teerajal, mis

laskus künkalt alla lohku. Maali mõistis, et Priidu ootab Maasalu.

Ootuseärevuses möödus ka järgmine päev. Juba oli heingi niidetud, aga Maasalu ja Runge ei tulnud. „Kui ka homme ei tule kedagi, siis lähen ma ise, ainult heina vean enne välja," otsustas Priidu. Ta istus hinges võimust võtnud rahutute oletustega köögis pingi peal. — „Äkki on vanaeitede lori, tegelikult polegi mitte midagi . . ." Ta meisterdas reha. Selle valmistamiseks läks tarvis kolme sorti puud: kuuske, kaske ja õunapuud. Rehavarreks kõlbas väga hästi noor kuusk, nõtke ja peenike. Priidu kuivatas seda lae all seni, kui see hakkas löögi juures kergelt helisema. Rehalaba tuli välja lõigata kõvemast puust, et ta pulki kõvasti kinni peaks, — kask kõlbas selleks otstarbeks. Kuid pulgad tuli lõigata tihkest ning tugevast puust — õunapuust. Priidul hakkas rehalaba parajasti valmis saama, kui uksele koputati ja sisse astus Maasalu.

„Kaua lasksid ennast oodata," ütles Priidu etteheitvalt, tõustes ja talle vastu astudes.

Ta vaatas põneva ootusega Maasalu otsa, vaatas tema tugevat kaela, soonilisi käsi, mis olid nagu õunapuust välja lõigatud, noorest täiskasvanud õunapuust, milles ei ole ühtki mädanenud või pudedat kiukest, — materjalist, mida võib julgesti kasutada kõige kõvemate asjade tegemiseks.

„Sa kindlasti aimad, Priidu, mis mind sinu juurde tõi?" küsis Maasalu lihtsalt, võttis laualt osavalt väljatöötatud rehalaba ning vaatles heakskiitvalt poolikut tööd; kõik pulgad ei olnud veel paika pandud.

„Jutud liiguvad . . ." ütles Priidu. „Ma olen harjunud sellega, et kui on kuulujutt — siis pole tõsi . . . Kuid seekord ma tahaksin, et sellel oleks tõsi taga."

Koordi lõi otsast otsani lainetama. Mitte kunagi varem polnud vallas nii palju juttu keerelnud Jaagu ja Kure talu peremeeste ümber, kui noil päevil, mil pöörase kiirusega levis teade ka kõige kaugemais taludes, et uusmaasaajad on hakanud organiseerima kolhoosi. Sellest ainult kõneldigi kõikjal, kus vaid kohtusid Koordi elanikud.

Kohtusid ka Paul Runge ja Johannes Vao. Paul ütles, et nüüd võiks jätkata kevadist juttu, — aeg on kätte jõudnud: enne kui kured lendavad üle Ussisoo ära lõunasse, on Koordis kolhoos.

„Ahaa . . .“ noogutas Vao sügavamõtteliselt pead. „Ma pole veel järele mõtelnud, — ega see ole mõni põrssa ostmine . . . Kuid ma ei ütle sulle — et ei . . . Mõistad? Mul on tarvis siin ühe-teisega arveid õiendada ja siis ma mõtlen järele — ning ütlen . . .“

Ta istus Pauli ees turjakana ning jändrikuna, sulgedes tihedalt väljapääsu — olles surunud väimehe nurka laua ja seina vahele, ja Paul mõtles, et ei saa kadestada seda, kellega oma otsuste täitmisel järeleandmatult jonnakas Johannes arveid õiendada kavatses.

Iga päev ühines üritusega uusi inimesi. Üldises häältekooris kostis eriti välja täiesti uus hääl, Järve talust pärit ühelehmapidaja, Tatriku naabri Tilde-tädi hääl. See neljakümneviie-aastane naine, kes oli jõudnud üles kasvatada karja lapsi, oli seejuures säilitanud erakordse tervise ja südiduse. Kui laine veeres temani, teatas ta otsekohe, et astub kolhoosi, ja ruttas seda kuulutama kogu külale. Ja suu oli Tilde-tädil parajas paigas.

„Mulle jätkub sellest elust,“ kriiskas ta, sõjakalt käsi puusa pannes. „Ma olen ära proovinud, mis tähendab tööd rühmata omaette, kui adra laenad Tatrikult, hobuse Meistersonilt, aga seemne järele lähed Mihkel Koori juurde.

Ja kui Tatrik ning Meisterson naabrimehe-poolest tasu ei nõudnud, siis Koorile tuli tööga tasa teha kõigi kolme eest."

Semidori tagasitulekuga muutus elevus ja üldine pinge veel suuremaks. Ta jõudis kohale lõikusaja alguseks, otsekui noorenenult, terve hulga juttude ja värskete muljetega. Teda kutsuti üksteise võidu külla ja igal pool pidi ta lõpmatuseni jutustama, kuidas ta söötis siidiussikesi eesti kolhoosis Abhaasias, kuidas jõi punast veini vaadi seest, ja kuidas näevad välja künnihärjad, ja kui palju seal kolhoosnikud saavad normipäeva kohta nisu, mett ja viinamarju. Tema käest päriti suurte vene ja ukraina kolhooside kohta, kus kombainid koristavad nisu ja elektrimootorid peksavad vilja. Semidor avas tihtilugu tähtsa ilmega oma taskuraamatu, kuhu oli kirjutatud rohkesti Koordi rahvast hämmastavaid üksikasju. Üles oli kirjutatud peaaegu terve kolhoosnikust vanamehe elulugu, kelle juures Semidor oli peatunud. Vanamees, kes oli pärit Koordi lähedusest, oli poolesaja aasta eest maad otsides sattunud Abhaasiasse. Elama olid nad asunud sohu . . . „Sohu!" imestasid Koordi peremehed. „Soo on ju Koordiski olemas, milleks nii kaugele sõita? Aga nüüd on seal puha aiad ja viinamarjaistandused, nagu sa räägid?"

„Aga nüüd, kuulake, kuulake!" hüüatas Semidor erutatult, ja talle vahiti suhu. „Vanamees sai normipäevade eest kaks tonni nisu ja pool tonni mett, rääkimata kenakesest summast rahast!"

Johannes Vao, kes oli tulnud kuulama Semidori, hakkas valjusti nohisema. Pool tonni mett! Tema, Johannes, pole nii palju saanud oma eluaja jooksul. Johannes tõukas kergelt küünarnukiga eemale naised, kes segasid teda kuu-

lamast Semidori, nihutas end koos tooliga täiesti tema lähedale ja nõudis üksikasju. Naised hingasid kuumalt Johannesele kuklasse.

Semidor näitas ka puuvilju, mis siin ei kasva: apelsine ja granaatõunu. Kõiki hämmastasid granaatõunad, mis sarnanesid tohutu suurte sarlakpunase koorega sibulatega, sees lihavad punased marjataolised seemned.

„Kolhoosi omad?" uuriti Semidori käest.

See noogutas väärikalt pead.

Kuid ka eredavärvilised apelsínid ja granaatõunad jäid varju, kui Semidor võttis kotist välja hariliku kartuli mugulaid ja andis igaühele vaadata. Need olid vennasvabariikides aretatud uue vähikindla kartulisordi mugulad, mis olid kingitud Semidorile Koordi talupoegade jaoks. Nad silmitsesid mugulaid peaaegu pühaliku pilguga. Siinsetele paikadele oli kartul olulisem kui granaatõunad: siin kasvatati ammust-ammust ajast kartuleid, tunti hästi seda asja. Okupatsiooniajast peale, kui sakslased olid sisse toonud hirmsa kartulitõve — vähi, ja Johannes Vaol endal oli selle tõttu hävinenud pool möödunudaastasest kartulisaagist, omandas võitlus selle tõvega erilise tähtsuse.

„Tublid mehed," ütles Johannes Vao heakskiitvalt.

„Tublid . . ." kinnitas nagu kaja sooveere elanik Priidu Murumets oma kohalt.

Temale vaadates tuli Semidorile meelde ja ta jutustas vaimustusega suurepärasest kraavikaevamismasinast, mille töötamist ta oli näinud ühe kolhoosi maadel. See keeruline ja tark masin jõudis päeva jooksul kaevata sellise pika kraavi, mida poleks suutnud valmis teha sajad inimesed mitme päevaga.

„Ma söön oma vana kaabu ära," vandus Semidor, „kui

see masin ei liikunud soos kiiremini kui „Põhjala" mere peal... Ja jättis enda järele sügava kraavi..."

„Meile oleks sihukest vaja," ohkas keegi kadetsevalt.

„Kuid niisuguseid masinaid jõuavad muretseda ainult suured majapidamised... Kolhoosid," ütles Semidor õpetlikult.

Ja tuppa asus mõtlik vaikus.

Kõigi nende tähtsate sündmuste ja pealetuleva lõikusaja varju jäi ja möödus peaaegu tähelepandamatult üks mitte väikese tähtsusega sündmus Koordis. Nädal aega enne lõikust toimus Koordi masinaühistu liikmete erakorraline üldkoosolek. Revisjonikomisjoni aruanne — selle esitas Johannes Vao — osutus sedavõrd ebasoodsaks Kännule, et esimees otsustati peaaegu ühel häälel ümber valida. Alles siis, koosolekul mõistis Paul, millisest arveteõiendamisest oli kõnelnud Vao.

Kui Paul nädala pärast ilmus oma külavoliniku-kohustust täites Kurvesti tallu, et Kännule kätte anda üht sellele väga ebameeldivat paberit, koputas ta kaua lukustatud ukse taga, kuid sisse ei pääsenudki. Imelik vaikus talus hämmastas teda. Ta läks lauta, see oli tühi — ei lehmi ega sigu — kõik olid kadunud. Värske lehmanahk vedeles kuuris. Siis torkasid Paulile silma veoauto jäljed talu õuel.

Kui avati uksed, ei leitud ka tubades kedagi — ei Kändu ega tema naist koos tillukese ümarasilmalise koeraga. Põrandat katsid paberitükid, rämps.

Neetud talu oli jälle tühjaks jäänud.

KAHEKÜMNE KUUES PEATÜKK

Johannes Vao kirjutas avaldust. Ehkki see mahtus väikesele kaldjoonestikuga vihikulehele, läks tal kirjutamine väga aeglaselt, — ta peatus peaaegu igal sõnal.

„Palun mind, Johannes Vaod, vastu võtta põllumajanduslikku artelli „Uus Elu“ . . .“ oli ta kirja pannud, mõtles hetke ja hakkas oma jämedate, paindumatute sõrmedega eemaldama peenikest karvakest sule otsast.

Uus elu — niisuguse nime oli siis saanud uus ühine majapidamine, kuhu liitus kümneid vanu talusid, kaotades oma endised harjunud nimed Jaagu, Vao, Soo . . . See nimi antud talle, nagu räägitakse, Semidori ettepanekul.

„Artelli astudes toon kaasa kaks hobust . . .“ kirjutas Johannes edasi ja peatus jälle. Kes annab veel kaks hobust? Neid on vähe: Tatrik ja Meisterson . . . Suurem osa annab ühe hobuse: Lauri, Murumets, Taaksalu ja teised. Paul Runge toob vana Antu.

Johannes Vao köhatas tähendusrikkalt ja vaatas üle prillide tühjale toolile enda kõrval. Ta oleks tahtnud, et praegu oleks tema ees istunud Semidor . . .

„Uus elu, see on õige,“ oleks Johannes öelnud Semidorile, „sellega olen nõus, aga pea meeles, et kõige paremad hobused andsin talle mina, Johannes.“

Johannes Vao lisas nimestikku lehma ja hakkas loetlema põllumajanduslikku inventari. Esimesena pani ta

kirja lõikusmasina. Kes on veel andnud lõikusmasina? Tatrik ja Lauri. Kuid Vaol on parem lõikusmasin; teistel on masinad vanad, juba mitu korda remonditud. Niidumasina ja kahehobuse looreha lisas Johannes nimestikku, ja äkked — randaal- ja vedruäkke, kaks atra, vankri ja ree.

Johannes Vao vaatas üha rangemalt tühjale toolile.

„Nõndaks jah, sõber Semidor. Sul pole kogu eluaeg olnud lõikusmasinat, ka korralikku atra pole olnud," oleks tahtnud talle isalikult öelda. Oma helduse tundmine uude ellu astumise eel ajas tal rinna ette. Ta oleks tahtnud, et mitte ainult Semidor, vaid ka Maasalu ja Runge ja kõik teised näeksid teda kogu suuruses ja hindaksid nagu kord ja kohus.

Lõpetanud kirjutamise, nõudis Johannes Liinalt kuuma vett ja ajas habeme maha. Siis tõmbas selga vanamoodse, kunagi Tartus Jänese valmisriieteärist ostetud tumeda vammuse, võttis kätte okslikust kadakast tehtud kepi — ta kasutas seda harva — ja väljus talu õuest.

Tee ei olnud pikk — Kurvesti tallu, kuhu mõni päev tagasi oli asunud Uue Elu põllumajandusliku artelli juhatus.

Ta astus kiirustamata, tähtsalt ning väärikalt, tundes oma väärtust, otsekui läheks ta Koordi rahvale õnnistust viima. Ta ei tundnud kahju möödunust ega kartust tuleviku ees. Ja mis seal kahetseda? Kui õigust öelda, siis pole möödunust midagi meenutada — kõik üks lõpmatu tühiste askelduste rida, mure ja elukartus. Kartus, mis sundis igal sammul ümber vaatama. Elu võis inimest talus hukutada igal viisil, igasugusel kujul: vihma ja põuaga, pakase ja kuumusega. Tuli hoida ennast eemale pankadest ja aktsiatest, „Lihaekspordi" hangeldajatest ja külapoodnik Kukest, seataudist ja ebakindlate turuhindade

tujukusest. Sellepärast ta elaski ettevaatlikult; elama pidi kiirustamata, kui tuli teraselt jälgida, et kuhugi kinni ei jääks ...

Tõsi küll, hiljem, nõukogude võimu ajal, ei olnud tarvis karta panka ega aktsiaid, kuid talu jäi ikkagi taluks — tükikeseks minevikust oma ebakindlusega homse päeva suhtes ...

Igal asjal on oma aeg, ja saabus ka aeg muuta elu Koordis, — Johannes Vao sai sellest aru ja oli sellega nõus.

Esimene, keda Johannes nägi Kurvesti talu õue astudes, oli Saamu. Käärinud püksisääred kõrgele üles, küürutades ja õõtsutades kondist istmikku, pesi ta maja trepirõdu ja astmeid.

„Sina siin, Saamu?" imestas Johannes.

„Mina ... jah ..." ütles Saamu asjalikult. „Juhatus võttis: inimesi on meil tarvis. Ja ka sina tuled meie juurde? Astu aga juhatuse juurde sisse."

Urisedes midagi arusaamatut, astus Johannes tuppa. Tema ilmumisel ei lakanud paljude häälte sumin. Semidor, kes seisis püsti, seletas midagi erutatult. Johannes astus igaühe juurde, surudes tõsiselt kätt Priidu Murumetsal, Peeter Tatrikul, Paulil ja Roosil ning teistel.

Siis astus ta punase riidega kaetud laua juurde ja pigistas Kaarel Maasalu, kolhoosi esimehe kätt.

„Tulid, see on tubli," kiitis Maasalu. „Noh, mida head sa kaasa tõid?"

Johannes võttis tekkinud üldises vaikuses kiirustamata põuetaskust vihikulehe avaldusega, silus seda, ja kõhatanud tähendusrikkalt, ulatas Maasalule.

Ta andis avalduse üle tähtsalt ning aeglaselt, nagu ei olekski tal pihus mitte paber, vaid hobused ja lõikusmasin, ja kahehobuse looreha ja hunnik igasugust muud

varandust. Ta seisis harkis jalu ja näis võtvat palju rohkem ruumi kui harilikult, varjates oma laia turjaga toas istuvate inimeste eest nii laua kui ka Kaarel Maasalu, kes istus laua taga.

Johannes ootas, et tema meeleolu kandub üle ka Kaarlile, et too võtab erilise lugupidamisega vastu ja loeb valjusti kõigile ette pika nimestiku. Kuid midagi säärast ei juhtunud. Kaarel laskis pilgul hooletult libiseda üle esimeste ridade, asetas avalduse kausta ja noogutas pead.

„Kõik on korras. Istu õige ja kuula!... Meil on siin mitteametlik nõupidamine — omavaheline arutamine..."

Ja otsekohe, nagu polekski midagi iseäralikku juhtunud, hakkas Semidor katkestatud juttu jätkates ägedalt rääkima mingisugusest vallas kasutamatult seisva elektriliini juhtmest. Seal see väljapääs ongi! Küsida luba ja see juhe maha võtta, ning nad ongi varustatud sellega veski juurest algava liini jaoks...

Johannes vaatas imestusega ringi, mõistmata, mis on õieti lahti. Ta oli seda pidulikku hetke kujutlenud hoopis teisiti. Paistis nii, et teda vaevalt märgati: jätkati juttu mingisugusest traadist, ning selle veidriku Semidori hasart, nagu näha, haaras siin istuvaid inimesi rohkem kui äsja ühisesse ettevõttesse toodud Johannese mõjukas panus, ehkki tema panus kaalus ju mitmekordselt üles tolle traadi väärtuse!

Johannes, kellel õladki vajusid kuidagi rohkem längu, tõmbus vaikselt kõrvale ja võttis kellegi tähelepanu äratamata istet ahju juures Priidu Murumetsa kõrval.

Nagu ta aru sai, käis jutt esimeses järjekorras olevaist töödest.

Priidu Murumets, vasekarva puna põsenukkidel, oli

STALINI SURMISEL
KOMMUNISM VÕIDU POOLE!

ilmsesti erutatud ja näis Semidorile pilke heites läbi suruvat mingeid omi seisukohti vestluses Runge ja Tatrikuga. Räägiti nähtavasti soo kuivendustöödest.

Semidor kõneles nii valjusti ja niisuguse ägedusega, et pani tahtmatult ennast kuulama. Jutustanud, kuidas on võimalik hankida defitsiitset juhet, teatas Semidor, et tal koguni on teada, kust võiks soodsa hinnaga osta dünamo. Lõppude lõpuks polegi nii keeruline asi sisse tuua valgust, sest dünamo jaoks on ju raha olemas... Ainult ühisel jõul palgid kohale vedada ja postid püsti ajada, liini aga veavad sisse paar-kolm meest. Dünamo monteerib tema, Semidor, ise kohale. Kaks nädalat — ja ongi valgus Koordis!

„Kakskümmend inimest kaevavad kahe nädalaga valmis magistraalkraavi...“ lausus kõrvalt vaikne, enesekindel hääl, ja Johannes vaatas kõrvale. Priidu heitis paluva pilgu Rungele, Tatrikule ja Vaole.

„Kahe nädalaga me puhastame kakskümmend hektaari,“ jätkas Priidu, Rungel käest kinni haarates. „Selle võib üles künda juba tänavu... Meile on hea maa kõige tähtsam... Valgusega võib oodata...“

Ja selline valu, selline igatsus selle hea maa järele kõlas tema hääles, et Johannes köhatas hämmeldunult ja noogutas rangelt pead.

Aga Semidor nõudis juba laudu, et vana veskitammi kas või ajutiselt korda seada. Talle pole selleks inimesi kuigi palju vaja, — Priidu Murumets aitab ja veel keegi...

„Kahtlen...“ ütles Maasalu külmalt, kuulates igas toanurgas käivat juttu. „Priidu ise mõtleb, kuidas sind soo peale välja saaks.“

Kõik puhkesid naerma.

„Siis ma teen töö naistega ... Roosiga ja Tilde-tädiga," ütles Semidor.

„Roosi võtab meie laudaasjad enda kätte," vaidles Kaarel vastu.

„Siis ma teen ise!" vihastas Semidor. „Kolhoosis olgu esimene asi valgus, — mis kolhoos see muidu on... Keegi teist pole Kaukaasia kolhoosides käinud, aga räägite..."

„Kolmekümnelt hektaarilt ülesküntud soolt võib kõige halvemal juhul saada nelikümmend viis tonni kaera," ütles uuesti vaikne hääl Johannese kõrvalt. „Üheksakümmend koormat kaera. Üheksakümmend koormat..."

„Lehmalaudas on valgust tarvis," ütles Roosi.

„Just, just!" kiitis Semidor võidutsevalt takka.

Johannes vaatles tähelepanelikult kõiki. Peeter Tatrik ja Ants Lauri kuulasid heakskiitvalt Semidori juttu. Roosi vaatas akna juures istudes mõtlikult välja, lautade poole; ta näis mõtlevat vähem soost ja vaskjuhtmeist, rohkem aga homsest päevast, millal tal tuleb vastu võtta lehmi ühislauta Kurvesti talus. Runge näris mõtteisse vajunult pliiatsit ja ta näost oli raske aimata tema arvamust.

„Kahe nädalaga kakskümmend meest ei lase kuivaks kolmekümmet hektaari," ütles Tatrik kahtlevalt.

„Mis, kes ütles?" kargas Priidu püsti.

Väike jonnakas Priidu, kellel süda valutas põllumaa pärast, mida veel ei olnud olemaski ei Koordi taeva all ega ka kaardil, muutus Vaole äkki meelepäraseks. Mida rohkem Johannes Priidut kuulas ja vaatas, seda rohkem ja kindlamini hakkas talle meeldima see inimene oma südamevaluga viljakandva maa pärast, oma kange tahtmisega asuda mädasood üles harima. Tõsi küll, esimesel pilgul tundub, et ta tahab ahmida liiga suurt ja ülejõu

käivat tükki, aga see oleks siiski ahvatlev ... Sest seal on ju kakssada hektaari!

Johannesele muutus üha mõistmatumaks, miks ei toeta kõik Priidu ettepanekut, vaid mõned isegi kõhklevad esimese töö valikul.

Johannes kõhatas karmilt ja sirutas käe sinna, Maasalu poole, seinal rippuvate uute portreede ja veel värskest kliistrist lõhnava plakati poole. Ta palus tähelepanu. Maasalu tuli talle appi, koputades pliiatsiga vastu lauda.

„Ma ei mõista, mille üle vaieldakse?" ütles Johannes. „Või kas meil pole põldu ja karjamaad vaja, kas sissetulekuid pole vaja? Kui vana Taavet — te ju kõik teate teda — siia tuli, oli terve Koordi asemel ainult Ussisoo. Taavet rääkis nii: „Niipea kui ma olin puhastanud koha ühe pastlaga maha toetamiseks, nii hakkasin kohe vaatama, kuhu toetada teist jalga ... Kui seal juhtus olema kivi, siis koukisin ta välja; puud kiskusin koos juurtega üles ..." Need olid Taaveti sõnad. Sedasi siis ..." Johannes kopsas kadakase kepiga vastu põrandat. „Mina tulen sinuga kaasa, Priidu. Ütelge, et ma olen lobasuu, kui kakskümmend kanget meest kahe nädalaga ei tee valmis seda närust kraavi ja ei puhasta ära korralikku tükki sood! Mulle see asi meeldib. Ma tulen sinuga, Priidu ..."

„Mulle meeldib see asi ka," ütles vaikuse saabudes Ants Lauri.

Priidu hakkas rõõmsalt noogutama ja nihkus koos oma taburetiga Vaole lähemale, leides temas uue liitlase.

„Kui soo täis külvata, on kari toidetud," tähendas Roosi heakskiitvalt.

Nüüd vaatasid kõik, niipalju kui neid toas oli, Johannesele. Ta tundis hämmastusega, et see tähelepanu ja vaimustus, mida ta oli lootnud oma vara siia tuues, on

talle osaks saanud; kuid mitte oma hobuste ja niidumasinatega ei võitnud ta nende inimeste austust, vaid oma esimese sõnavõtuga.

Isegi Semidor vaikis äkki ja jäi ainiti Vaod silmitsema, nagu oleks ta teda alles nüüd toas märganud.

„Noh, hea küll," sõnas ta peaaegu paluvalt. „Aga kas sa tammi aitad mul parandada?"

„Saame kraavi valmis, — mis siis ikka, võib küll," segas Priidu kadetsevalt vahele, Johannese vastusest ette jõudes.

„Noh, aga mis sina arvad, brigadiir?" küsis Maasalu Rungelt.

„Kõik tuleb teha," ütles Paul lihtsalt. „Soo laseme kuivaks ja valguse toome ka sisse."

KAHEKÜMNE SEITSMES PEATÜKK

Kristjan leppis oma ema Meetaga kokku, et nad annavad lehma Tiiu kolhoosi-karja, endale jätavad aga kaheaastase mullika. Nii oli otsustanud Meeta. Kui juba iga perekond annab lehma, siis nemad teevad sedasama. Ega nemad teistest kehvemad ole, eks ole tõsi, Kristi?

„Tõsi, tõsi jah..." vastas Kristjan.

Hommikul, kui vana Meeta pühapäevakingi jalga pani, valmistudes Tiiut karjaaeda viima, selgus ootamatult, et Kristjan tahab teda saatma tulla. Tal olevat seal asja...

„Aga miks sa, Kristi, uue särgi selga paned?" küsis Meeta kahtlevalt.

„Sina panid ju pühapäevarätiku pähe..." ütles Kristjan, ja Meeta ei leidnud midagi vastata.

Tüsedaid punaseid põski keelega punni ajades ja endamisi lauluviisi ümisedes ajas Kristjan habeme maha, niisutas ja kammis juukseid, lõi saapad viksiga üleni läikima. Temast sai niisugune noormees, et las aga olla: sihvakas, puna üle kogu näo, — mitte ühestki uksest ei mahu sisse, ilma et pead kummardaks, muidu lööb otsmiku ära.

Nad asusid teele. Oli jahe ja tuuline septembrihommik. Kristjan kõndis ees, hoides pihus Tiiu sarvede ümber seotud nööri. Meeta, väike kuivetunud eideke, vits käes,

jõudis vaevu järele. Tujukas septembrituul kiskus ning rebis Meeta pearätti ja keerutas seelikut tema jalgade ümber.

„Meile poleks keegi sõnagi lausunud, kui me oleksime viinud mullika," alustas Meeta juttu, sest igavus tükkis peale kauasest vaikimisest. „Ja lehma oleksime võinud endale jätta, — ta meil ju ainuke... Nojah, aga nüüd ärgu keegi öelgu, et me ainult mullika andsime."

„Tõsi, tõsi jah..." kinnitas Kristjan hajameelselt.

Põski punni ajades ja pasunahäält järele aimates hakkas ta marsiviisi tänitama.

„Trum-tam, tuu-ru-ram..."

„Võidakse veel öelda — Kristjan ei ole kolhoosis kõige kehvem mees, aga lehmast oli kahju..."

„Tõsi, tõsi..."

Eemalt, endise Kurvesti talu lauda juurest kostis lehmade ammumist. Õues naiste hulgas märkas Kristjan Roosi kõrget kogu pimestavalt valges kitlis, kuidagi eriliselt, turbani moodi päheseotud rätikuga ja punetava näoga.

„Aga kas sa meie looma puhastasid?" võpatas äkki Kristjan. „Näed, seal eided kraabivad harjadega... Karjanaine vaatab kindlasti üle."

„Noh, on hea küllalt..." Meeta pigistas huuled pirtsakalt kokku. „Küllap meeldib."

Astuti õue, kust kostis elavat naiste juttu. Meeta tõmbas pearäti sõlme harjunud liigutusega lõua all koomale ja otsekui käigu pealt lisas oma kilava hääle eitede kärarikkale jutuvadale.

Kristjan tungis lumivalge kitli ja punetava näo nägemisest veidi segadusse sattudes kohmakalt lehmade külgede vahelt läbi, sõrgu vastu ajavat Tiiut järele tõmma-

tes, ja tõstmata pilku kõrgemale kitli kaelaavast ja päevitunud tüsedast kaelast, ühmas:

„Noh, siin on meie sarviline, kas kõlbab?"

Roosi vaatas arvustavalt lehma ja heitis samal ajal kõõrdi kiire pilgu Kristjanile, silmitsedes teda pealaest jalatallani.

„Näe, me mõtlesime — kas mullika või lehma . . ." alustas Meeta.

Poleks Meetat siin olnud, oleks Roosi pilkavalt käed puusa pannud ja veel kord Kristjanit ülalt alla silmitsedes öelnud:

„Sinu peale, Kristjan, on silmadel valus vaadata: lausa hiilgus, lakitud ja viksitud, aga lehma oled unustanud puhastada; näe, karv tortis külgedel . . ."

Ja Kristjan oleks võtnud talt kaabitsa ja asunud lehma külgi kraapima, nagu mitmed perenaised siin enne teda olid teinud, enne kui andsid oma punikud Roosi hoole alla.

Kuid Meeta, Kristjani ema, oli siin ja sellisest karmist kõnelusest ei võinud juttugi olla. Ja Roosi ütles lahkesti:

„Jah, kena loom . . . Ma ainult silun teda tsipakese."

Roosi kätte ilmusid kaabits ja hari. Lehma kraapides ja puhastades kiitis ta selle omadusi.

Väike Meeta, täis uhkust, võttis ühtesoodu lahti ja pani kinni rätisõlme, kohendas selle otsi, ja lai naeratus säras tema kortsulisel näol.

Roosile kujunes sellest kibekiire päev. Hommikust peale hakkasid saabuma perenaised. Jumaluke, kui palju palveid, manitsusi ja õpetusi sai Roosi kuulda. Punasel Heldel lõhkevad tihti tagumised nisad, — ärgu Roosi unustagu neid sagedamini määrimast. Tatriku kirju Selge oli hiljuti haige, — teda tuleb paremini toita. Aga Salme Meisterson annab oma Tasasele iga kord enne lüpsmist

tüki leiba soolaga, — muidu ei anna piima kätte. Las Roosi võtab seda kõike arvesse.

Andnud ära oma lehmad, ei lahkunud perenaised veel kohe, vaid tunglesid sealsamas või läksid lauta, jälgisid, kuidas Roosi paigutab lehmad latritesse, uurisid järele, kuidas aluspõhk on alla laotatud, heitsid pilgu veekünasse, — kas vesi on ka värske?

Roosi kuulas ära kõik nõuanded, kuid palvete ja manitsuste hulk ei paistnud teda kimbutavat, ei takistanud teda täitmast mingisuguseid oma erilisi nõudeid, mis ta ise oli endale seadnud. Lõppude lõpuks oli kõige tähtsam siin tema!

Kui üleantud lehm näis talle halvasti hoolitsetud või vähe puhastatud, ütles ta järeleandmatult:

„Lauri-mammi ... Niisuguses seisukorras looma ma teilt vastu ei võta. Võtke hari ... Tünnis on vesi. Teate ju, et nad latrisse lähevad, mitte väljale. Vihm neid puhtaks ei pese. Homme nõuate teie minult, täna aga mina teilt ..."

Lõpuks leidis Roosi, et Tiiu võib sisse viia.

„Noh, mine, peremees, vii ära," ütles ta naeratades Kristjanile.

Ruumikas soe laut oli täis rahutut ammumist: teadagi — uus ümbrus, uued naabrid, inimesed käivad ...

Tiiu viidi puhtasse latrisse. Lehma kinni sidudes leidis Roosi, et kett on lühikesevõitu.

„Mine kuuri, seal on ree peal ketid — otsi paras," ütles ta Kristjanile.

Too läks ja jäi kauaks ära.

„Ta ei leia vist," tuli Roosile äkki meelde.

Ja ta läks ka ise, paludes Meetat: „Meeta-mammi, hoidke teda niikaua, olge nii lahke ..."

Meeta võttis nööriotsa pihku ja jäi ootama. Ta silitas Tiiut, andis talle leivakooriku ja üle kogu lauda Salme Meistersoniga valjusti kõneldes ajas pika jutu maha sellest, et laut on kena, pole vigagi, ja et Roosi on, nagu näha, oma tööd armastav inimene, pole vigagi.

Meeta jõudis juba jutustada Meistersoni naisele oma arutlustest, kas viia mullikas või Tiiu, aga ketti ei leitud ikka veel.

Eit tüdines ootamisest, sidus nööri sõime külge ja suundus samuti kuuri poole.

See, mida ta oma nõrgavõitu silmi kissitades pimedas kuuris heinahunniku juures nägi, hämmastas teda ääretult. Seistes vana ree ja korvi kõrval, milles nähtavasti hauti kanapoegi, süleles Kristjan tugevasti Roosit ja suudles teda. Kett vedeles nende ees põrandal.

Meeta vaatas neid keeletult, kuid sel hetkel kargas kuskilt ree alt välja kräsuskarvane kutsikas ja pistis kläh-vima eide peale.

Kiiresti ringi vaadates ja kokkupigistatud huultega Meetat märgates tõmbas Roosi end lahti, kiljatas, haaras korvi ning keeras selle kummuli õnnelikule Kristjanile pähe. Õhk täitus udusulgedest.

„Kristi, seda ma teadsin, sind ei saa millegi järele saata," ütles Meeta karmilt, vaadates etteheitvalt poega, kelle pea oli täis sulgi ja heinapepri, kuna punane nägu lõkendas õnnelikus naeratuses.

Meeta võttis ise keti ja läks Roosile appi.

Tagasi tulid nad samuti koos, Meeta ja Kristjan. Ees astus Kristjan — tohutu pikk, kätega laias kaares veh-kides. Tema jalgadest jäid sügavad jäljed sügisesele vih-mast pehmele teerajale, — näis, et pinguletõmbuv maa

ise paiskas teda edasi. Väike Meeta jõudis talle vaevu järele; Kristjani ühte sammu mahtus peaaegu kolm tema sammu.

„Trum-tam-taraa-rum . . ." laulis Kristjan.

„Kristi, ma mõtlen, et Tiiul on seal hea . . ." ütles Meeta.

„Tõsi, tõsi jah," nõustus poeg meelsasti.

Nad möödusid metsatukast, mille oli haaranud sügisene kollakaspunane tulekahju. Taamalt, Ussisoo kandist kostis pasunahääli. Meeta ja Kristjan tõstsid pea. Pikas reas lendasid kured lõuna poole. Olid täide läinud Runge sõnad: „Ei jõua kured veel ära lennata, kui Koordis on kolhoos . . ."

Sügisesed lehed sahisesid jalgade all. Kuldkollasel haavalehtede kihil lebasid siin-seal vahtralehed nagu punased hanejalad; võimsa müürina seisid igirohelised Koordi kuused.

Imetledes kirevate värvide küllust, mõtles Meeta neile rõõmsavärviliste mustritega vöödele, mida Koordi neiud juba ammust-ammust ajast kudusid pulmadeks.

Pulmakirevust meenutavat ümbrust vaadeldes tuli Meetale millegipärast meelde oma kehv noorus, keretäied, elu võõraste inimeste juures, igavene võitlus tüki leiva pärast koos Jaaniga, Kristjani isaga. Valusalt torgatasid mälestused ja hajusid otsekohe jäljetult nagu kurb kurgede kisa taeva all.

„Kristi," ütles ema värahtava häälega.

„Jah?" vastas poeg.

„Minu süda on rahul. Me oleme juured tugevasti maasse ajanud. Kas pole tõsi?"

„Noh, muidugi," pomises Kristjan, vaadates imestunult ema poole. „Mis sa tahad ütelda?"

„Mitte mina, vaid sinu isa Jaan tahtis ütelda . . .“ lausus Meeta karmilt. „Mina olen nagu mänd soo peal, kõneles ta, igaüks võib tulla ja juurtega välja rebida, — maa ei pea kinni . . . Ja oli samuti pikk nagu mast.“

Tee viis salusse; lattidest värav tõkestas tee. Lõpmatu hulk pihlakamarjakobaraid rippus metsa veeres latttara kohal, tara vahelt punasid suured lihavad kibuvitsamarjad. Tundus, et kui astuda läbi värava latt-tara taha, mida palistasid kaunite punaste marjakobaratega pihlakad ja pähklipõõsad, siis võib leida sealt mitte ainult valminud pähkleid, vaid ka suurepäraseid õunu, kirsse ja ploome . . .

„Kristi,“ ütles Meeta jälle.

„Mis on?“ küsis Kristjan.

„Roosi on tore tüdruk, ma mõtlen . . .“

„Tõsi, tõsi jah!“ nõustus Kristjan vaimustatult, ja haarates Meeta ümbert kinni, tõstis ta ettevaatlikult kõrgele ja laskis maha teinepoole väravat ning puhkes nii heledalt naerma, et kaja kandus läbi salu ja mingi lind tõusis tihnikust ning lendas kisades minema.

Nad läksid kodu poole. Meeta, kes vaevalt pojale järele jõudis, vaatas imetlevalt tema laia selga ja tugevat kaela ning mõtles, et isa oli samasugune . . . Ehkki Koordi küla maa oli kehv, kasvasid sellel mõnikord hiiglasedki, inimesed tohutu jõuga, kelle kätes kõige raskemgi ader näis õlekõrrena. Ja kui Meetalt oleks küsitud, kuidas küll kasvas üles säärane jõumees, ta oleks vastanud lihtsalt: „Hakka kümneaastaselt adrakurest kinni, niida paljaks Koordi valla suurune luht ja joo rohkesti hapupiima — ja sinust saab samasugune!“

KAHEKÜMNE KAHEKSAS PEATÜKK

Paul astus pikal sammul tööriistadega — labidate, kirkade ja kirvestega koormatud vankri järel.

Oma selja taga kuulis ta paljude inimeste tugevat hingamist, nende raskeid samme ja valju juttu. Vahetevahel lõi Paulile ninna kibe, hingemattev omakasvatatud tubaka suits, — nii kõva tubakat võis suitsetada Koordis ainult Johannes Vao. See oligi tema, kes astus siin esimestes ridades oma present-vihmakuues ja kummisäärikuis. Aeg-ajalt Paul kuulis Taaksalu karedavõitu naeru ja Priidu Murumetsa peenikest tenorihäält.

Koordi rahvas sammus Pauli järel tiheda salgana koos, kõik needsamad, kes kord olid päästnud tema talu tulekahju käest, ja nendega oli liitunud palju uusi. Ainult Semidori ja küla seppa Peetrit polnud nende hulgas, — nad parandasid tammi vana veski juures, valmistudes seda käiku laskma.

Tujukas sügistaevas puistas minejaid üle kord peenikese kiiresti mööduva vihmaga, kord heitis neile viltu läbi helesiniste pilvelõhede langevaid päikesevalguse laike, mis roomasid üle ümberkaudsete põldude ja metsatukkade.

Algasid nukrad soomättad, mida kattis hõre tolknev hallikas rohi ja mürkroheline sammal, siin-seal nende vahel kasvasid kidurad kasekesed ja männiäbarikud —

imelikud kõverad männikesed, mis ei kõlvanud kütteks ega tarbepuuks. Nende, juba noorusest saadik igerikkude puude kuivanud alumisi oksi katsid tihedalt samblikud.

Vankrirattad vajusid pehmeisse, veniva poriga täitunud rööbastesse, tee muutus ilmselt kõlbmatuks.

Viinud välja väikesele heinamaale, mille keskel oli tohutu suur kivirahn, lõppes tee äkki, otsekui peatudes segadusse sattununa, ja sirutas edasi, soo sügavusse mitu hargnevat jalgrajakest.

Ants Lauri peatas hobuse ja hakkas teda lahti rakendama. Kõik võtsid kirkad ja labidad.

Kümmekond sülda kivirahnust eemal oli näha värskelt väljakaevatud mulda. Sealt algas lai ning sügav poole kilomeetri pikkune kraav. See meenutas Paulile kaevikut. Esialgu oli see kinnine kaevik ilma sisse- ja väljapääsuteeta — umbkraav, tühine haav soo kehas, mis vajub ruttu kinni, kui teda ei ühendata teise magistraalkraaviga.

Mindi umbkraavi otsa juurde, peatuti vaikides ja koguneti kobarasse. Ehkki neid polnud vähe, — Paul loendas kaheksateist inimest, — kuid keset tohutut, üksluist ja nukrat avarust, kus pehme ja vajuv pinnas vaevalt kandis inimest, näis neid palju vähem ja nad kadusid otsekui siia ära.

Silmitsenud mõõtvalt tehtud tööd, vaatas Peeter Tatrik ettepoole sirgele tähiste reale. Kraavi oli kaevatud ainult väike jupp, aga tähiste rida ulatus kaugele, sulas kuskil ühte hallide mätastega ja põõsastikuga, otsekui polekski tal lõppu...

Tatrik hõõrus oma harjaselist lõuga. Ja paljud heitsid tahtmatult pilgu Tatriku eeskujul tähiste reale. Kauge nagu oleks...

„Aeglaselt kaevame ...“ ütles Paul. „Pool kilomeetrit viie päevaga. Täna tuleb teha rohkem.“

Tatrik kehitas õlgu.

„Kurat seda asja teab. Paistab, et rõhume peale, nii et selg suitseb ...“

„Ei, kuule, Peeter, mulle näib, et me ei kaevanud õieti esimestel päevadel. Sina, näe, võtsid endale, ütleme, kolmesüllase tüki ja kaevasid selle valmis algusest lõpuni, ja igaüks niisamuti ... Ja tuleb nii välja, et kuigi meid siin on kakskümmend tugevat meest, aga ikkagi kaevame igaüks omaette ... Üritus on uus ja ka töötada tuleb uutmoodi.“

„Noh, kuidas sina siis arvad?“ küsis Priidu solvunult, asetades jala labidaservale. „Sa oled brigadiir ...“

Paul silmitses tähelepanelikult enda ümber kogunenud inimesi ja vaikis hetke. Kõigi silmis nägi ta asjalikku tähelepanu ja samal ajal mingit kahtlevat jahedust: näis, et erilisi avastusi nad temalt ei oodanud.

Paulil polnud praegu kerge. Tundus, et temal pole sobiv neile inimestele, keda on targaks teinud sajandite kogemus, õpetada, kuidas hoida käes labidat ja seda maasse suruda. Nemad teadsid seda ilma tematagi. Ja laiskust neile ette heita ei saanud ... Paul luges neid mõtteid Johannes Vao näost, kes ükskõikselt silmitses oma labidatera.

„Noh, vaatame, mis sa mulle õige räägid,“ kõneles Johannese nägu.

Paul tõmbas pea õlgade vahele, ajas end turri, otsekui valmistudes tõstma väga suurt raskust.

„Ma arvan, et me hakkame teistmoodi pihta,“ ütles ta. „Mina ja Taaksalu asume ette — rajame teed, koorime maha pealmise kihi, raiume läbi juured, kangutame kivid

välja. Meie järele tulevad Murumetsa Priidu, Vao Johannes ja veel kaks tugevamat meest, — nemad võtavad välja teise kihi. Kõik teised süvendavad kraavi põhjani. Varematel päevadel käis igaüks meist ise teritamas oma tööriista. Täna asub käia juurde üks inimene, ütleme, Lauri Ants ... Asume uutmoodi asja kallale, ja meid pole mitte kaheksateist inimest, vaid kaks korda kaheksateist ..."

„Ja tööriista tuleb vahetada käigu pealt, et inimesed ei seisaks," segas vahele Priidu.

„Õigus, käigu pealt," kinnitas Paul. „Ja töö jagame ära: ühed võtavad labidad, teised kirkad ja kangid."

Siis läks jutuks lahti. Käiapukk lähemale tõsta ... Tarvis oleks kaht kirvemeest juuri raiuma, et endal ei tarvitseks koukida ...

Paul ohkas kergendatult ja vaatas Johannes Vaole otsa. Ehkki too ei öelnud midagi, mõistis Paul asjalikkuse järgi, millega ta heitis seljast oma vihmakuue, et vastuvaidlemist ei tule.

Ning labidad tungisid vintskesse maasse, välkus kirgas Taaksalu käes, kes ähkides raius painduvaid, risti-rästi põimunud soojuuri ... Kiskudes maha musta turbasegust pinnakihti ja koukides välja kive, liikusid Paul Runge ja Kristjan Taaksalu kõige ees. Vao, Murumetsa, Meistersoni ja Tatriku labidad vajusid sinakasse liivasavisesse pinda. Nad kaevasid mulla põlve sügavuselt välja. Kõik teised nende järel liikujad süvendasid tehtud tööd; kraavi kohal oli näha ainult kummarduvaid selgi ja liikuvaid labidaid mulda välja viskamas. Kui kraavikaldale kerkis juba mullavall, kadusid selle varju ka seljad. Ainult eesmised — Runge ja Taaksalu liikusid edasi kogu oma suuruses nähtavaina, silmale märgatava kiirusega. Aga juba

viimaste järel nõrgus kraavipõhja vesisest maapinnast pruunikas, turba järele lõhnav vesi ja järgnes kuulekalt ning alistuvalt inimestele . . .

Kui töö oli täies hoos, ilmus sinna Kaarel Maasalu. Ta läks peatumatult eesmiste juurde. Mingit rõõmsat läbematust, vaevu tagasihoitud võidurõõmsat naeratust arvas nägevat Paul, kui ta heitis küsiva pilgu esimehe näkku.

Maasalu vaatas kella, suunas pilgu ettepoole sood läbivale tähiste reale ja lausus:

„Täna läheb hästi. Mis sa arvad, kas kolme männi juurde kaevame täna välja?"

Paul vaatas ettepoole, pilutas silmi ja hakkas naerma.

Kaarel teeb nalja. Kolme männini, mis kerkisid märgatavalt üle madala võsa, oli vähemalt kilomeeter maad . . . Sealt lõpuni pole enam kuigi kauge . . .

„Nädala pärast, kui hoolega teeme," vastas ta ükskõikselt.

„Oled kindel?" küsis Kaarel, ja tagasihoidmatu võidurõõmus naeratus paljastas tema valged hammasteread.

Paul vaatas arusaamatult üksisilmi sõbra otsa.

See viskas kuue seljast ja küsis läbematult:

„Anna siia, ma . . ."

Töötanud ägedasti üle veerand tunni, andis ta labida tagasi, vaatas uuesti kella ja ütles nagu muu seas:

„Muuli helistas."

„Noh? Mis siis, kas tahab siia sõita?"

„Tahab jah," noogutas Kaarel peaga. „Ja mitte üksi. Linnast, vabrikust sõidab rahvas meile pühapäevakule . . . Johannes Uustalu teatas hommikul. Paarsada inimest pidi olema . . ."

„Nalja teed," hämmastus Paul silmi pärani ajades. „Aga miks mitte, vanast Johannesest võib kõike uskuda . . ."

Ta hakkas rõõmsalt naerma.

„Ohoi!" röögatas Kristjan Taaksalu pasunahääl. „Vana Uustalu sõidab siia! Tuleb appi, — pressi aga peale..."

Kolhoosnikud tõstsid uudishimulikult pead. Mis see Taaksalu lobiseb seal? Mis uudiseid tõi Maasalu? Kust kohast see abi on oodata, kes sõidab?

Kaarel seadis pihupesad ruupori moodi suu juurde, kuid samal ajal kostis eemalt pikk autovile.

„Tulevad!" karjus keegi.

Ning visates maha kirkad ja labidad, tõusid inimesed muldvallile, et paremini näha.

Teel, mida mööda nad olid hommikul siia tulnud, sõitis kaugel väikeste mändide vahel välgatades auto, teine, kolmas... Masinad olid täis inimesi... Kirendavalt, võidukalt, tõmmates endale kõigi pilgud ja nagu trotsides tohutu Ussisoo roostekarva ning halle värvitoone, lehvisid punased lipud autodel. Tuul kandis kaugusest kõrvu laulusõnu.

Parteiorganisaator Muuli otsis silmadega kohta, kuhu võiks tõusta, et haarata ühe pilguga kõiki inimesi ümberringi, ja leidmata soomaal midagi kõrget, hüppas käiapukile.

Koordi kolhoosnikud muigasid heakskiitvalt Muuli leidlikkuse üle.

Nüüd nägi Muuli hulka talle tundmatuid nägusid, noori ja vanu, mehi ja naisi; nad liitusid talle nii hästi tuntud Koordi inimeste rühmaga. Ta otsis silmadega rahvahulga seas Murumetsa ja Vaod, Laurit, Tatrikku ja Taaksalu, kelle õlad ulatusid üle meeste mütside, — kõik nad seisid praegu veidi hämmeldunult ja kuidagi arastunult — ja naeratas neile sõbralikult.

„Vaadake, kui palju on täna inimesi Ussisoos," ütles Muuli heakskiitvalt ning valjusti. „Siin pole kunagi olnud nii palju inimesi... Näete, nõukogude võim tõi nahaparkijad, raudteelased, pagarid ja igasuguste teiste ametitega töölised linnast kolhoosnikutele appi ehitama uut elu Koordis, appi kuivaks laskma Ussisood, looma selles soos viljakandvaid põlde — vilja külvama sohu...

Ma näen, nad on toonud endaga kaasa lipud ja suured Lenini ja Stalini portreed," ütles Muuli mõtlikult. „Ussisoos pole kunagi lehvinud lippe. Nõukogude inimesed on viinud need lipud taigasse ja kõrbedesse, põhja ja lõunasse... Ja igal pool, kuhu nad toovad suure Stalini tahtel uue elu, kus nad rajavad elektrijaamad ja kaevandused, tehased ja uued põllud, — heiskavad nad punased lipud. Ja nii ka täna, asudes ühise töö kallale Ussisoos, paneme lipud lehvima soo kohal... Töö juurde, seltsimehed, asja kallale!"

Ta kargas maha käteplagina mürisedes. Kandes lippe ees, kolistades labidate ja kirkadega, liikusid inimesed edasi. Pika roduna venisid nad piki tähiste rida...

Johannes Uustalu, pidanud nõu Pauliga, juhtis eesrindlikku raudteelastest, kogenud töölistest, koosnevat brigaadi. Uustalu oli nagu ikka töö ajal oma alatises läbihigistatud sinises tööülikonnas. Ta liikus inimestehulga seas nagu omaenda perekonnas, — kõik tundsid teda ja keegi ei imestanud tema siinoleku üle. Selline oli juba Johannese töö — ehitada ja ehitada uut!

Johannes Vao tõmbas mõtteisse vajunud Pauli käisest:

„Ei maksa aega raisata," pilgutas ta silma. „Tead, et külalised joonduvad alati peremeeste järgi..."

Ja jälle tungisid kirkad maasse, lendasid mullakamakad ja välkusid labidad.

Ussisoo muutus kärarikkaks hõigetest, kirve- ja kirkahoopidest, käia lakkamatust undamisest. Kuskil eespool süütasid sood puhastavad inimesed tulelõkke. Algul põles tuli väga visalt, roomavad sookasvud visisesid ja kustusid, vett täis maapind kustutas tule, ja tulle loobitavad juured ning oksad olid toored, kuid inimeste pingutused ja oskus andsid tulemusi, — lõke võttis tuld. Siis hakati loopima tulle väljajuuritud kände, üleskistud põõsaid ja terveid männiäbarikke. Leek vuhises ja kerkis tuulest paisutatuna kõrgele ning suits tõusis sambana taevani. Selles ägedas, kuumas, põlevas leegis, mis muutis tuhaks maa üleskündmist takistava võsa, oli midagi ühist soos askeldavate inimeste ägeda tööga.

Lõket märkasid kaugelt ka Semidor ja sepp Peeter, kes remontisid tammi vana veski juures.

„Põleb," ütles Semidor heameelt tundes, ja tema punane otsekui küpsetatud nägu tõmbus lõbusale naerule. „Põletavad Ussisoost põllumaad..."

„Jah..." nõustus Peeter, pannes hetkeks vasara ja pihid kõrvale, et imetella silmapiiril tõusvat suitsusammast. „Lõpp Ussisoole."

Kui päike oli nihkunud üle keskpäeva, peatasid Koordi inimesed lühikeseks ajaks töö, ja istudes siiasamasse kraavikaldale, sidusid lahti kodunt kaasa võetud toidukotid, et keha kinnitada.

Muuli kuulis mööda minnes lõbusat naerulaginat Johannes Vaod ümbritsevas salgas, — too jutustas midagi, järades lambakonti.

„Millest jutt on?" huvitus Muuli.

„Ah, tühine asi, oma ülikonnast räägin," ütles Vao heasüdamlikult, osutades pilguga oma kaunikesti kulunud kuue varrukale. „Asi on niisugune, et ma ostsin selle Tar-

tust Jänese juurest viisteist aastat tagasi... Paistis teine mulle kogu aeg hea ja tugev olevat. Aga täna hommikul hakkasin end tööle seadma, — mõtlen, mida kehvemat selga panna töö juurde? Liina ütleb: „Pane oma vana ülikond, see tuleb niikuinii varsti minema visata...“ — „Kuidas vana,“ mõtlen. Vaatasin põhjalikult järele, ja ongi õigus: küünarnukid paistavad vastu valget läbi, krae läigib higist ja käised narmendavad... Õigus jah, ei kõlba enam... Alles siis, kui teised näitasid näpuga, märkasin ise ka. Ma räägin seda sellepärast, et vana nahk paistab kuni seniajani ikka uuena ja hoiad tast küüntega kinni. Teda ei tasu aga hoida, parem uus muretseda... Näe, seda ma neile jutustangi...“

Ja Johannes Vao vaatas oma ripnevate kulmude alt lihtsameelse kavalusega Muuli otsa.

Muuli vangutas pead, tahtis midagi öelda, kuid ei öelnud ja läks muheldes eemale.

Töö käis kogu päeva kuni videvikuni. Kella viie paiku anti elavat ahelikku mööda edasi teade, et Johannes Uustalu on oma raudteelastega jõudnud kolme männini. Vesi kraavis tõusis, loksus jalge all, — algul oli teda kederluuni, hiljem tõusis kõrgemale. Paljud võtsid jalad lahti.

Lühikesel välknõupidamisel Muuli ja brigadiiride vahel otsustati ilmtingimata täna läbi kaevata ühendus magistraalvõrguni, mis oli poole kilomeetri kaugusel kolmest männist, et lasta vesi välja voolama. Kui täna ei lähe korda kraavi valmis kaevata kogu laiuses, siis teha kolme männi juurest edasi kas või kitsas kraav, et hiljem seda laiendada.

Koordi inimesed, lõpetanud oma kraaviosa, läksid ettepoole appi Uustalule. Nad töötasid lõbusa ägedusega,

mudased, pealaest jalatallani läbimärjad, kuid nad ei tundnud ei vinget sügistuult ega vee külmust. Taaksalu käes purunes raksatades labidas, ta silmitses kahjutundega labidavarre tükke, viskas need minema ja võttis kangi. Kuid varsti oli ka kang märgatavalt kõveraks paindunud. Vao peale oli hirmus vaadata, kui ta kogu jõudu pingutades ja tumepunaseks muutudes kaalus kivimürakat ja seda maast välja kangutas. Murumets surus raevuka näoga labida sinisesse savisse ja viskas seda tohutu suurte kamakatena kraavist välja. Paul vaatas aeg-ajalt murelikult taeva poole, — kas nad jõuavad valmis, kas on veel aega?

Nii möödus pingelises töös veel mitu tundi, mis näisid kõigile väga lühikestena.

Lõpuks kostis eestpoolt „hurraa" ja kandus mööda ahelikku Koordi kolhoosnikuteni.

Paul vaatas tähelepanelikult vett jalge all.

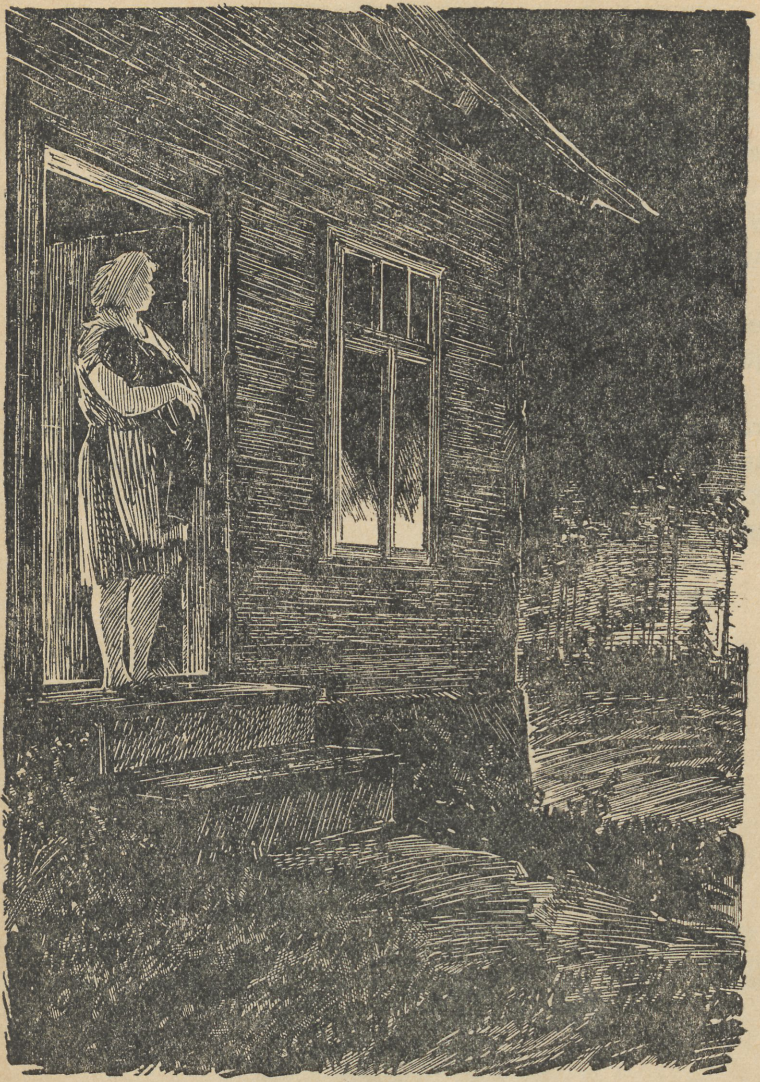
„Vesi voolab!" hüüdis ta.

Ja kõik ümberringi hakkasid naerma, käratsema, rääkima...

„Vesi voolab! Vesi voolab välja!"

Videvikus sõitsid linnast tulnud külalised autodel ära. Neid saadeti tugevate käepigistustega ja sooviti head teed. Kojuminekuks hakkasid seadma endid ka kolhoosnikud, kes olid viimse võimaluseni väsinud, kuid rõõmsad ja vaimustatud sellisest suurepärasest päevast.

Lõkked jäid põlema Ussisohu, valgustades mättalist lagendikku vallatu, hüpleva helgiga ja peegeldudes tumedas rabavees, mis nõrgus inimeste poolt päeva jooksul kaevatud kraavi. Terane kõrv võis kuulda vaikset vulinat. Vesi voolas...

Lõkked helendasid öösel veel kaua Ussisoos. Kuma paistis kaugele, ja naaberkülade talupojad rääkisid seda vaadates:

„Näe, Koordis põlevad tuled... Kolhoosnikud puhastavad sood põllumaaks..."

Pauli oodates astus ka Aino ukselävele, surudes hellalt vastu rinda vaipa mähitud Kure talu uut elanikku — väikest Antsu.

„Lõke põleb, vaata — valgus..." ütles ema, eemaldades ettevaatlikult katte poja näo eest. „Isa süütas tule Antsu jaoks..."

Kolmenädalane Ants krimpsutas nägu, ent kui taevarannal tantsisklev punakas valgus peegeldus tema silmaterades, avas ta hämmastunult oma puhtad pungis silmakesed ning laskis suust välja väikese mullikese, ja Aino mõistis, et ta naeratab.

1948

Illustreerinud R. Kaljo.

Vastutav toimetaja A. Sokolov.

Keeleline toimetaja V. Linask.

Ladumisele antud 7. III 1949. Trükkimisele antud 30. III 1949. Paber 56:79 sm 1/16. Trükiarv 10 000. Trükitähti trükipoognas 30 464. Trükipoognaid 17,75. Arvutuspoognaid 13,4. MB-02246. Trükikoda „Punane Täht", Tallinn, Pikk tänav 54/58. Tellimise nr. 444.

На эстонском языке.

Г. Леберехт. Свет в Коорди.

A-17733
II

RK

„ILUKIRJANDUS JA KUNST"
TALLINN

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00464283 3

Rbl. 13.50